

JACQUES SOUSTELLE

AZTEKLER

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 48

DOST

AZTEKLER

JACQUES SOUSTELLE

Türkçesi: İSMAİL YERGUZ

1519 YILINDAKİ İSPANYOL FETHİNE KADAR MEKSİKA'NIN ÇOK BÜYÜK BİR KISMINA HAKİM OLAN AZTEKLER, ATLANTİK'TEN PASİFİK'E, KUZEY STEPLERİNDEN GUATEMALA'YA YAYILAN BİR UYGARLIĞIN KURUCULARIDIR. BU BİTİMSİZ TOPRAKLARI BİR UÇTAN DİĞERİNE DOLAŞAN TİCARET KERVANLARIYLA, DİLLERİ VE RİTÜEL BİÇİMLERİYLE, SINIRLARDA YERLEŞİK AZTEK GARNİZONLARI VE HALKININ TOPLUMSAL DAYANIŞMA RUHUYLA SİLİNMEZ İZLER BIRAKMIŞLARDIR. AZTEKLER ÜZERİNE KALEME ALINAN BU İNCELEME, BU TEMEL ÇIKIŞ NOKTALARINI HAYRANLIK UYANDIRAN BİR SANATSAL VE BİLİMSEL UYGARLIK DÜZEYİNE DEK GENİŞLETİYOR.

Kültür Kitaplığı: 48; Tarih: 14

ISBN 975-298-256-5

D

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 48

D

Jacques Soustelle

Académie française üyesi olan Jacques Soustelle EHESS'te ders vermektedir.

Soustelle, Jacques
Aztekler
ISBN 975-298-256-5 / Türkçesi: İsmail Yerguz
Eylül 2006, Ankara, 128 sayfa

Kültür Kitaplığı: 48; Tarih: 14

Aztekler

Jacques Soustelle

DOST

ISBN 975-298-256-5

Les Aztèques
Jacques Soustelle

Birinci baskı, Eylül 2006, Ankara

Türkçesi, İsmail Yerguz

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican
Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.; Mithatpaşa Cad. No: 62/4, Kızılay/Ankara

Dost Kitabevi Yayınları
Meşrutiyet Cad. No: 37/4, Yenişehir 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

I. Bölüm

KÖKENLER

Aztekler (*Azteca*) ya da Meksikalılar (*Mexica*) Meksika'nın büyük bölümünde görkemli bir egemenlik kurmuşlardı; İspanyol fatihler 1519'da girdiler ülkeye. Dillerini, dinlerini Atlantik'ten Pasifik'e ve kuzey steplerinden Guatemala'ya kadar çok geniş alanlara yaydılar. Hükümdarları Moktezuma'nın adı bu geniş topraklarda bir uçtan ötekine yüceltilmişti ya da korkulurdu kendisinden. Tüccarları kervanlarıyla ülkenin dört bir yanında dolaşırlardı. Memurları da ülkenin her yanında vergi toplarlardı. Sınırlarda Aztek garnizonları asi halklara boyun eğdiriyorlardı. Başkentleri Tenochtitlán'da (Mexico) mimarlık ve heykel olağanüstü bir gelişme göstermişti, öte yandan, ülkede giyim-kuşam, mutfak, bahçecilik ve kuyumculuk da gelişmişti.

Bununla birlikte, Azteklerin başlangıç dönemleri karanlık ve zor olmuştu. Orta Meksika'ya, XIII. yüzyılda, geç bir dönemde gitmişlerdi ve orada uzun süre zorba, yarı barbar, yoksul ve topraksız bir toplum olarak yaşamışlardı. Itzcoatl'ın

saltanat döneminde (1428-1440) yükselmeye başlamışlardı. Çevrelerindeki halkların çoğu bu yeni göçmenlerin sahip olmadıkları geleneklere ve bir uygarlığa sahiptiler.

I. – Eski Meksika uygarlıkları: Preklasik dönem

Aslında, Meksika antikitesi, arkeolojik kazılardan ve yerli belgelerden yavaş yavaş öğrenmeye başladığımız gibi, çok eski bir geçmişe yayılan uzak kültürler içinde inanılmaz bir zenginlik göstermiştir.

Sadece Orta Meksika'da, İÖ 15-20.000'lerde, yontma taş silahlarıyla avcı halklar Mexico Vadisi'nin lagünleri ve bataklıklarının çevresinde mamutları ve başka vahşi hayvanları avlamaya çalışıyorlardı. İÖ. IV. binyılın ortalarında, Tehuacán bölgesinde mısır tarımı başlamıştır. Tarım, başlangıç döneminde yerlilerin beslenme ihtiyaçlarının küçük bir bölümünü karşılayabiliyordu; yerliler bu dönemde avcılık ve toplayıcılıkla uğraşıyorlardı ama tarım ürünleri de gitgide önem kazandı: mısır, fasulye, sukabağı, *huauhtli* (*horozibiği*), domates, biber gibi yağlı bitkiler. Daha sonraki beş yüzyıl içinde tarım yüksek bölgelere ve körfez kıyılarına doğru vadilere yayıldı. Mısır tarımı sadece iç bölgelerdeki düzlüklerde yapılabiliyordu ama geniş yapraklı bitkilerin (*maguey*) liflerinden yararlanılabiliyordu. Tarım, seramik ve örmecilikle birlikte, tarlalarının çevresinde, düzenli mahsulün sağladığı güvenlik içinde yerleşik yaşama geçen yerlilerin yaşadıkları köyler ortaya çıktı.

Lagünler çevresinde, Zacatenco, Ticomán, El Arbolillo, Copilco, Tlatilco, Cuicuilco'da yerli köylüler yaklaşık üç bin yıl boyunca Eski Dünya'nın neolitik köylerini andıran bir yaşam sürdüler. Mezarlarda bulunan çeşitli seramikler özellikle zengin figürler içerir ve bu figürlerin çoğu tanrı figürleridir; bazıları ise süslemeleri ve başlıklarıyla oldukça farklı sosyal yapılara tanıklık ederler. Hemen İsa'dan önceki döneme denk düşen ve "preklasik" denen bu dönemin sonuna doğru Cuicuilco yerlilerinin nüfusu oldukça kalabalıktı ve iç yayladaki ilk piramidi inşa edecek kadar örgütlüydüler: mezarlarla çevrili, piramitten çok kesik koni biçimli tuğla ve taştan tümülüsler.

II. – Olmekler

Bu dönemden başlayarak, Tlatilco mezarları, ilk eski Meksika uygarlıklarından olan, körfez kıyısındaki Olmeklerin uygarlığının yüksek yaylalardaki etkisini gösterir. İÖ II. binyılın ikinci yarısından başlayarak (İÖ 1500-1200) gizemlerini hâlâ koruyan bu halk önemli tören merkezleri inşa etmiştir: özellikle bugünkü Tabasco ve Veracruz eyaletlerinde bulunan La Venta ve San Lorenzo'da. Olmekler İÖ 400'e doğru tarih sahnesinden çekilmeden önce uygarlıklarını Orta Amerika'da geniş bir bölgeye, Balsas Vadisi'nden, Salvador ve Kosta Rika'ya, körfez kıyısından Oaxaca dağlarına ve Pasifik kıyılarına kadar yaymışlardır. Piramitler ve sunaklar, dikilitaşlar, alçak kabartmalar, yeşim taşları, özellikle hiyeroglifler ve tarih saptama yöntemleri: Olmek-

lerle birlikte Meksika'nın bütün büyük uygarlıklarının temel özellikleri ortaya çıkar. Bunların preklasik dönem, köy dönemi ve klasik dönem,yani kent uygarlığı dönemi arasında bir geçiş oluşturduğu kabul edilir.

III. – Klasik uygarlıklar

İS I. binyıl Meksika'da "klasik" uygarlıklar dönemidir. O dönemde belli başlı dört kültür merkezi çok parlak bir gelişme göstermiştir: güneyde Palenque, Yaxchilán, Copán, Piedras-Negras, Uxmal, Labna gibi büyük sitelerle Mayalar ülkesi; Oaxaca Zapotec halkı, Monte-Albán ve Mitla; bugünkü Veracruz eyaletinde El Tajín; iç yaylada Teotihuacán.

Teotihuacán (gelişme dönemi: yakl. 400-700): muazzam güneş ve ay piramitleri (63 ve 43 m. yüksekliklerinde), 1.700 m uzunluğunda ölüler yolu, tarım tanrıları ve tüylü yılan tapınakları, heykelleri ve freskleri, taş maskları ve şahane, renkli seramikleriyle etkileri Guatemala'ya kadar yayılmış teokratik bir barış metropolüdür adeta. Dilini bilmediğimiz ruhani aristokrasisi kesinlikle –bazı fresk ve heykel parçalarından anlaşılır bu– Olmekler ve El Tajín bölgesi, yani doğu kıyıları kökenliydi, buna karşılık, köylü kitlesi Otomi ve öteki köylü kabilelerinden oluşmuştu büyük olasılıkla. Dinlerinde su ve yağmur tanrısı kültü (Azteklerin Tlaloc dedikleri), tarımda bereket sembolü tüylü yılan kültü (Quetzalcoatl), su tanrıçası kültü (Chalchiuhtlicue) vardı. Bazı duvar resimlerinden Teotihuacán sakinlerinin mezarötesi bir yaşama inandıkları anlaşılmaktadır: mutlu insan-

ların, tropikal bahçelerde, Tlaloc himayesinde, keyifle şarkılar söyledikleri bir cennet yaşamı.

Bu dört merkez birbirlerinden büyük mesafelerle ve büyük doğal engellerle ayrılmış olmalarına rağmen kesinlikle ilişkiliydiler birbirleriyle. Objeler (seramik ve kaymaktaşından vazolar), mimarlık ve süsleme temaları, fikirler ve ritler, tüccarlar ve hacılarla birlikte dolaşıp durmuştur. Anıtsal mimarlık, alçak kabartma, hiyeroglif yazı, takvim, açık üslup farklılıklarına rağmen birçok ortak özelliği yansıtır.

Bu olağanüstü parlak dönem boyunca Aztekler neredeydiler? Geleneksel tarihlerine göre Meksika'nın kuzeybatısında ya da bugünkü ABD'nin güneyinde bir bölge olan Aztlán'da (adlarını aldıkları) yaşıyorlardı: dilleri olan *Nahuatl* lehçesi, kuzeyden güneye, Utah'tan Nikaragua'ya kadar uzanan bir dil ailesi içinde yer alır. Yerli kroniklerde bunlara *azteca Chichimecler*, "Aztlán barbarları" denir. Bir başka deyişle, o dönemde, Aztekler savaşçı kabileler, göçebeler ve avcılar olarak yaşıyorlardı, onlara steplerde ve dağlarda avcılık ve toplayıcılık sayesinde yaşayan, postlarla örtünen, mağaralarda ya da ağaç dallarından yaptıkları hafif kulübelerde barınan Chichimecler ("barbarlar") deniyordu.

Elimizdeki tek kesin kronolojik bilgi şudur: İS 1168'den önce, ileride göreceğimiz gibi, Tula'nın düştüğü tarihte, Meksikalıların Aztlán'da yaşadıkları süre "iki dört yüz yıl, artı on yirmi yıl, artı on dört yıl"dır. Dolayısıyla, buraya muhtemelen II. yüzyıl ortalarında (154'te?) ve muhtemelen daha kuzeydeki bir bölgeden gelerek yerleşmişlerdir.

Her durumda, onlardan, iç yayla uygarlıklarından habersiz olarak, bunların dışında, bin yıl yaşamışlardır. Kaldı ki,

farz edilen yerleşim bölgeleri ve Mexico Vadisi arasında, en azından bir bölümü *Nahuatl* lehçesi konuşan birçok başka Chichimec halkı bugünkü San Luis Potosí, Guanajuato, Querétaro eyaletleri topraklarında yaşıyordu. Dolayısıyla, Aztekler, Meksika uygarlığı ve tarihinin dışındaydılar.

IV. – Toltekler

Henüz aydınlatılamayan iktisadi ve toplumsal olgulardan sonra, büyük klasik kentler IX.-XI. yüzyıllar arasında yavaş yavaş terk edilmiştir. Teotihuacán'ın gerilemesi nispeten daha erken bir dönemde (VIII. yüzyıl) başlamıştır ama bu sitenin bir "kolonisi" Azcapotzalco'da, büyük lagünün kıyısında yaşamını sürdürmüştür.

Meksika tarihinde, *Nahuatl* dili konuşan halklar sahneye ilk kez bu dönemde çıkmış ve bu bağlamda çok önemli bir rol oynamışlardır. Kuzeyden gelen Toltekler, geleneksel kronolojiye göre, İS 856'da, Mamehni bölgesinde kentleri Tula'yı kurarlar. Henüz barbar nitelikli ve sayıları pek fazla olmayan ilk Toltek göçmenleri, büyük olasılıkla, yaklaşık bir yüzyıl boyunca, az ya da çok isteyerek, Teotihuacán kökenli ve klasik çağın teokratik geleneğine sadık ruhani bir sınıfın hegemonyasını kabul etmişlerdir. Söylentiye göre, '*Nahuatl*'dan farklı bir dil konuşan, insan kurban etmeyi yasaklayan, yağmur tanrısı kültünü yücelten ve her durumda son derece iyi ve erdemli biri olarak tanınan rahip-kral Quetzalcoatl'ın, Tüylü Yılan'ın tarihsel-mitsel anlatılarda simgelediği de budur.

Ama kuzeyden gelen sürekli göç dalgalarıyla bu hassas denge bozulacaktır. Kuzey yerlileri kendileriyle birlikte yeni fikirler ve yeni ritler de getiriyorlardı: yıldızlar dini, Sabah Yıldızı kültü, kozmik savaş kavramı, insan kurbanlar, militarist bir toplumsal örgütlenme. Büyük Ayı, yıldızlı gök, savaşçıların koruyucusu, gece rüzgârı tanrısı, büyücü-tanrı Tezcatlipoca'nın simgelediği de bu komplekstir. Tula'yla ilgili epik çevrim bir dizi çatışma, iç savaş, büyü olgusu yansıtır ve Tezcatlipoca bunlar sayesinde Quetzalcoatl'ı uzaklaştırmayı başarır (999); iktidardan düşen kral doğu ufkunun arkasındaki "kutsal deniz"in ötesinde bulunan gizemli "siyah ve kırmızı ülkesi"ne, *Tlillan Tlapallan*'a sürgüne gider.

Gerçek anlamda, Toltek uygarlığı XI. yüzyıldan sonra gelişmeye başlamıştır. Göksel tanrılar eski yer ve su tanrılarının yerini alır. Tüylü yılan da bir tür metafizik ironiyle bir gök tanrısı, Venüs gezegeni tanrısı olur. İnsan kurban etme olguları yaygınlaşır. Anıtlardaki uzun efrizler insan yürekleri sallayan kartalları (güneş sembolleri) ve jaguarları (Tezcatlipoca) betimler. Tapınaklar sadece rahiplerin girebildikleri, boyutları sınırlı ibadet yerleri gibi değildir artık ve savaşçıların toplanabildikleri, sütunlu, geniş salonları olan mekânlardır. Askeri aristokrasiden gelen "kral" bu aristokrasiyle birlikte eskiden ruhban sınıfına ait olan yetkileri elinde bulundurur.

Toltek uygarlığı iç kesimlerdeki yaylalardan batıdaki Michoacán'a, doğuda körfez kıyılarına, Oaxaca dağlarına ve güneydoğuda Yucatan'a kadar yayılmıştır. Chichén-Itzá'da Toltek-Maya sentezinden doğan yavrusu Yucatec, Maya uygarlığının tükenmesiyle, iki yüzyıl boyunca gerçek

bir rönesans yaşatmıştır. Sanatının, dinsel anlayışlarının, hanedan örgütlenmesinin esası Meksika'da İspanyol fethine kadar yaşamıştır. 1168'de iç bölünmelere ve yeni göçmenlerin istilasına dayanamayan Tula kenti yağmalanmış ve terk edilmiştir. Ama önemli bir Toltek mirası, öteki sitelerde, özellikle göl kıyısında, Colhuacán'da ve Tüylü Yılan'a adanmış haç merkezi Kholula'da yaşamaya devam etmiştir. Böylece, Toltek uygarlığı, dili ve Tula gelenekleri, kentin düşmesine rağmen yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Toltek gücünün çöküşü o dönemin tüm yerli dünyasında büyük bir sarsıntıya yol açmıştır. Haber komşudan komşuya, kabileden kabileye, uzaklardaki Aztlán'a kadar ulaşmıştır. Her yerde, steplerde ve dağlarda barbar kabileler güneye doğru yürürler.

Xolotl adıyla tanınan komutanları eski Toltek İmparatorluğu'na giren ilk insan olmuş ve hiçbir direnişle karşılaşmadan yerleşmiştir oraya. Chichimecler mağaralara ve Orta Meksika ormanlarına yerleşirler, alıştıkları yaşam biçimini sürdürürler oralarda. Ama ayakta kalan Toltek kentleriyle de ilişki kurarlar. İlk "krallar"ından biri olan Nopaltzin Colhuacán Toltek soylularından birinin kızıyla evlenir ve bu ilk örnekten sonra bu tür evlilikler yaygınlık kazanır.

Azteklere gelince, onlar da 1168'de uzun yürüyüşlerine başlar ve bu yürüyüş yaklaşık bir yüzyıl sonra onları Mexico Vadisi'ne götürür. İlk etaplarından biri geleneksel olarak Chicomoztoc, "Yedi Mağara" adayla bilinir: bu dönemdeki yaşam biçimlerini andıran açık seçik bir adlandırmadır bu. Yolda gene güneye doğru giden başka kabilelilere rastlarlar. Michoacán'ı geçerek Tula bölgesindeki yüksek yaylaya girer-

ler. Tabii ki, göçlerini sürekli bir yer değiştirme olarak düşünmemek gerekir. Uygun buldukları bir bölgede kimi zaman yıllarca kalıyorlardı. Kimi zaman savaşarak, kimi zaman uygarlaşmış halklarla barışçıl ilişkiler kurarak, kendilerine özgü sentez dehasıyla teknikleri (özellikle mısır tarımı), gelenekleri, ritleri özümsemişlerdir.

Kabilenin yürüyüşünün nasıl örgütlendiğini pek bilemiyoruz. Tarihsel yerli yazmalarına göre, "tanrının hamalları" denen din adamları tarafından yönlendirilmişlerdir: bunlar kabile tanrısının, sinekkuşu olarak betimlenen Uitzilopochtli'nin tasvirini sırtlarında taşıyorlardı. O dönemde bu rahipler kabilenin "yönetimi"ni oluşturuyorlardı: Uitzilopochtli'nin onlarla konuştuğu kabul ediliyordu ve emirlerini aktaranlar da onlardı. Kabile klanlara bölünmüştü. Klanların şefleri ve aile reislerinden oluşan bir yaşlılar konseyi önemli kararlar alınması gerektiğinde toplanırdı. Denebilir ki, o dönemde, Aztek rejimi geleneksel kabile demokrasisiyle örtüşen bir teokrasiydi.

V. – Toltek sonrası devletler

Bu meçhul halk yavaş yavaş Orta Meksika'ya doğru yaklaşırken bu bölgede şaşırtıcı bir kültür süreci yaşanıyordu. Bölgeye yeni gelen barbar kabileler çok kısa sürede yerleşik yaşama geçtiler, tarımı, dili, ritleri, geç dönem Toltek siteleri yönetimini benimsediler. XIII. yüzyılın sonundan başlayarak Chichimecler mağaraları terk etmişlerdi ve Texcoco gibi geleceği parlak kentler kuruyorlardı. XIV. Yüzyılda,

orta yaylalarda 28 site-devlet vardı: Colhuacán (Toltek), Texcoco (Chichimec), Azcapotzalco (belki Otomi ya da Mazahua kökenli ama "Nahuatl'laşmış" bir dil konuşan hanedan), Xaltocán (Otomi) vb. Aralarında ittifaklar, birlikler, savaşlar, destekler siyasal dengeyi her gün değiştiriyordu. Her site-devlet hegemonya peşindeydi. Bu dönem şiddet ve hegemonya dönemiydi ama aynı zamanda kültürel gelişme açısından da zengin bir dönem olmuştur: Toltek uygarlığı sert kuzey istilacıları arasında yeniden doğuyordu.

VI. – Tenochtitlán'ın kuruluşu

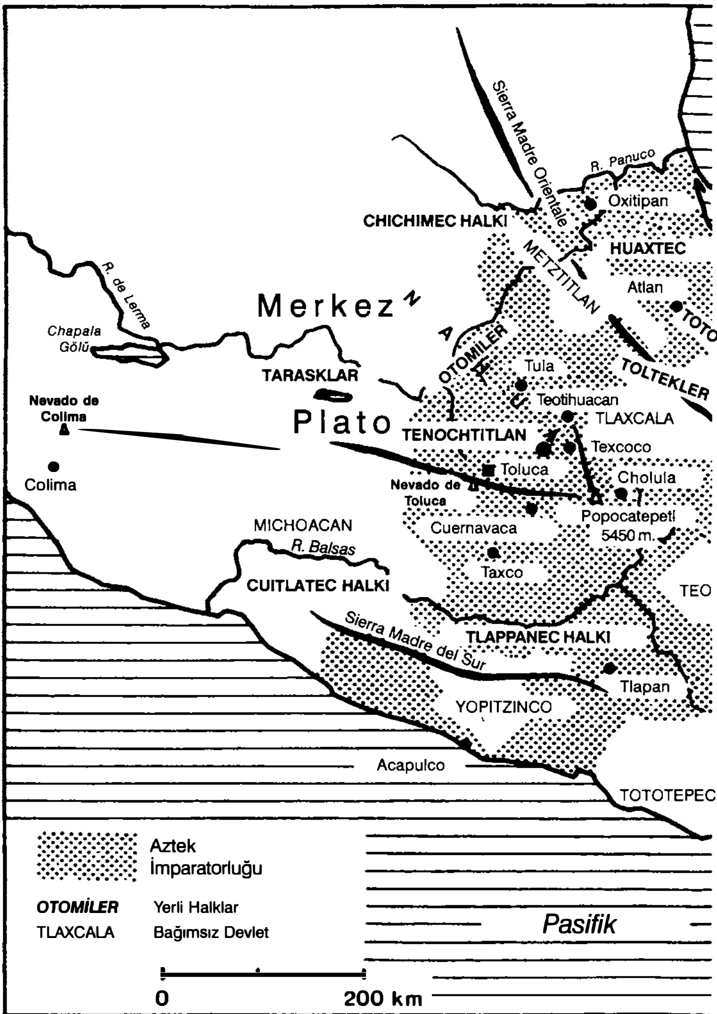
Hem incelikli hem kaba olan bu evrene en son gelen halk Aztekler birçok sarsıntı geçirmişlerdir. Komşu hanedanların kralı gibi bir krala sahip olmak istediklerinden Colhuacán'la çatışmaya girerler. Hükümdarları "Büyük" diye tanınan Uitziliuitl ("Sinekkuşu tüyü") yenilir, tutsak olur ve kurban edilir. Önce kurak Tizapán bölgesine sürülen Aztekler sonunda büyük lagünün batısındaki bataklık bölgede bulunan adacıklara sığınırlar. Orada, efsaneye göre, 1325 yılında, Uitzilopochtli başrahip Quauhcoatl'la ("kartal-yılan") görüşür. Kendisine tapınağının ve sitesinin "keyifle bir yılanı yiyen bir kartalın" görüldüğü kayalık bir adada "kamışlar, sazlar arasında" kurulması gerektiğini söyler. Quauhcoatl ve öteki rahipler kâhinin vaat ettiği işareti aramaya başlarlar: incir ağacına tünemiş ve gagasında bir yılan bulunan bir kartal görürler. Orada, kamışlardan, basit

bir kulübe inşa edilir: ilk Uitzilopochtli mabedi ve geleceğin Tenochtitlán sitesi.

Bir Aztek kroniği şöyle der: "Uitzilopochtli'nin evini yoksulluk ve sefalet içinde yaptılar... Taşı ve ağacı nerede

Şekil 1. – Tenochtitlán'ın kuruluşu (*Codex Mendoza*). (Jacques Soustelle, *La vie quotidienne chez les Aztèques*, Paris, Hachette içinde).

Şekil 2. – Aztek İmparatorluğu

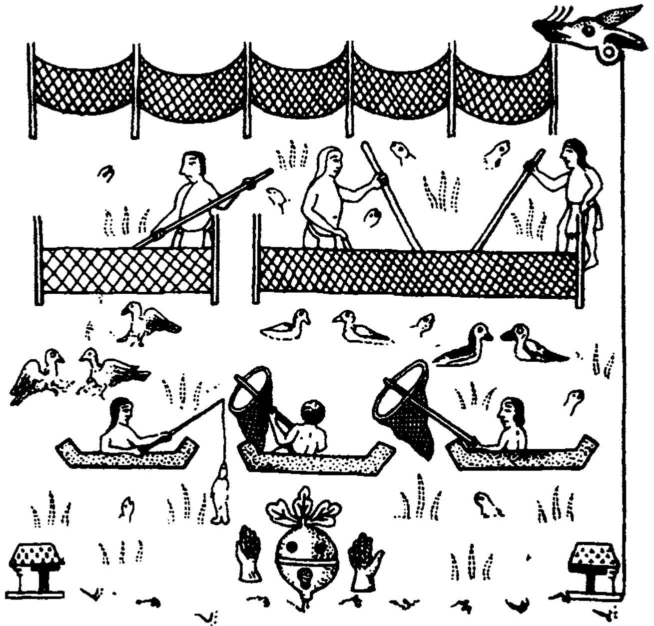
Meksika Körfezi
HALKI
Tuxpan
El Tajin
NAKLAR
Cempoala
Orizaba
Tehuacan
TITLAN
Tuxtla
OLMEKLER
La Venta
XICALANCO
Palenque
Tuxtepec
MIXTECLER
Oaxaca
Monte Alban
Mitla
ZAPOTEKLER
Chiapan
MAYA
Tehuantepec
Okyanusu
Xoconochco

bulacaklardı?... Meksikalılar toplandılar ve şöyle dediler: O zaman biz de suda bulunan balık, *axolotl*, kurbağa, yengeç karşılığı taş ve ağaç alalım..."

VII. – Hanedanın ilk yılları

Gerçekten de, eski piktografiler o dönem Azteklerinin, ağları, oyma kayıklarıyla sudaki yaşamlarını gösterir; bu dönem Aztek yaşamının temelini balıkçılık ve deniz kuşları avcılığı oluşturuyordu. Bununla birlikte, yerleşim merkezleri adacıkları da kapsıyordu. Yerliler sazlardan yaptıkları sallar üstünde balçık biriktirerek su üstünde bahçeler (*chinampas*) oluşturuyorlardı. Eski hanedan düşü unutulmamıştı. Uitziliuitl'in geçici hanedanı gibi bir felaketi bir daha yaşamak istemeyen Aztekler, Toltek Colhuacán soyundan bir hükümdar arama yoluna gittiler: böylece, hanedanları Tula'nın saygın altın çağını yaşayacaktı. Bu hükümdar, Acamapichtli ("Kamış dolu avuç") 1375 yılında taç giymiştir.

Halefi ikinci Uitziliuitl ("sinekkuşu tüyü") evliliğe dayanan bir ittifak siyaseti izledi: Quauhnahuac'lı (Cuernavaca) bir soylunun kızı olan prenses Miahuaxihuitl'le ("Turkuaz Mısır Çiçeği") evlendi; bu evlilikten amacı "çok gerekli olan pamuk" ithalini bu tropikal bölgeden yapabilmekti. Bununla birlikte, Colhuacán'ın yıldızı sönüyordu ve savaşçı Azcapotzalco hanedanı egemenliğini iç bölgedeki yaylalarda yaygınlaştırmaktaydı. Azteklerin üçüncü kralı Chimalpopoca ("tütün için kalkan") Azcapotzalco'nun vasalından

Şekil 3. – Azteklerin göl yaşamı (*Codex Azcatitlán*).

başka bir şey değildi ve 1428'de, on yıl önceki Texcoco kralı gibi öldürüldü.

VIII. – Üçlü ittifakın kurulması

Bu kral öldüğünde Aztek sitesinin durumu umutsuz görünüyordu. Yaşlı Azcapotzalco kralı Tezozomoc büyük gölün doğu ve batısındaki geniş arazilerini kendi mülküne

katmıştı. Texcoco tahtının meşru varisi prens Nezaualcoyotl ("aç duran kurt"), peşinde Tezozomoc savaşçıları olduğu halde, dağlarda dolaşıyordu. Tenochtitlán'da da güçlü bir "barış hareketi" her türlü direnişi olanaksız kılıyordu ve itaat yanlısı bir tavrın benimsenmesini istiyordu.

Bununla birlikte, trajik bir ortamda seçilen dördüncü Aztek hükümdarı Itzcoatl ("yanardağ taşı yılanı") direnişin başına geçer. Nezaualcoyotl'la ittifak yapar, egemen sitenin saldırılarını püskürtmeyi başararır, daha sonra savaşı işgal edilen ve yok edilen Azcapotzalco'ya taşır.

İki muzaffer hükümdar Azcapotzalco kabilesine ait bir siteyi (Tlacopan) müttefikleri yapma becerisini gösterirler. Böylece üçlü ittifak kurulmuş olur: Tenochtitlán (Mexico), Texcoco ve Tlacopan. Bu ittifak içinde, kısa sürede, önemli askeri rol Azteklere geçer, buna karşılık, Texcoco şair-kral Nezaualcoyotl'un bilge yönetimiyle bir sanat, edebiyat ve hukuk metropolüne dönüşür.

Üçlü ittifak yavaş yavaş Aztek İmparatorluğu olup çıkar.

II. Bölüm

1519'DA AZTEK İMPARATORLUĞU

1440'ta, Itzcoatl öldüğünde, üç müttefik site orta vadiyi birlikte yönetiyorlardı ve iktidarları bu bölgenin daha da ötesine ulaşıyordu. Gerçekten de, Tlacopan kenti bu birliğe Azcapotzalco mirasını, yani vadinin kuzeybatısında Otomi kökenli (Quahuacan) dağlık bölge halklarını getirmişti. Öte yandan, Texcoco kuzeydoğuda hegemonyasını bazı kıyı bölgelerine (Tuxpan) kadar yaymıştı.

Mexico'da Itzcoatl saltanatının sonu ve İspanyol istilası arasında beş hükümdar görülmüştür:

1440-1469: Moktezuma ("soylu biri olarak öfke duyan"), öteki adları Ilhuicamina ("gökyüzüne ok atan okçu"), Ueue ("Büyük").

1469-1481: Axayacatl ("Su yüzü").

1481-1486: Tizoc ("kanayan", kendini kurban etme ritiyle ilgili bir anıştırma).

1486-1503: Auitzotl ("su canavarı").

1503-1520: II. Moktezuma, Xocoyotzin ("yüce küçük") denir.

Beş yıl saltanat sürdükten sonra muhtemelen zehirlenerek öldürülen Tizoc dışında bütün bu hükümdarlar uzun süre tahtta kalmışlardır ve sürekli iki kaygıları olmuştur: Üçlü ittifakın hegemonyasını yeni bölgelere yaymak; ittifak içinde Tenochtitlán iktidarını öteki iki site aleyhine güçlendirmek. Nezaualcoyotl'un ölümü (1472) bu hegemonyanın güçlenmesinin önünde önemli bir engel oluşturur. Bu tarihten sonra yüce komutan (*Tlacatecuhtli*) Mexico imparatoru (*Tlatoani*), tek, gerçek hükümdar olur, hatta Texcoco hanedanı verasetini kendisine göre düzenler ve Tlacopan kralını müttefik değil, vasal kabul eder.

Fetihlere gelince, bunlar öncelikle Mexico ve Texcoco'nun eşitlik içindeki girişimleridir, bu girişimler daha sonra üç sitenin kontenjanları tarafından Aztek imparatoru ya da komutanlarının emrinde kuzeye doğru yayılmıştır: Xilotepec, Huichapan, Nopala, Timilpan, Zimapán Otomi yerleşim bölgelerinin oluşturduğu bir hatta kadar, güneydeki Pánuco kıyısına doğru bir yürüyüşle; doğuya doğru, kıyıya kadar ve körfez boyunca Tuxpan'dan Tuxtepec'e kadar; güneydoğuda Tehuantepec kıstağı yönünde, ovada (Puebla), daha sonra Mixtec dağlarından (Yoaltepec) Zapotec vadilerine (Oaxaca) kadar; güneyde zengin, tropikal bölgeler Quauhnauhac (Cuernavaca), Oaxtepec, Taxco'ya doğru, Pasifik'e (Cihuatlán, Acapulco) kadar; batıda yüksek Toluca bölgesinden Michoacán sınırlarına kadar.

I. Moktezuma tropikal bölgelerin (Quauhnahuac) fethini başarıyla tamamlamıştır. Axayacatl Tenochtitlán'ın

egemenliğini güçlendirmiş, göl üstündeki komşu Tlatelolco ada sitesini ilhak etmiştir. Özellikle batıya yönelmiş (Toluca ve Xocotitlán'ın fethi) ama Taximaroa'da efsane korku krallığı Michoacán karşısında gerçekten zor anlar yaşamıştır. Auitzotl imparatorluğu kuzeyde ve güneyde Xiuhcoac'tan Oaxaca ve Xoconochco'ya kadar genişletmiştir.

Her hükümdarlık döneminin fetih listeleri genellikle aynı kent hiyerogliflerivle kaydedilmiştir ve bundan çıkan sonuca göre bu fetihlerin bazıları geçici olmuştur. Sürekli isyanlar çıkmaktaydı ve bu bağlamda özellikle vergi vermek istemeyen sakinlerinin Aztek vergi memurlarını bir eve kapatıp yaktıkları Cuetlaxtlan isyanı örnek gösterilebilir.

I. – Eyaletler

1519'da İspanyollar bölgeye gittiğinde İmparatorluk yerli belgelerine göre 38 "eyalet"e ayrılmıştı: vergi ya da haraç ödeyen, siyasal olmaktan çok iktisadi özerk bölgeler. Şöyle sıralanıyordu bu bölgeler:

I. Merkez. – 1. Citlaltepec-Tlatelolco: orta vadinin kuzeydoğusu (Xaltocan, Zumpango vb).

2. Petlacalco: vadinin güneyi (Tlahuac, Mixquic vb). Bu kentler ya da köyler doğrudan doğruya "büroları" Mexico imparatorluk sarayında bulunan vergi şefi '*petlacalcatl*'a bağlıydılar.

II. Kuzey. – 3. Oxitipan: Pánuco Irmağı'nda imparatorluğun ileri karakolu.

4. Xiuhcoac: Huaxtec eyaleti.

5. Xilotepec: eski Otomi ülkesi.

6. Axocopan:öteki Otomi eyaleti (Izmiquilpan).

7. Hueypoxtla: başka bir Otomi eyaleti (Actopan).

8. Atotonilco: Tula bölgesi. Burada Otomi ve Nahuatl dili konuşuluyordu.

9. Xocotitlán: Yüksek Toluca ovasında Otomi ve Mazahua ülkesi.

10. Quauhtitlán: çok eski ve önemli Nahuatl eyaleti.

11. Quahuacan: bugünkü federal bölgenin kuzeyinde bulunan dağlık ve ormanlık alan (Cuajimalpa, Huixquilucan); Otomi ağırlıklı halk.

12. Acolhuacan (Otumba, Teotihuacán, Pachuca): eski Texcoco domeni.

III. Doğu yakası. – 13. Atlan, Xiuhcoac'la birlikte, kuzeydoğuda imparatorluk uçbeyliği.

14. Tochpan (bugünkü Veracruz eyaletinde Tuxpan).

15. Tlapacoyan: bugünkü Puebla eyaletinin kuzeyi (Zacatlán, Huauchinango, Xochicuautla). Bu bölgede Nahuatl ve ve Totanak dili konuşuluyordu.

16. Atotonilco (yukarıdaki 8. eyaletle karıştırmamak gerekir): bu eyalette çok eski Tulancingo Toltek merkezi bulunuyordu.

17. Tlatlauhquitepec: bugünkü Puebla ve Veracruz (Teziutlán) eyaletleri sınırlarında.

18. Quauhtochco (Huatusco, Veracruz eyaleti).

19. Cuetlaxtlan, körfez kıyısında eyalet.

20. Tochtepec (Tuxtepec, Oaxaca eyaleti): tropikal bölgedeki zengin sınır eyaleti.

IV. Güney ve güneydoğu. – 21. Chalco: göllerin güneyinde, uzun süre Mexico'yla savaşan eski bir site.

22. Quauhnahuac (Cuernavaca, Morelos eyaleti).

23. Huaxtepec (Oaxtepec). Bu ve önceki eyalet bugünkü Morelos eyaleti bölgesinde bulunuyordu: tropikal mısır, meyve, ender bulunan esanslar ülkesi.

24. Tlalcozautitlán.

25. Quiauhteopan. Bu ve önceki eyalet bugünkü Guerrero eyaleti içinde bulunuyordu. Orada, Olinalá'da lake sanatı yaygındı.

26. Toluca: bugünkü Mexico eyaletinin merkezi. Soğuk iklimli, yüksek ova; Matlaltzinca, Mazahua ve Otomi halkları.

27. Ocuilan: Toluca'nın güneyinde dağlık ve ormanlık alan. Bölgede Matlaltzinca lehçesi konuşulurdu.

28. Malinalco. Önemli askeri ve dinsel merkez; Amerika kıtasında, bütünüyle taşın yontulmasıyla oluşturulmuş, bilinen ve hâlâ ayakta duran tek tapınak bu bölgede bulunur.

29. Tlachco (Taxco).

30. Tepequacuilco: bugünkü Guerrero (Iguala) eyaletinde.

31. Cihuatlán: Michoacán'la birlikte Pasifik kıyısında Acapulco'ya kadar uzanan sınır eyaleti.

V. Mixtec-Zapotec ülkeleri. – 32. Tepecac: Nahuatl, Mikstekler, Chocho-Popoloca arasında sınır bölgesi.

33. Yoaltepec: Mixtec ülkesi.

34. Tlapan: boyun eğmeyen *Yopi* ülkesiyle Totopec'in bağımsız Mixtec derebeyliği arasında sınır eyaleti.

35. Tlachquiauco, bugünkü Oaxaca eyaletinde.

36. Coayxtlahuacan: Tototepec derebeyliği ve Mazatec dinsel sitesi, Teotitlán arasında Mixtec eyaleti.

37. Coyolapan: Monte-Albán, Oaxaca, Mitla, Etla'yla eski Zapotec'in merkezi.

VI. Güney uçbeyliği. – 38. Xoconocho: bugünkü Chipas eyaletinin (Soconusco, Ayutla) güneydoğusu, Guatemala sınırında Maya dili konuşan ülke içinde.

Tuxtepec ve Coyolapan ve de Xoconochco eyaletleri arasında, Aztek tüccarları ve askerleri Tehuantepec kıstağından geçerek gidip geliyorlardı; bunların geçtikleri küçük eyaletlerin imparatorluk bağlamında statülerinin ne olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Bunlar büyük olasılıkla haraç ödemiyorlardı, Meksikalılarla bozuşma korkusuyla serbest geçiş hakkı tanıyorlardı. Ayrıca, Meksikalıların egemen oldukları toprakların tümü bir arada bulunmuyordu. Kapalı bölgeler vardı bu topraklar içinde: kuzeyde Metztitlán Nahuatl derebeyliği, Mixtec ülkesi yöresinde küçük Teotitlán Mazatec eyaleti. Teotitlán Mexico'yla iyi ilişkiler içindeydi ama adı geçen öteki eyaletler bağımsızlıklarını şiddetle korumaya çalışıyorlardı. İmparatorluğun ortasında, yüksek yaylalarda hapsolmuş Mexico'nun azılı düşmanı, aristokratik ve askeri Tlaxcala cumhuriyeti için de aynı şey söz konusuydu. Bu, Aztekler için, İspanyol fethi sırasında fark

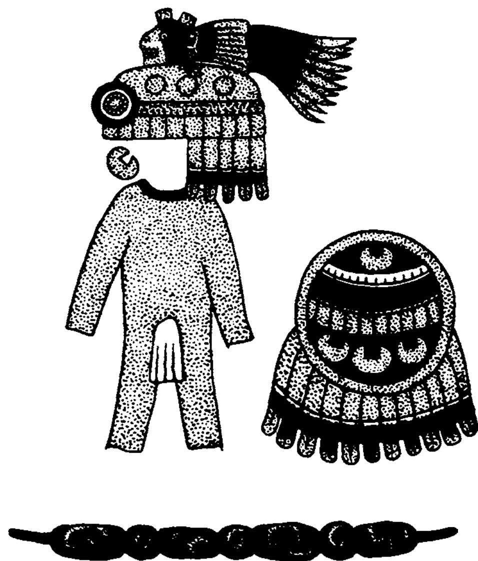
edilmiş olması gerektiği gibi, çok büyük bir zaaf nedeniydi. Sınırlarda imparatorluğun kendisini sürekli korumak zorunda olduğu tek örgütlü güç batıdaki uygar Michoacán Krallığı'ydı. Bu savunma üssü Tepecuacuilco eyaletinde bulunuyordu: burada Aztek birlikleri konuşlanmıştı ve bu birlikler özellikle Quecholtenanco, Totoltepec ve özellikle de önemli tahkimli kale kalıntılarının bulunduğu Oztoman'da yoğunlaşmışlardı.

Kuzeyde ve kuzeydoğuda Xilotepec, Oxitipan, Xiuhcoac eyaletleri Chichimec kabilelerinin saldırılarına karşı engel oluşturuyordu ama savaş hali buralarda o kadar şiddetli değildi muhtemelen. Xilotepec Otomileri bugünkü Querétaro barbarlarıyla değiştokuşa dayanan bir ticaret ilişkisi içindeydiler. Güneydoğuda, Xicalanco (bugünkü Tabasco) bağımsız prenslikleri, Tuxtepec'te acenteleri ve depoları bulunan Aztek tüccarlarının seyahatlarine yardımcı oluyorlardı ve Xoconochco'ya komşu Maya kabileleri hissedilir bir düşmanlık göstermiyorlardı.

Mexico, sınırları korumak ya da önemli veya çalkantılı bazı bölgeleri denetlemek amacıyla sürekli garnizon bulundurduğu, stratejik açıdan önemli bazı yerleri tercih etmişti. Bu yerler arasında sözgelimi Sierra de Puebla'da Atlan ve Tezapotitlan, Quauhnahuac (Cuernavaca) ve Oaxtepec, Quauhtochco ve Itzteyocan, Cuetlaxtlan, Tuxtepec, Tepeacac (Tlaxcala) sayılabilir. Tlapan eyaleti Tutotepec'te bir Aztek garnizonu vardı ve *Yopi* ülkesini denetliyordu, ayrıca, Oaxaca, Coayxtlahuacan, Zozolan ve Oaxaca'da da çok sayıda garnizon vardı. Yoaltepec eyaletinde konuşlanmış Meksika askerleri "hindi, karaca, tavşan ve mısır yiyor-

lardı ve yerliler bunları Moktezuma'ya vermek zorundaydılar".

Boyun eğmiş olan siteler ve kabileleler yönetim biçimlerini korurlarken, yerel hanedanları ve özerk iktidarları, Aztek "genel valileri" stratejik açıdan önemli yerlerde yetkileri ellerine almışlardı. Unvanları (*tlacatecuhtli*, "komutan"; *tlacochtecuhtli*, "mızraklar senyörü" vb.) kesinlikle askerlikle ilgilidir. Bu komutanların adlarına Oztoman, Quecholtenanco, Tuxpan, Atlan, Zozolan, Oaxaca, Xoconochco'da rastlanır. Öyle anlaşılıyor ki, çoğu zaman aynı kent ya da

Şekil 4. – Tören kıyafetleri, değerli taşlardan kalkan ve kolye. Cuetlaxtlan eyaleti haraç payı (*Codex Mendoza*).

eyaleti iki vali birlikte yönetiyorlardı ve bunlardan biri askeri olmaktan çok idari görevleri yerine getiriyordu. Ayrıca, her yerde site-devletler kendilerini yönetiyorlardı. Bunlar basit bir ittifaktan çok sıkı bir itaat durumuna kadar çok farklı statülere sahiptiler ve bu durumları Mexico hegemonyasını kendiliklerinden kabul etmelerine ya da, tersine, bir askeri operasyon sonucu güç kullanılarak ilhak edilmiş olmalarına bağlıydı. Garnizon kentleri haraç ödemiyorlardı ama birliklerin ihtiyaçlarının görülmesinde sorumluluk yüklenmek zorundaydılar. Ötekiler, en azından teorik olarak, vergi ödemiyorlardı ve Mexico'ya sözde gönüllü olarak "armağanlar" gönderiyorlardı sadece. İmparatorluğun bütün siteleri, hangi özel statüye sahip olurlarsa olsunlar, her durumda bağımsız bir dış ve askeri siyasetten vazgeçmek ve Aztek tanrısı Uitzilopochtli kültüne tapmak zorundaydılar.

II. – Haraç

Sitelerin çoğu, gerekli erzak ve ürünün durumuna göre, yılda kimi zaman bir kez, kimi zaman iki ya da *dört* kez vergi ya da haraç ödüyorlardı. Bu amaçla, imparatorluk görevlileri, (*calpixque*) kâtiplerle birlikte vergi ya da haraç defteri tutuyor, bunların toplanmasını ve aktarılmasını sağlıyor, gerektiğinde ürünü Mexico'ya gidecek olan toprakların işlenmesine nezaret ediyorlardı. Her eyalette bu görevlilerden birinin bürosu vardı.

Bize kadar ulaşmış olan haraç defterleri (*Matrícula de Tributos*, *Codex Mendoza)* çok büyük miktarlarda toplanan

ürünlerin olağanüstü çeşitliliği konusunda bilgi verir. Her eyalet, üretim kapasitesine ve iklimi, bitki örtüsü ve faunasıyla ilişkili olarak olanaklarına göre bir yükümlülük içindeydi. Hemen hemen tüm eyaletler pamuklu ya da *ixtle*, tahıl, yağlı bitkiler sağlamak zorundaydılar. Tropikal bölgelerin de kakao, işlenmemiş pamuk sağlama zorunluluğu vardı. Toz altın ya da altın objeler Tuxtepec, Xonocochco ve Mixtec eyaletlerinden geliyordu; bakır Tepequacuilco'dan ve Quiauhteopan'dan; papağan ve *ketzal* tüyleri Sıcak Bölgeler'den; kauçuk Tuxtepec'ten; kâğıt Quauhnauhac ve Oaxtepec'ten; kırmızböceği Oaxaca'dan; kereste Otomi ormanlarından gelirdi. Vergi kesenekçilerinin topladığı eşyalar arasında tütün çubukları, seramik vazolar, mücevherler, sanrı uyandıran mantarlar, günlük, bal, mürekkep, fildişi, karaca boynuzu, jaguar derisi, silahlar, imparatorun "hayvanat bahçesi" için kuşlar ve bu kuşların yemesi için yılanlar da vardı.

Özellikle en önemli tekstil maddeleri olarak toplanan haraç miktarına bakıldığında şöyle bir tablo çıkıyordu: yılda iki milyon parça pamuklu (*quachtli*), agav lifinden üretilen 179.200 parça kumaş, 136.000 erkek peştemalı, 185.600 eteklik ve korsaj, 561 tüylü tören giysisi. Para olmamasına rağmen, *quachtli* ve 20 birimlik katı "yük" ölçü oluşturuyordu. Bir "yük"ün bir insanın bir yıllık geçimini sağladığı kabul ediliyordu. Bu bağlamda bir örnek verelim: Toluca yılda iki kez pamuklu maddelerden oluşan 400 yük, beyaz *ixtle* kumaş parçalarından oluşan 1.200 yük ve yılda bir kez de 6 "ambar" mısır, kuru fasulye ve yağlı madde ve 22 tören giysisi sağlamak zorundaydı. Quahuacan yılda dört kez 3.600 kalas ve tahta, yılda iki kez 800 yük pamuklu ve bir o kadar

ixtle kumaş, yılda bir kez 41 tören giysisi ve 4 "ambar" tahıl verirdi. Quauhnauhac imparatorluk hazinesine yılda iki kez 3.200 yük pamuklu palto, 400 yük peştemal, 400 yük kadın giysisi, 2.000 seramik vazo, 8.000 kâğıt topu ve yılda bir kez 8 tören kıyafeti ve 4 "ambar" tahıl verirdi. Tlalcozauhtitlan ise sadece 800 yük pamuklu kumaş, 200 küp bal ve bir değerli giysi ama aynı zamanda da Mexico'nun şık kadınlarının yüz boyası olarak kullandıkları bir tür açık, sarı renkli toprak olan *tecozauitl* denen maddeden 20 kâse hazırlamak zorundaydı. Tuxtepec ise bir yandan kumaş ve giysi sağlarken bir yandan da özellikle 16.000 top kauçuk, 24.000 demet papağan tüyü, seksen demet *ketzal* tüyü, bir altın kalkan, bir altın taç, kolyeler ve altın, amber ve kaya kristalinden mücevherler gönderiyordu. Mexico Vadisi'nin kentleri ve köyleri, ayrıca, sırayla sarayların bakımını sağlamak, hizmetçi bulmak ve besin maddeleri sağlamak zorundaydılar.

Tenochtitlán, Texcoco ve Tlacopan arasında yapılan üçlü ittifak anlaşmalarına göre, ilk iki siteden her biri haracın beşte ikisini karşılıyor, kalan beşte birlik bölümse Tlacopan'a ayrılıyordu. Bununla birlikte, Aztek imparatorunun ve belli başlı ileri gelenlerin aslan payını kapmış olmaları mümkündür. Çeşitli eşyalar, kumaşlar, tahıllar imparatorluk sarayında, '*petlacalco*'da birikiyordu; '*calpixcacalli*'nin bürolarında kâtipler hesapları tutuyorlardı. Gelen haraçtan kendisine de pay ayıran, dürüst davranmayan memur ölümle cezalandırılır, evine ve mallarına el konurdu.

"Devlet hazinesi"yle hükümdarın özel hazinesi ayrı değildi. Hükümdar hem sarayların çok büyük harcamalarını karşılamak hem de halka giysi ve yiyecek dağıtmak, me-

murların, zanaatkârların, heykeltıraşların maaşlarını ödemek, mabetlerin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için '*petlacalco*'dan yararlanıyordu. Kıtlık zamanlarında imparatorluk ambarları açılırdı. Aztek yönetimi, hiç kuşkusuz, sertti ama aynı zamanda dürüst ve adildi.

Dolayısıyla, haraç imparatorluğun iktisadi yaşamında önemli bir rol oynuyordu. Ama bu alanda öteki iki önemli etkenden de söz etmek gerekir. Öncelikle pazarlar: sözgelimi Tlatelolco pazarı gibi bazıları gerçek kentleri andırırdı ve bu pazarlarda büyük miktarda ürün değiştokuşu yapılır, bu ürünler göl kenti lagünleri ve kanallarında gemilerle taşınırdı. Daha sonra, aynı zamanda, gözüpek tüccarlar, maceracılar ve savaşçılar olan girişimciler (*pochteca*) asi bölgelere kadar giderek bakır ya da kaymaktaşından eşyalar, tavşan tüyünden kumaşlar, şifalı otlar, işlemeli giysiler, mücevher satarlar ve karşılığında yeşimtaşı, değerli taşlar ve tüyler, amber, jaguar derisi alırlardı. Mexico'ya haraç yoluyla giren bu hammaddelerden bazıları, sözgelimi işlenmemiş pamuk ve altın, değerli giysilere ve mücevhere dönüşmüş biçimde güneye dönüyordu.

İspanyol istilası sırasında Aztek İmparatorluğu'nun durumu buydu: dil ve etni açısından çok farklı, büyük ölçüde özerk, Mexico egemenliğinde üçlü bir konfederasyonun askeri gücüne boyun eğmiş bir site-devletler mozaiği. Haraç ve ticaret aracılığıyla başkente muazzam zenginlikler akıyor, bir yandan da bu çok geniş bölgenin içinde siyasal engeller ortadan kalkıyordu ve, böylelikle, fikirler, gelenekler ve teknikler de genel anlamda karışıyordu; bu, gerçek anlamda, Aztek uygarlığını oluşturan bir sentezin temel koşuluydu.

III. Bölüm

TOPLUM VE YÖNETİM

Aztek kabilesi, Mexico Vadisi'ne yerleştiği sırada, esasen savaşçı, türdeş ve eşitlikçi bir toplum özelliğine sahipti; asker ve çiftçi (ya da avcı ve balıkçı) olan bireyleri gene savaşçı olan, Uitzilopochtli kâhinlerinin yorumcuları, savaşçı rahiplerin otoritesinden başka bir otorite tanımazlardı.

XIII. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başı arasında çok derin bir dönüşüm gerçekleşir ve bu dönüşümde iki etki söz konusudur: komşularının Aztekler üstündeki kültürel ve siyasal etkisi ve Azteklerin kendilerinin gerçekleştirdikleri fetihler.

Aynı şekilde, bir kabile köyü olan Tenochtitlán büyük bir emperyal ve kozmopolit merkeze dönüşmüş ve kabilesi de karmaşık yapıların biçimlendirdiği, bir yönetim ve adliye sistemi olan hiyerarşik bir toplum olmuştu. Farklı halk kategorilerinin yaşam düzeyleri ve toplumdaki statüleri birbirlerinden çok farklıydı.

I. – Halk

Kabile içinde yer alan sade yurttaşlara *maceualtin* (tekil: *maceualli*) ve bunların oluşturduğu gruplardan birine de *calpulli* denirdi. *Maceualli* askerlik yapmak ve vergi vermek zorundaydı; angaryadan kaçamazdı: yolların ve kanalların bakımı ve gözetimi, anıt, bent vb. inşaatları. Buna karşılık, evlenme yaşına geldiğinde, yani 20-25 yaş arasında kendisine ev yapması, tarla ve bahçesini ekip biçmesi için bir parsel toprak veriliyordu: bu toprağı veren '*calpulli*'sinin şefiydi. Mahallesinin ve kentin yoğun dinsel yaşamına katılırdı ve özellikle belli bir yaşa geldiğinde yerel önderin çevresindeki konseyde yerini alırdı. Kız ya da erkek çoçukları mahalle okulunda parasız eğitimden yararlanırdı. Vergi verirdi ama yiyecek yardımı, kumaş parçası ve giysi alırdı: düzenli biçimde (özellikle 8. ayda, Uey Tecuilhuitl'de) ya da hükümdar kıtlık, su baskını veya başka bir felaket nedeniyle halka yardım etmeye karar verdiğinde.

Hırsı ya da şansı olmayan *maceualli* tüm yaşamını kendi koşullarının dar çerçevesi içinde geçirebilirdi: gerektiğinde silah altına alınan köylü-asker ama özellikle yaşamını tarlasına ve ailesine adamış bir birey olarak. Ama bu savaşçı ve prestije susamış toplumda, eğitim ve din, insanları kendilerini elitlerin sahip oldukları şöhret ve lüksü getiren askerlik kariyerine doğru itiyordu. Ne kadar mütevazı bir kökenden gelirse gelsin, her Meksikalı en yüksek görevleri üstlenebilirdi. Askeri hiyerarşi her bireyin başarılarına göre belirleniyordu: kurban etmek amacıyla belli sayıda düşmanı (bir, daha sonra dört olmuştur bu sayı) esir eden savaşçı en üst

rütbelere kadar çıkabilirdi. Daha sonra ise liyakatine göre yeni unvanlar verilirdi kendisine: sözgelimi, bazı mücevherler ve amblemler taşıma hakkıyla birlikte önemli ritüel danslara katılma hakkı. Üstleri ve imparator tarafından seçildiği takdirde iki askeri tarikattan birine girebilirdi: Güneşin askerleri, kartal-şövalyeler ya da Tezcatlipoca savaşçıları jaguar-şövalyeler. Nihayet, başkomutan imparatorun hemen altındaki en yüksek komutanlık görevlerinin bir bölümü en yiğit ve en deneyimli savaşçılara verilirdi. Uzak bölgelere yapılan sık ve uzun süreli seferler, imparatorluğun dört bir yanındaki sürekli garnizonların ihtiyaçlarının karşılanması, yönetim mekanizmasının karmaşıklığı birçok Aztek'i kesinlikle askerlik mesleğini benimsemeye götürüyordu: rütbeli ya da rütbesiz asker, yönetici, mahkemelerin kararlarını uygulamakla görevli jandarmalar. Ama zamanı geldiğinde "emekli olan" savaşçılar son günlerini sessiz sedasız, kamu hizmetlerinde geçiriyorlardı. Öte yandan, halktan delikanlılar, genç kızlar tanrıların hizmetine verebilirlerdi kendilerini. Sayıları çok fazla ve çok etkili olan din adamları mahalle "mabetleri"nden en yüksek din hizmetlerine, iki başrahiplikten birine kadar yükselebilirlerdi: halktan kimseler bu görevlerden her birine yükselebilirlerdi. Askerlik ve din adamlığı mesleği dışında halka açık birçok yöneticilik mesleği vardı: yargıçların emrinde çalışan kâtipler ve mübaşirler, pazarların düzenini sağlayan görevliler, kentin bakımından ve temizliğinden sorumlu görevliler, ulaklar vb. Nihayet, erkek ya da kadın *maceualtin* gösterişli olmayan ama iyi kötü saygınlığı olan birçok iş yaparlardı: gıda maddeleri satışı (İmparator Itzcoatl'ın annesi sebze

satardı), içme suyu dağıtımı, marangozluk, kapkacak işleri, örme ve işleme işleri, tuz üretimi, sepicilik vb. Kimileri lagünlerde su kuşları ya da ovalarda ve dağlarda karaca ve tavşan avlarlardı.

Böylece, özgür, basit yurttaşlar sınıfı Aztek toplumu geliştikçe farklılaşmıştı. Yönetici elit kendisini yenilemek için bu kaynaktan çok büyük ölçüde yararlanıyordu ve en mütevazı Meksikalı yeteneklerinin kendisini günün birinde sosyal merdivenin en üst basamağına taşayabileceğini umut edebilirdi.

II. – Köleler

Geleneksel anlamda, bu sözcük, ne yazık ki yanlış bir biçimde, toplumun en alt sınıfını oluşturan '*tlatlacotin*'i (tekili: *tlacotli*) belirtir. Bu bağlamda farklı kategoriler söz konusuydu: büyük törenlerde kurban edilecek olan savaş tutsakları; hapsedilmeyen ama toplum için ya da zarar verdikleri insan için çalışmak zorunda olan kamusal mahkûmlar; kumar ya da içki nedeniyle tükendikten sonra kendilerini gönüllü olarak satan erkekler ve kadınlar; nihayet, bir ailenin, borcunu ödemek amacıyla birisinin hizmetine verdiği uşaklar (bu uygulama 1505 yılında yürürlükten kalkmıştır).

Göç sırasında ve kent yaşamının başlangıcında Azteklerde kölelik olmamıştır büyük olasılıkla. Ama XVI. yüzyılın ilk yıllarında birçok *tlatlacotin* yüksek devlet görevlilerinin tarlalarında çalışıyordu, tüccarların kervanlarında yük taşı-

yordu ya da soyluların evinde uşaklık yapıyordu. Köle kadınlar örüyor, işliyor, süslüyorlardı.

Bu kölelerin Antik Yunan-Roma köleleriyle ortak özelliği yurttaş olmamaları ve bir efendiye ait olmalarıydı. Ama benzerlik sadece bu kadardı. *Tlacotli*'nin barınağı vardı, geçimi sağlanıyordu, öteki yerliler gibi giyiniyordu ve iyi muamele görüyordu (söylentiye göre, Tezcatlipoca "sevgili çocukları" olan kölelerin koruyucusuydu ve onlara kötü muamele eden efendileri çok sert biçimde cezalandırırdı), mal, toprak, ev sahibi olabilirdi, hatta başka kölelere bile sahip olabilirdi. Özgür bir kadınla evlenebilirdi. Çocukları özgürdü. Birçok biçimde azat edilebilirdi (tekrar satın alınma, efendinin vasiyetiyle özgürlüğüne kavuşma, imparatorun himayesini isteme) ve hükümdarlar da zaman zaman çok sayıda köleyi özgürlüklerine kavuşturma kararı alırlardı. Sözgelimi, bir kölenin hırsızlık nedeniyle cezalandırılmasının yerini çalınan şeyin iade edilmesi ya da zararın bir biçimde karşılanması uygulaması alabiliyordu. Bir erkeğin ya da bir kadının köle olarak satılması anlaşması en azından dört tanığın huzurunda yapılan bir anlaşmaydı. Üzerinde anlaşılan bedel anında ödenirdi: sözgelimi, yirmi kumaş parçasından oluşan bir yük; *tlacotli* sermayeyi harcamadıkça özgür kalabilirdi. Efendisi onu ancak dürüst davranmadığı takdirde, tembellik ederse ya da sarhoş gezerse satabilirdi; dahası, kölenin görevlerini yerine getirmediğini üç kez tanıklar aracılığıyla kanıtlamak zorundaydı. Üç sahibinin de satmak zorunda kaldığı bir köle Azcapotzalco pazarına çıkarılır, tüccar ya da zanaatkâr loncalarına satılına ve tanrılara kurban edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi.

Yurttaş olmayanların oluşturduğu bir özel kategoriyi, topraksız köylüleri, bazı büyük derebeylerin mülklerinde yaşayan çiftlik kiracalarını kölelerle karıştırmamak gerekir. Bunlar vergi vermezlerdi ve angaryaya tabi değildiler ama askerlik yapmak zorundaydılar. Bu "kırsal el emeği"nin (*tlalmaitl*) kökeni karanlıktır: hiç kuşkusuz, Aztek kabilesine ait olmayan ve savaşlardan ve siyasal çalkantılardan sonra kendi kabilelerinden kaçan ve bir Meksika soylusunun himayesine giren yerliler söz konusudur bu bağlamda.

III. – Zanaatkârlar

Kuyumculuk, mücevhercilik, yarı değerli taş oymacılığı, tüy süslemeciliği Azteklerde önemli ve saygın bir uğraştı, öyle ki, en soylu derebeyleri bile boş zamanlarında bu işlerle uğraşırlardı.

Değerli taşları, yeşim taşlarını, turkuvazları ve tüyleri işleyen zanaatçılara "Toltekler" deniyordu, çünkü bu tekniklerin bulunuşu eski Tula uygarlığına ve sembolik kahramanı yarı tanrı Quetzalcoatl'a mal ediliyordu. Bunlar kendi semtlerinde, tanrılarıyla ve özel ritleriyle loncalar oluşturuyorlardı. Kuyumcular Oaxaca dağları *Yopi* tanrısı Xipe Totec'e tapıyorlardı. Değerli taş yontmacıları yıllık şenliklerini atalarının geldiği göl kıyısında eski bir Toltek sitesi olan Xochimilco'da düzenliyorlardı. Tüy süslemecileri kendilerini ülkenin "en eski sakinleri" gibi görüyorlardı ve tanrıları kurda benzeyen tuhaf bir idoldü. Semtleri Amantlan daha önce bir düşman yerleşme merkeziydi. Bunlar uzun za-

mandan beri Mexico toplumuna katılmış olmalarına rağmen gerçek anlamda Aztek değillerdi. Bütün bu zanaatçılar kendi aralarında kapalı bir yaşam sürüyorlardı, meslekleri aynı aileler içinde kuşaktan kuşağa geçiyordu (ailede kadınlar örme ve işleme işleriyle uğraşıyorlardı). Evlerinde ya da hükümdarların ve yüksek devlet görevlilerinin konaklarındaki atölyelerde çalışıyorlardı ve büyük olasılıkla kazançları çok yüksekti. Mahkemelerde onları lonca şefleri temsil ediyordu. Vergi veriyorlardı (ürettikleri eşya başına) ama angaryaya tabi değildiler.

IV. – Tüccarlar

Gördüğümüz gibi, küçük çapta ticaret '*maceualtin*'in ellerindeydi ve büyük tüccar loncaları *pochteca* lüks eşya dış ticaretini tekellerine almışlardı. Bu loncalardan Tenochtitlán, Tlatelolco (özellikle burada çok etkindiler), Texcoco, Azapotzalco ve başka birçok kentte bulunuyordu.

Kendi tanrıları Yiacatecuhtli, ritüelleri, kendi şefleri, kendi mahkemeleriyle *pochteca* bir toplumda güçlü ve yükselen bir sınıf gibi görünüyordu; bu sınıf içinde, yönetici sınıfın titiz, katı ve savaşçı yaşam idealine karşı özel serveti, lüksü ve zenginliği temsil ediyorlardı. Auitzotl döneminde Meksika yönetici sınıfına kendilerini kabul ettirdiler: Tehuantepec kıstağında düşman kabilelerin saldırısına uğrayan bir ticaret kervanı, dört yıllık bir savaştan sonra parlak bir zafer kazanmayı başarmıştır. İmparator artık kendilerinin "akrabaları" olduğunu ilan etti ve altın mücevher

taşıma hakkı verdi onlara. *Pochteca*'nın rolü gitgide önem kazandı. Uyanık tüccarlar ama aynı zamanda enerjik savaşçılar ve kurnaz haber kaynaklarıydılar, onların kıyafetlerine bürünerek ve onların dillerini konuşarak asi bölgelere korkusuzca girebiliyorlardı. Saldırıya uğramaları çoğu zaman yeni fetihleri haklı çıkaran bir *casus belli* oluşturuyordu.

Bununla birlikte, halk ve yönetici sınıf arasında bir konumdaydılar. Vergi veriyorlardı (mal olarak) ve yönetici sınıfın da katılmayı ihmal etmediği şahane lonca şölenleri dışında zenginliklerini sergilemekten kaçınıyorlardı. Çocukları ilke olarak aristokrasiye ayrılmış olan yüksek kolej '*calmecac*'ta okuyabiliyorlardı. Büyük Tenochtitlán konseyinde temsil edilmiyorlardı ama Texcoco'da maliye konseyine girebiliyorlardı. Texcoco kralının gözde eşi Nezaualpilli, "Tulalı kadın", bir tüccarın kızıydı. Bununla birlikte, yerli tarihçi Ixtlilxochitl şöyle diyor:

> "O kadar kültürlüydü ki kralı ve bilgeleri eleştirebilirdi ve şiire çok yetenekliydi... Krala her istediğini yaptırırdı... Kralın kendisi için inşa ettirdiği bir sarayda, kendi başına, görkemli bir yaşam sürüyordu."

Böylece, göçler dönemi Aztek kabilesi buna benzer bir şey tanımamış olduğundan, kesinlikle yeni olan bu tüccar sınıf askeri ve dinsel bir aristokrasi yanında kendi yerini almaktaydı. Bu aristokrasiden farklı olarak, halkın içinde yeni birtakım unsurları seferber etmiyordu. *Pochteca* da zanaatçılar gibi babadan oğula aynı mesleği icra ediyordu.

V. – Yüksek devlet görevlileri

Toplumun zirvesinde Aztek sitesine ikili bir hiyerarşi egemendir.

Tecuhtli unvanı, derebeyi, soylu, yüksek kişiye, yüksek askeri ve sivil görevlerde bulunan kişiye aittir: Eskiçağ Roma'sındaki gibi, parlak kariyer hem sivil hem askeri olabilir ve bu kişiler gerektiğinde adli görevleri de yerine getirebilirler. *Tecuhtli*, imparator olsun, büyük konsey üyesi, vali ya da yargıç olsun, vergi vermez ve tarlada çalışmaz. Kendisine verilen topraklarda –genellikle çok geniş arazilerdir bunlar– *maceualtin*, çiftlik kiracıları ya da köleler onun için çalışırlar. Gelen haraçtan yararlanır, rütbesine göre yiyecek, giysi, mücevher, değerli taş ve tüy alır. Konağı kamu kaynaklarından yararlanılarak inşa edilir ve yönetilir. Hizmetçileri, köleleri, kâtipleri, küçük memurlardan oluşan bir karargâhı vardır. Para kullanılmayan bir ülkede bütün bu somut yardımların ve hizmetlerin bu yüksek devlet görevlilerinin "maaşları" olduğu söylenebilir.

Bu yüksek devlet görevlilerinin en eskileri ve aynı zamanda en az önemli olanları, kökenleri belirsiz göç dönemine kadar giden *calpulli* şefleriydi. Bölgelerinin evli erkekleri tarafından yaşam boyu görevde kalmak üzere seçilirlerdi. Bunlar ilke olarak aynı aileden seçilirlerdi ama adayların yetenekleri titizce değerlendirilirdi. Tenochtitlán'da, imparatorluk rejiminde kent valisi *Uey Calpixqui*'ye karşı sorumluydular. Başlıca görevleri '*calpulli*'nin arazilerinin defterlerini günü gününe tutmak, yeni ailelerin paylarını dağıtmak, arazilerini ihmal eden kimseleri uyarmak ve işlenme-

yen topraklara el koymaktı. Bu işlerde onlara kâtipler ve bir yaşlılar konseyi yardımcı olurdu.

Bazı ailelerin tercih edilmesi ilkesi imparatorluk hanedanı dahil olmak üzere bütün yüksek görevliler ve daha ileride işlenecek olan *Ciucoatl* için de geçerliydi.

Burada, gerçek anlamda, soydan gelen bir "soyluluk" söz konusu değildi ya da daha doğrusu böyle bir soyluluk oluşma yolundaydı. İlke olarak, topraklar, mülkler, soyluların konakları tam anlamıyla kendilerine ait değildi. Gerçek anlamda yararlanma hakkına sahip değildiler bunlardan. Bununla birlikte, büyük aileler varlıklarını sürdürüyorlardı kuşaktan kuşağa. Bir '*tecuhtli*'nin oğlu *pilli* sanına sahipti; din adamları tarafından '*calmecac*'larda verilen yüksek öğrenim hakkına sahipti ve bazı mülkler, '*pillalli*'ler ona aitti. Hükümdarlar, tercihen bir '*pilli*'yi elçi, vali, yargıç olarak atıyorlardı. Böylece, halktan gelen bir elitin katkılarıyla sürekli zenginleşmesine rağmen, ekonomik ve politik ayrıcalıklarla bir aristokrasi güçleniyordu. Ama "soylu" bir aile, çocuklar babalarına layık olmadıkları takdirde, bir ya da iki kuşak içinde yoksulluk içine düşebilirdi. Buna karşılık, büyük savaşlar ve önemli fetihler vesilesiyle hükümdarlar halk kökenli onlarca '*tecuhtli*'yi yüksek mevkilere getirebiliyordu.

Yüksek mevki sahibi kimseler yararlandıkları avantajların karşılığında bütün zamanlarını ve bütün enerjilerini kamu hizmetleri için harcamak zorundaydılar. Yasalar, gelenek ve görenekler yolsuzluk yapan memuru, görevini kötüye kullananan yargıcı şiddetle mahkûm ediyordu. "Soylular"ın topluluk içinde sarhoş olmaları sıradan yurt-

taşların sarhoşluğundan daha şiddetli bir biçimde cezalandırılırdı.

VI. – Din adamları

Aztek yaşamında din çok önemli olmasına rağmen dinsel görevler devlet görevleriyle karıştırılmazdı. Dinin damgasını taşıyan Aztek devleti bir teokrasi değildi.

Dinsel hiyerarşi tepeden tırnağa semt tapınaklarının basit "din görevlileri", eyaletlerde kült uygulamalarını denetleyen yüksek din görevlileri (İspanyollar piskoposlara benzetirler onları), Mexico'da bulunan büyük tapınaklardaki çok sayıda din görevlisi (kadın din görevlileri bulunurdu aralarında), iki yardımcısıyla birlikte bir tür genel piskopos yardımcısı olan *Mexicatl Teohuatzin* ve, nihayet, unvan ve yetki açısından birbirlerine denk ve "Tüylü Yılanlar" adı verilen, biri Aztek güneş tanrısı Uitzilopochtli, öbürü yerli köylülerin binlerce yıldır taptıkları eski su ve yağmur tanrısı Tlaloc'a adanmış iki başrahipten oluşuyordu.

Her tanrının Tenochtitlán'da bir mabedi ve görevleri kesinlikle belirlenmiş kendi kutsal görevlileri vardı. Evlenmeyen rahiplerin görevi sadece kült değildi, onlar aynı zamanda aristokrat gençleri *calmecac* denen kolejlerde eğitmekle görevliydiler. Aynı zamanda, yoksullara ve hastalara ayrılmış hastaneleri de denetlerlerdi. Kutsal kitapları ve tarihi yazmaları korurlardı. Hükümdarların ve bireylerin bağışlarıyla geniş topraklara, erzaka ve her türlü değerli eşyaya sahip olan tapınaklar genel hazinedarın (*tlaquimiloltecuhtli*)

yönettiği muazzam kaynaklardan yararlanıyordu. Bazı gece ve gündüz saatlerinde, piramitlerin üstünden, bazı hayvan kabuklarından ve ağaç gonglarından çıkan sesler yıldızların hareketlerini selamlar ve sitelerin yaşamlarını düzenlerdi.

Din adamlarının atanması konusunda pek fazla bir bilgi yoktur elimizde. İki "tüylü yılan" kesinlikle büyük konsey tarafından atanırdı ve birlikte *Mexicatl Teohuatzin*'i seçerlerdi. Doğuştan gelen hiçbir nitelik dikkate alınmazdı: sadece liyakat ve bilgi geçerliydi bu bağlamda. İlke olarak acemilerin mesleğe alınması ailelerin bazı çocuklarını tanrıların hizmetine adamayı istemeleriyle ilişkiliydi. Erkek ya da kız acemi evlenmeye karar verebilir ve din görevlisi olmaktan vazgeçebilirdi.

Din görevlileri vergi vermezdi. İsteyenler gönüllü olarak savaşa katılabilirlerdi. Tapınaklarda ve '*calmecac*'larda manastır yaşamı sürerlerdi, oruç tutarlar, ağır cezalar verirlerdi kendilerine. Yüksek mevki sahipleri gibi büyük konseyde ve imparatoru seçen seçim kurulunda temsilci bulundururlardı.

VII. – Zenginlik

Önceleri, Aztek kabilesinin her bireyi '*calpulli*'sinin kendisine ayırdığı bir araziyi kullanma hakkına sahipti. Bu işlerle ilgili görevli, bir yaşlılar konseyiyle birlikte kadastro defterlerini günü gününe tutardı. Topraktan başka zenginlik yoktu; toprak mülkiyeti de ortaktı.

Ama iki tarihsel gelişme olgusuyla birlikte köklü değişimler gerçekleşmiştir. Öncelikle, Itzcoatl döneminden

başlayarak, fetihler Aztek imparatoruna, müttefik krallara ve yüksek mevkilerdeki insanlara "savaş toprakları" ya da "komutanlık" denen geniş mülklerin gelirlerinden yararlanma olanakları vermiştir. Teorik açıdan bu toprakların mülkiyeti özel değil kolektif olmasına rağmen, pratikte yönetici sınıf lehine bir toprak serveti oluşmaktaydı. Öte yandan, haraç ve özellikle '*pochteca*'nın elindeki ticaret sayesinde Mexico'ya büyük miktarlarda ender ve değerli madde akmıştır: pamuk, kakao, kauçuk, altın, yeşimtaşı, turkuvaz, *ketzal* tüyü. Böylece, "hareketli" bir servet oluşuyordu ve yetkililer bunun bir bölümünü hediye ve ödül olarak dağıtıyorlardı, öte yandan, mütevazı bir yaşam süren ve servetlerini gizleyen tüccarlar bu maddeleri depolarında biriktiriyorlardı.

Bugün halkın "yaşam düzeyi" dediğimiz şey başından beri pek değişmemişti. Ama askeri aristokrasi, bir yandan eski çağların "katı ve acımasız" yetingen ve çileci yaşamını yaygınlaştırmaya çalışırken, bir yandan da gitgide lüks bir yaşamı benimsiyordu ve bunların başında da sarayları ve bahçeleri, haremleri ve servetleri, tüylü giysileri ve mücevherleriyle hükümdarlar vardı. Tüccarlara gelince, onlar gitgide artan nüfuzlarını dayandırdıkları ve göstermedikleri bir zenginliğe sahiptiler.

VIII. – Yönetim

Aztek kabilesi, iç bölgelerdeki yüksek yaylalara girdiğinde Toltek modeline göre yapılanmış site-devletleriyle ta-

nıştı: her site-devletin başında *tlatoani* ("konuşan" ya da "yöneten") denen bir başkan vardı ve askeri aristokrasiden gelen bu başkan aynı aile içinde, hanedandan yaşam boyu seçiliyordu ve kendisine bir ya da birkaç konsey yardımcı oluyordu. Daha önce gördüğümüz gibi, Meksikalılar bu modeli uygulamaya çalıştılar. İlk hükümdarlar döneminde hükümdarı seçen genel savaşçılar meclisiydi. Ama kent ve fethedilen topraklar genişledikçe seçici konsey, tersine, küçülüyordu. Auitzotl'dan başlayarak sadece yüz kadar üyesi olmuştur bu konseyin: büyük konsey üyesi 13 yüksek görevli, askerlerin ve din adamlarının temsilcileri, çeşitli bölgelerin temsilcileri. Bunlar tamamen askeri ve dinsel oligarşiye tabiydiler.

Yüce iktidarın alametleri altın, turkuvaz karışımı taç ve mavi-yeşil pelerin Acamapichtli'den II. Moktezuma'ya kadar sürekli aynı ailede kalmıştır, ölen *Tlatoani*'nin kimi zaman oğluna, kimi zaman erkek kardeşine, kimi zaman da yeğenine geçmiştir. Seçici konsey, yöneticilik yeteneklerini dikkate alarak çeşitli adaylar arasından bir seçim yapabilirdi. Texcoco'da, saltanat, ilke olarak, babadan oğula geçerdi ama hükümdarların birden fazla evlilik yapmış olmaları dolayısıyla (Nezaualpilli'nin kırk karısı vardı ve ayrıca birçok kadınla birlikte olmuştu) zorluklar çıkardı ortaya. Öte yandan, İspanyol fethi sırasında, talihsiz adaylardan biri olan Ixtlilxochitl kardeşlerinden birine karşı Hernán Cortés'le ittifak yapmıştır.

I. Moktezuma yönetim yapısına önemli bir yenilik getirmiş ve kardeşi Tlacaeleltzin'i *Ciuacoatl* sanıyla (önceleri dinsel bir sandı bu) bir tür yardımcı-imparator yapmıştır.

Her konuda *Tlatoani*'ye yardımcı olan *Ciuacoatl* askeri seferleri örgütler, yargılama etkinliklerine katılır, imparatora vekalet eder, yeni hükümdar seçimine kadar geçecek süre içinde büyük konseye başkanlık ederdi. Bütün yerli tarihçiler Tlacaeleltzin'i olağanüstü bir kişilik olarak tanıtırlar. Ölümünden sonra görevlerini oğulları ve torunları üstlenmiştir; son torunu 1521'de Hıristiyan olmuş ve Don Juan Velásquez adını almıştır. Dolayısıyla, Tenochtitlán'da iki paralel hanedan vardı ve bunların ortak atası ikinci hükümdar Uitziliuitl'di.

İmparatorla birlikte dört yüksek görevli de seçilirdi; bunlar arasında *tlacateccatl* ("savaşçılara komuta eden") ve *tlacochcalcatl* ("mızraklar evi görevlisi") vardı. Bu görevler çoğu zaman hükümdarın yerini alacak olan akrabaları tarafından yerine getirilirdi: II. Moktezuma, seçilmeden önce, babası Auitzotl'un *tlacateccatl* sanına sahip '*tlacochcalcatl*'ı olmuştur.

Bu atamalar için seçici konseyde seçim yapılmıyordu ve bu bağlamda kararlar bir toplantı sonunda ve *Ciuacoatl*'ın önerisiyle oybirliğiyle veriliyordu. Resmi öğreti doğrultusunda bu kararın Tezcatlipoca'nın tavsiyesiyle büyük seçiciler tarafından alınması gerekiyordu. Dolayısıyla, imparator gücünü tanrısal bir kaynaktan alıyordu. Seçilen hükümdar karmaşık bir tören düzenine uymak, tanrılara saygı sunmak, uzun ahlak söylevlerini dinlemek ve vermek zorundaydı. Görevleriyle ilgili olarak iki özellik üstünde durulurdu: tanrılara karşı, özellikle Uitzilopochtli ve Tezcatlipoca'ya karşı yükümlülükleri ve Aztek halkını korumasıyla ilgili yükümlülükleri. Cömert, bağışlayıcı ve adil olması iste-

nirdi. O da nutuklara cevap verirken iktidarın ağır sorumluluğuna değinir, tanrıların yardımına ihtiyacı olduğunu belirtir ve halkı sarhoşluk ve hırsızlığa karşı uyarırdı.

Gelişen bir retoriğin formülleri doğrultusunda, kamu yararı kavramı, hükümdarın görevlerinin anlamı açık seçik biçimde anlaşılır. Aztek aristokrasisinin çok yüce bir devlet anlayışı vardı. Bu konuyla ilgili olarak, bir başrahibin Tezcatlipoca'ya yönelik isteklerini içeren bir metin bulunur elimizde; bu rahip, bu metinde, tanrının, "yüreği dikenlerle silahlı", "hiç kimsenin lafına kulak asmayan" ve "beyinsiz bir sarhoş gibi" davranan, dürüst olmayan bir hükümdarı öldürmesini ister. Tizoc'un 1486'da görevlerini yerine getirmekte yetersiz kaldığından zehirlenmiş olduğu sanılır. *Tlatoani*'nin, *Ciuacoatl*'ın ve dört yüksek devlet görevlisinin yanında büyük konsey *Tlatocan* ("sözün yeri" ya da "komutanlık") her önemli karar öncesinde bir danışma yeriydi. İmparatorun önerisini onaylamayı üç kez geri çevirebilirdi ama "dördüncü okuma"da kabul etmek zorundaydı. Önceleri belli bir bölgenin topluluğu tarafından seçilen bu konsey üyeleri hükümdar tarafından atanan ya da oybirliğiyle oluşturulan kısıtlı bir organa dönüşmüştü. Daha önce adı geçen görevliler dışında, bir yüksek düzeyde görevliler hiyerarşisi vardı ve bunların sanları çoğu zaman belirsizdi: sözgelimi, *Tlillancalqui* ("karanlık evin bekçisi"), *Atempanecatl* ("su kenarındaki"), *Tlailotlac* (yabancı bir kabilenin adı). *Mexicatl achcauhtli* jandarma komutanıydı. *Petlacaltl* gelen haraçların konduğu ambarlardan ve depolardan sorumluydu. *Uey calpixqui* ("başkâhya") hem başkent valisi hem de "maliye bakanı"ydı.

İkinci başkent Texcoco'da, *Tlatoani*, bir *Giuacoatl*'dan yardım görmeden, tek başına saltanat sürüyordu ama dört konsey vardı yanında: yönetim ve adalet, maliye, savaş, müzik (şiir yarışmaları düzenlerdi, kült ve büyü uygulamalarından sorumluydu). Başlangıç döneminde üçlü ittifak içinde yer alan sitelerin fethedilen eyaletlerin yönetimine katılmış olmaları mümkündür. Bu sitelerden giden asker ve memurların etkin olmuş olmaları gerekir. İmparatorluğun en parlak döneminde, savaş ilanı konusunda da aynı şey geçerliydi büyük olasılıkla: Tenochtitlán, Texcoco ve Tlacopan'ı temsil eden birliğin savaş açmaya hazırlandığı sitelere giderlerdi. Ama, genel olarak, Tlacopan çok sınırlı bir rol üstlendiğinden, imparatorluk gücünün temeli Mexico'ya, yani Aztek yönetimine dayanıyordu. Garnizonlar, valiler, vergi kesenekçileri '*calpixque*'ler onun otoritesine bağlıydılar. İspanyollar Mexico'ya girdiklerinde gördükleri yerliler Moktezuma'dan başka imparator tanımıyorlardı. Texcoco entelektüel ve edebi başkentti, yüksek mahkeme de oradaydı ve sürüncemede kalmış davaları karara bağlamak amacıyla seksen günde bir toplanırdı. Ama, imparatorluğun tümü bağlamında, askeri, ekonomik ve politik güç Aztek hükümdarı, yakın çevresi ve büyük konseyin elindeydi.

IV. Bölüm

GÜNDELİK YAŞAM

I. – Kırsal yaşam ve kentsel yaşam

Çok büyük olasılıkla, XII. yüzyılın "Barbar Aztekleri" (*Azteca chichimeca*), göç olgusu başladığında tarımla uğraşmıyorlardı. Avcılık, balıkçılık (söylentiye göre Aztlán bir gölün ortasındaki adaydı), toplayıcılıkla sağlıyorlardı geçimlerini büyük ölçüde. Öteki "barbarlar" gibi Meksikalılar da iç kesimlerdeki ovalarda yerleşik halklarla ilişki kurduklarında, İÖ IV. binyıldan bu yana hemen hemen hiç değişmemiş temel teknikleriyle birlikte geleneksel yaşam biçimini benimsemişlerdir: mısır, fasulye, yağlı bitkiler (horozibiği, adaçayı), sukabağı, domates ve biber; örmecilik ve seramik. Hangi etniye ait olurlarsa olsunlar, tüm yerli kırsal yaşamının temelini oluşturan bu tekniklerin esası günümüze kadar gelmiştir. Lagün adacıklarına yerleşen Azteklerin tarım yapabilecekleri toprakları sınırlıydı. Önceleri yaşam biçimleri *atlaca chichimeca*, "barbar su halkları" ya da "göl yaba-

nılları" denen kıyı kabilelerinin yaşamı gibiydi: balıklar, kabuklular ve göl yumuşakçaları, su kuşları beslenmelerinde önemli bir yer tutmuştur. Özel Tláhuac ve Churubusco "göl yabanılları" tanrılarını benimsemiş olmaları ve hatta Mexico tapınaklarında "chichimec" dilinde, yani Aztek-lerin anlayamamayacağı bir barbar lehçesiyle kaleme alınmış su kuşları avı tanrısı Amimitl gibi ilahiler söylenmiş olması çok anlamlıdır.

İmparatorluğun en parlak döneminde bu durum büyük ölçüde değişmişti. Kabile, fetihler sayesinde, vadide ve uzak bölgelerde geniş topraklardan yararlanma olanağına kavuş-muştu. Tlaloc ve mısır tanrıları kültü ritüel içinde önemli bir yere sahipti. Bununla birlikte, besin kaynaklarının bü-yük bölümünü balıkçılık ve avcılık oluşturuyordu. Öte yan-dan, Aztek nüfusunun büyük bölümü, bütünüyle ya da kısmen, tarım dışı etkinliklere yönelmişti: askerlik, din, yönetim, ticaret, zanaatkârlık. Besin maddeleri değiştokuş yoluyla ya da eyaletlerden alınan vergi yoluyla sağlanıyordu. Tarlaları, sebze bahçeleri, süs bitkileri yetiştirilen bahçeleri, hindi yetiştiriciliği, koruları, ileri gelenlerin mülkleriyle geç dönem Roma İmparatorluğu "villaları" türünde iktisadi birimler oluşturuyorlardı. Her türlü tarım ürünü yetiştirili-yordu, ailelerde kadınlar ya da kölelerörmecilik ve dokuma-cılıkla ilgileniyorlardı.

Sanatsal olmaktan çok yararcı olan Aztek çömlekçiliği büyük olasılıkla atölyelerde büyük miktarlarda üretiliyordu. Çokrenkli motiflerle olağanüstü biçimde süslenmiş lüks seramik eşya Cholula ve Mixtec ülkesinden ithal ediliyordu. Aztekler, büyük bir imparatorluğa sahip oldukları bu dö-

nemde, kent yaşamını benimsemişlerdi. 1476'da Tlatelolco'nun katılımıyla büyüyen başkentleri Tenochtitlán o dönemde bin hektarlık adacıklar ve iki yüzyıl süren inatçı bir tarım mücadelesiyle kanallardan, sokaklardan ve meydanlardan oluşan geometrik bir ağa (üç geniş ve yüksek yolla kıyıya ulaşan gerçek bir Venedik) dönüşen bataklık bir alan üstünde uzanıyordu. Tepeyacac yolu (kuzey), Tlacopan yolu (batı) ve Iztapalapan yolu (güney). Kentte 80.000-100.000 ev vardı ve toplam nüfus 500.000'i geçiyordu. Bu nüfus, kazıklar üstünde evler inşa ederek lagünlere doğru taşan kıyı banliyölerinin nüfusu gibi sürekli artıyordu. Azcapotzalco, Chapultepec, Coyoacán vb. gibi köylerle birlikte bu nüfus bir milyonu aşıyordu.

Conquistador Bernal Diaz'ın anlattıklarına bir göz atalım: "Su içinde kurulmuş kentleri ve köyleri, karada kurulmuş öteki köyleri görünce büyük bir hayranlık duygusuna kapıldık ve bunların Amadis'in kitaplarında sözü edilen büyüler olduklarını düşündük... Su içinde yükselen büyük kuleler, tapınaklar ve piramitler... Rüyada olup olmadığımızı soran askerler bile oldu..."

Sitenin merkezi Başrahip Quauhcoatl'ın tanrının çağrısını yanıtlarken ilk Uitzilopochtli tapınağını inşa ettiği kayalık adaydı. *Teocalli* piramiti orada yükseliyordu; ikiz tapınaklar Uitzilopochtli ve Tlaloc'un bulunduğu bu piramitin tepesine 120 basamaklık üç merdivenle ulaşılabiliyordu. Hükümdarlar tarafından sürekli büyütülen bu tapınak İmparator Auitzotl tarafından "Sekiz-Kamış" (1487) yılında faaliyete geçirilmişti. Çevresinde, yılan başlarıyla süslenmiş, mazgallı bir surun içinde, yuvarlak Quetzalcoatl

tapınağı, Tezcatlipoca tapınağı, kara tanrıçası tapınağı Ciuacoatl, yabancı tanrılar kültüne adanmış panteon Coacalco, Güneş tapınağı ve birçok başka mabet, dua evi, ritüel alanları, '*calmecac*'lar (manastır okulları), Mecatlan (müzik okulu), seçme bir birliğe emanet edilmiş depolar (*tlacochcalli*) bulunuyordu. Bu, sonuç olarak, ana meydana bakan (özellikle Mexico Katedrali'nin ve cumhurbaşkanlığı sarayının bulunduğu bugükü Zocalo semtinde) piramitleri ve kuleleriyle gerçek bir kutsal kentti; bu meydanda, ayrıca, Axayacatl, Auitzotl ve II. Moktezuma tarafından inşa ettirilen imparatorluk sarayları vardı. Moktezuma'nın sarayı bir kenarı yaklaşık 200 m. uzunluğundaki kare biçiminde bir alana kurulmuştu, bir ya da iki katlıydı ve çeşitli yapılar barındırıyordu içinde ve iç avluları vardı. Bu saraya kara yoluyla ya da kanallardan teknelerle ulaşılabiliyordu. Aynı zamanda hükümdarın konutu ve siyaset ve yönetim merkezi olan sarayda daireler, toplantı salonları, mahkemeler, hazine depoları, vergi memurlarının büroları, müzik ve dans salonları, *totocalli*, tropikal kuşların bulunduğu büyük bir kafes, jaguarları, pumaları, çeşitli kuşları ve yılanlarıyla zengin bir hayvanat bahçesi bulunuyordu. İç bahçelerde çeşitli bölgelerden getirilmiş ender kokulu bitkiler, şifatlı otlar, şahane, kokulu çiçekler ekiliydi.

Söylentiye göre, Uitzilopochtli, Azteklere kentlerini dört büyük semte bölme emri vermişti: doğuda Teopan ("tapınak mahallesi"); batıda Aztacalco ("balıkçıl"); kuzeyde Cuepopan ("çiçeklerin açtığı yer"); güneyde Moyotlan ("sivrisineklerin yeri"). Bu dört semt ayrı ayrı bölgeleri (*calpulli*) oluşturuyordu; bu bölgelerin her biri savaşçı konten-

janları sağlıyordu. Her '*calpulli*'nin tapınağı ve "gençlik evi", askeri okulu vardı. Şatafatı imparatorluk saraylarını aratmayan soyluların konutları, tüccarların ve zanaatçıların en mütevazı evleri, sade vatandaşların konutları sokakları ve kanalları çevreliyordu. Her yerde gölün suları evler arasında dolaşıyordu ve kayıklar kentte sessiz sedasız yol alıyordu. Ulaşım bütünüyle gemilerle yapılıyordu.

En önemli ticaret merkezi Tlatelolco'daydı. Burada, bir piramitin dibinde, kemerlerle çevrili büyük bir alanda pazar kuruluyordu ve bu pazara her gün 20-25.000 kişi ve beş günde bir de 40.000-60.000 kişi gidiyordu. Çok büyük miktarlarda gelen mallar için belli yerler ayrılmıştı ve değiştokuş yapılıyordu bu yerlerde: kumaşlar ve giysiler, değerli hayvan tüyleri ve mücevherler, deriler, kuştüyleri, mısır, fasulye, biber, sebze, meyve ve ot, kümes hayvanları ve av hayvanları, balık, kurbağa, sofra takımları, sileks, kaymaktaşı ve bakır eşyalar, ağaç, tütün ve çubuk, mobilya, hasır. Bu meydanda, ayrıca, şifatlı ot satan dükkânlar, berberler, mısır unu ve ekmeği, et yahnisi dükkânları vardı. *Tianquiztli*'nin (pazar) düzenini özel bir polis sağlıyordu ve üç üyeden oluşan bir mahkeme anlaşmazlıkları çözmek için sürekli azar yerinde bulunuyordu.

İleri gelenlerin saraylarının ihtişamı İspanyol fatihleri büyülemiştir. Cortés, Bernal Diaz, Andrés de Tapia ve daha sonra Tezozomoc ve Ixtlilxochitl gibi yerli kronikçiler bu muhteşem konutları büyük bir hayranlık duygusu içinde anlatmışlardır. Texcoco'da, Kral Nezaualcoyotl, içindeki oda sayısı 300'ü aşan bir saray yaptırmıştır ve bu sarayın içinde çeşmelerle ve havuzlarla süslü bahçeler bulunuyordu.

Kuşlar, balıklar ve daha başka çeşitli hayvanlar yaşıyordu sarayda, ayrıca bazı hayvanların altından ya da taştan maketleri yapılmıştı. Aynı hükümdar Tetzcotzinco'da olağanüstü, görkemli bir park yaptırmıştır ve bu park o döneme göre bir mühendislik dehası olan bir sistemle sulanıyordu. Moktezuma'nın da kır evleri vardı ve bu evlerde çok sayıda hizmetçi çeşit çeşit kuş beslerdi.

Söylemeye bile gerek yok, *maceualtin*'in konutları çok sadeydi. Bununla birlikte, her evin bir bahçesi ve saunası (*temazcalli*) vardı.

İleri gelenlerin ve soyluların evlerinde bile mobilyalar çok sade ve sınırlıydı: hasırlar (*petlatl*), hasır koltuklar (*icpalli*), alçak masalar, ahşap perdeler ya da paravanlar, hasır sepetler ve sandıklar, kumaş ya da deri kaplamalar. Halktan insanların evlerinde üç taştan oluşan ocak konutun merkezini oluşturuyordu. Yemekodun ya da odun kömürü ateşinde pişirilirdi. Aydınlanma reçineli meşalelerle sağlanıyordu.

Mexico'nun içme suyuna ihtiyacı vardı, lagünlerden gelen su acıydı. Aztekler, önceleri, Uitzilopochtli tapınağının yükseldiği adadaki kayalıklarından fışkıran suyla idare ediyorlardı. Ama, nüfus artmaya başlayınca, Büyük Moktezuma döneminde Chapultepec kaynaklarından çıkan suyu kent merkezine taşıyan ilk kanal inşa edildi. 5 km. uzunluğundaki bu su kanalı iki iletkenden oluşuyordu ve bunlardan biri kullanılırken öbürü temizleniyordu. Auitzotl döneminde Coyoacán ve kent merkezi arasında ikinci bir kanal hizmete sokuldu. Su kent içinde teknelerle dolaşan su taşıyıcılarla dağıtılıyordu. Ayrıca, pazarlarda toprak küpler içinde satılıyordu.

Site zaman zaman dehşet verici su baskınlarıyla tahribata uğruyordu. I. Moktezuma döneminde, 1449'da, kenti büyük gölden kaynaklanan su baskınlarına karşı korumaya yönelik 16 km, uzunluğunda bir bent inşa edildi. Auitzotl, suları çok şiddetli bir şekilde fışkıran ve lagünlerin düzeyini yükselten, birçok konutu tahrip eden Acuecuexatl'ın kaynağını dalgıçlar aracılığıyla kuruttu. Bu sırada, açlık sıkıntısı çeken halka 200.000 yük mısır, giysi ve 32.000 kayık dağıttı.

Yerel semt yöneticilerinin emrindeki çalışma ekipleri yolların temizliğini, kanalların ve su yollarının bakımını sağlıyorlardı. O dönemle ilgili tanıklıkların hepsi yolların temizliği konusunda hemfikirdir. Tenochtitlán genel olarak çok düzenli ve sağlıklı bir kentti. Cortés Şarlken'e yazdığı mektupta binaların güzelliğini, kolektif yaşam örgütlenmesini ve "yerlilerin her şeye mantıklı açıklamalar getirme" alışkanlıklarını övmüştür.

II. – Besin maddeleri, mutfak, yemekler

Meksika'nın tüm çiftçi yerlileri gibi, yerleşik yaşama geçen Azteklerin de temel gıda maddesi mısırdı (galeta, haşlama, küçük ekmek, *tamalli*). *Huauhtli* (horozibiği) ve *chian* (adaçayı) haşlanarak tüketilirdi. Ayrıca, Mexico ve lagün çevresinde çok fazla balık, kabuklu hayvan, kurbağagil ve hatta su böceği yenirdi.

Balıklar ve deniz kabukluları iç kesimlerdeki yaylalara kadar ulaşıyordu ve tabii ki varlıklı insanların tükettikleri yiyeceklerdi bunlar. Meksikalılar et olarak evcil hayvanla-

rın etlerini yiyebiliyorlardı: hindi, kaz, tavşan, özellikle yemek için yetiştirilen tüysüz köpek, kuş, yaban domuzu, yabani tavşan, karaca. Halk bu yiyeceklere çok ender ulaşabiliyordu. Bu sınıflandırmaya köylerde toplanan ve Azteklerde çok çeşitli olan yabani bitkileri (*quilitl*) eklemek gerekir. İçecek olarak sadece ileri gelenler ve tüccarlar, tropikal bölgelerden gelen egzotik bir madde olan kakao içerlerdi; kakao genellikle yemeklerden sonra içilirdi. Agave özsuyundan yapılan mayalı bir içki olan *octli** (bugün *pulque*) ancak bazı ritüeller vesilesiyle ve yaşlı erkekler ve kadınların tükettiği bir içkiydi: sarhoşluk kesinlikle yasaktı.

Aztekler genellikle üç öğün yemek yiyorlardı: sabahları hafif bir kahvaltı, öğlenleri doyurucu bir yemek (arkasından, olanak varsa eğer, kısa süreli bir uyku) ve akşamları da gene hafif bir yemek. Halkın büyük bölümü için yemek genellikle mısır unundan birkaç galeta, biber ve domates soslu fasulyeydi. Ama varlıklı kesim için özellikle baharatlı yiyeceklerden oluşan zengin bir mutfak söz konusuydu: yahni, kızarmış ya da haşlanmış et, salyangozlu *tamalli,* balık, tatlı patates.

Moktezuma'ya her gün 300 çeşit yemek sunulurdu ve hükümdar aralarından bir tercih yapardı. Yemeklerini tek başına, alçak bir masada, bir '*icpalli*'ye oturarak yerdi; çok güzel ve çok temiz dört kadın hizmet ederdi kendisine ve

* Kısa gövdeli, odunsu agave bitkisinin özsuyunun mayalanmasıyla elde edilen bir alkollü içki. Bugün "pulque" adıyla Meksika'nın kimi bölgelerinde hâlâ içilmektedir. Söz konusu bitkiden elde edilen özsuyun iki kez damıtılmasıyla elde edilen "mezcal", içine bir miktar bal konarak da tüketilebildiği için bal suyu (aguamiel) adıyla da bilinir. (ç.n.)

bunlar sürekli el bezi ve havlu taşırlardı ona. Ana yemekten sonra meyve yer, kakao içerdi ve soytarılar, cüceler, akrobatlar kendisini eğlendirmek için gösteri yaparlarken tütün içerdi. Ayrıca, sarayda yaşayanlar için bin yemek tabağı hazırlanırdı. İmparator ve ileri gelenlerin doyurmakla mükellef oldukları bir yığın memurları, din adamları, zanaatçıları vardı.

İnsanlar genellikle bir tas mısır haşlaması suyu ya da horozibiği suyu içtikten sonra erkenden yatarlardı, soylular, ileri gelenler, tüccarlar ise çoğu zaman şafak sökünceye kadar uzatırlardı yemeklerini. Hindi ve köpek eti yerlerdi, vanilyalı ve ballı kakao içerler, daha sonra son derece süslü ve içine tütün, odun kömürü ve kokulu maddeler koydukları kamış çubuklarını tüttürürlerdi. Bazı şölenlerde, tüccarlar seyahate çıkmaya hazırlandıklarında, konuklara sanrı uyandırıcı mantar (*teonanacatl*: "kutsal mantar") ikram edilirdi: bu mantarların uyandırdığı güzel ya da korkunç görüntülerin geleceği okuma olasalığı verdiği söylenirdi.

Sözgelimi, düğün vesilesiyle verilen aile yemeklerinde yaşlı erkeklere ve kadınlara sarhoş edici bir madde olan *octli* ikram edilirdi.

III. – Giysi ve süsler

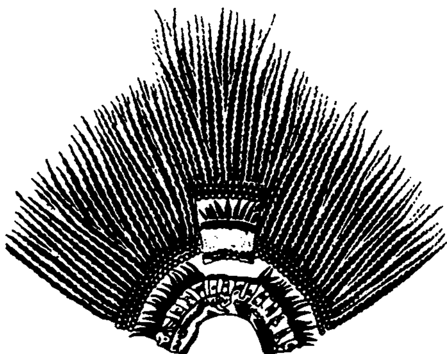
Erkekler peştemallı (*maxtlatl*) dolaşırlardı; genellikle işlemeli olan bu peştemal dizlere kadar uzanırdı, ayrıca, omuzlarda düğümlenen dikdörtgen biçimli, kumaş bir pelerine (*tilmatli*) sarınırlardı, onun altında da bir tür gömlek

Şekil 5. – Texcoco Kralı Nezaualpilli. Sırtında geometrik desenli bir *maxtlatl* ve *tilmatli* var. Bibliothèque nationale, Cabinet des Manuscrits (Jacques Soustelle, *La vie quotidienne chez les Aztèques*, Paris, Hachette).

ve tünik bulunurdu. Kadın ise bir korsaj (*huipilli*) ve etek (*cueitl*) giyerdi. Erkek giysisinde genellikle bol ve dalgalı pliler bulunurdu ama askeri kıyafetler genellikle bedene yapışırdı ve bunlar pamuk tünikli kombinezonlara benzerdi; askeri kıyafetlerin pantolonları ise topuklara kadar inerdi. Komutanın başında tüylü ve kâğıtlı, kartal ya da jaguar başını, yılan çenesini simgeleyen ağaç başlık bulunurdu.

Agav ipliği ya da *ixtle* en yoksul insanların giydikleri kumaşlarda kullanılan maddelerdi. Sıcak Bölgeler'den ithal edilen pamuk en çok kullanılan hammaddeydi. Aztek el sanatlarının bir uzmanlık alanı olan tavşan tüyünün dokunması ve örülmesiyle kış mevsiminde giyilmek üzere örtü ve palto üretilirdi. Hem paltolar hem de korsajlar ve mantolar dokumacıların çalışkanlık ve zevklerine tanıklık ederdi: geometrik ya da figüratif motifler, hayvan stilleri (tav-

Şekil 6. – Büyük olasılıkla II. Moktezuma'nın Hernán Cortés'e hediye ettiği, onun da Şarlken'e gönderdiği tüylü taç (*Quelzalapanecayotl*). Viyana Etnografi Müzesi.

şan, kelebek, balık), çiçekler süslerdi bu giysileri. Moda Doğu halkları, özellikle Totonacların lüks yaratımlarından esinlenirdi ve özellikle Mexico'da bu tür süslemeleri olan, çokrenkli mantolar ve etekler çok ilgi görürdü. Bununla birlikte, Aztek soylu kadınları süslenme konusunda komşularına göre daha mütevazıydılar. Bazı renkler bazı işlevlere denk düşerdi: yeşil-mavi renkli "turkuvaz pelerin" imparatora, siyah-beyaz pelerin *Ciuacoatl*'a özgüydü. Rahiplerin giysileri siyah ya da koyu yeşildi. Halktan birçok Meksikalı çıplak ayakla dolaşırdı ama, genellikle, büyük ölçüde bez ya da deri sandal (*cactli)* giyilirdi; bunlar topuklu, altın ya da değerli taşlarla süslü olabilirdi, soylular ve yüksek düzeyde görevlilerin sandalları jaguar derisinden olabilirdi.

Kadınlar kaymaktaşından ya da pirit aynalar kullanırlardı, yüzlerine açık sarı renkli, *axin* denen kokulu yağ ya da aynı renkten toprak (*tecozauitl*) sürerlerdi, kokulu buhurdan yararlanarak kokular sürünürlerdi ve saçlarını alınlarının iki yanına koydukları bantlar aracılığıyla yukarı kaldırırlardı. O dönemle ilgili literatüre bakıldığında, "sosyete"nin en azından büyük bölümü yüzlerini boyamazdı ama '*auianime*'ler, resmi olarak genç savaşçılara tabi olan genç nedimeler boyarlardı yüzlerini ve hatta tropikal bölgelerden gelen bir modaya uyarak dişlerini de kırmızböceğiyle kırmızıya boyarlardı.

Kuyumculuğun çok üst düzeye ulaştığı bu ülkede erkekler de kadınlar da mücevher takarlardı: kulak küpeleri, kolyeler, pandantifler, kol ve ayak bilezikleri. Ayrıca, erkekler burunlarında ve altdudaklarıyla çene arasında delik açtırırlar ve buralarına değerli metal ya da taş süsler takarlardı.

Erkekler hiyerarşide yükseldikçe tören ya da savaş alanlarına süslü saçlarla, tuğlarla, çeşitli sembollerle ve tüylü tören kalkanlarıyla, olağanüstü renkli ve zengin kıyafetlerle çıkma hakkına sahip oluyorlardı. Bu konuyla ilgili olarak elde bulunan çok az örnek (özellikle Viyana Etnografi Müzesi'ndeki tüylü bir taç ve kalkan ve Stuttgart Müzesi'ndeki bir kalkan) bir tüy mozaiği olan bu tipik Meksika sanatı hakkında bilgi verir. "*Zaquan* kelebeği" (*zaquan* sarı tüylü bir kuştur), *macuilpanitl* ("beş sancak"), *quetzalapanecayotl* ("kıyı insanlarının *ketzal* tüylerinden süsü") gibi sembolleri, mensup oldukları sınıfı yansıtmaları amacıyla, sadece bir savaşçı ya da derebeyi taşıyabilirdi.

IV. – Oyunlar

Kendilerinden önceki büyük uygarlıkların mirasçıları olan Aztekler, Mayalar ve Toltekler gibi, *tlachtli* denen bir oyuna tutku derecesinde bağlıydılar. Ağır bir kauçuk topla oynanan bu oyunda çift T biçimindeki bir alanda iki ekip karşılaşır. Bu oyunun kurallarına göre, topa ancak dizlerle ya da kalçalarla vurulabilirdi. Oyuncular topu yan duvarlardaki iki taş halkadan birinden geçirmeye çalışırlardı. Deri dizlikleri, eldivenleri, çenelikleriyle korunmalarına rağmen, top, oyuncuları sık sık sakatlayabilir, hatta kimi zaman öldürebilirdi. Söylentiye göre, *tlachtli* Evren ve top da Güneş'ti. Dolayısıyla, oyun ezoterik bir anlam taşıyordu. Aynı zamanda seçkinlerin de ilgi duyduğu bir oyundu ve büyük iddialara girilebiliyordu bu oyun vesilesiyle.

Bir talih oyunu olan *patolli* ise toplumun bütün sınıflarının oynadığı bir oyundu. Bu oyunda tutkularının kurbanı olan ve iflasa sürüklenen bazı oyuncular sonunda kendilerini köle olarak satmaktan başka çare bulamazlardı.

Azteklerde daha masum eğlenceler de vardı: pişmiş topraktan küçük topların bir boru aracılığıyla üflenerek atılmasıyla gerçekleştirilen, şölenler aracılığıyla gelişen danslar ve şarkılar, şiir okuma, akrobatların ve hokkabazların soyluların konaklarında gerçekleştirdikleri gösteriler.

V. – Teknikler ve bilgiler

Yukarıda temel tekniklerden söz ettik: tüm yerli uygarlıkların ortak temelini oluşturan tarım, örmecilik, kapkacak. Ne var ki, Aztekler, Tulalı öncülleri, Mayalar ve Teotihuacán yerlileri gibi, çok yüksek düzeyde tekniklere ve bilgilere sahiptiler.

Tolteklerin mimarlığından çıkmış olan mimarlıkları geometri ve hesap düzeninde çok yaygın bilgiler gerektiren bir ustalığa tanıklık eder: büyük olasılıkla, bu bilgiler soyut bir biçimde sergilenmemişti ama bunlar olmadan Mexico'nun merkezindeki dinsel ve din dışı anıtların birinin bile dikilmesi mümkün olmazdı. Su kanalları ve bentler için de geçerlidir aynı şey.

Bakır, bronz, altın ve gümüş metalürjisi Meksika'ya daha geç bir dönemde, II. binyılın başında girmişti. Bu metalürji iç kesimlerdeki yaylalara kadar ulaşmış, Pasifik kıyılarından ve bu okyanus boyunca uzanan dağlardan başlayarak yayıl-

mıştır; öte yandan, bu tekniklerin Peru'dan ithal edilmiş olduklarını söylemek de mümkündür. Her durumda, Aztekler altın eritme ve kaybolan mum, altın ve bakır alaşımlarının renklendirilmesi, altın ve gümüş kaynakları gibi yöntemleri kullanmayı biliyorlardı. Kuyumculuklarının mükemmelliği bu alandaki başyapıtları tanımış olan ilk Avrupalıları hayran bırakmıştır; bu bağlamda, özellikle, 1520'de, Anvers'te, Moktezuma'nın Cortés'e verdiği ve onun da Şarlken'e gönderdiği hediyeleri gören Albrecht Dürer'den söz edilebilir.

Gökyüzünün incelenmesi ve yıldızların hareketlerinin irdelenmesi dinsel görevler arasındaydı. Aztek din adamları, astronomları ve ostrologları, yıldız kültleriyle ilgilenenler, yıl süresi, gündönümlerinin belirlenmesi, Ay'ın evreleri ve tutulmaları, Venüs'ün hareketi ve Ülker yıldızı ve Büyük Ayı'nın hareketleri gibi çok kesin bilgilere sahiptiler. Meksika'daki bütün büyük uygarlıklar gibi, Azteklerin uygarlığı da, temeli 20 rakamı olan bir aritmetiğe dayalı zamanın hesaplanmasına çok önem veriyordu. Mayalarınki kadar karışık ve mükemmel olmayan Aztek aritmetiği ve kronolojisi gene de olağanüstü bir entelektüel anıttı. Bu alanda pozitif bir özellikle büyüsel-dinsel bir özellik iç içe geçmişti. Yıl 18 ay, 20 güne bölünmüştü, ayrıca beş gün de "boştu". Bu güneş takvimiyle birlikte bir de kehanet takvimi, *tonalpoualli* vardı. Bu takvimde de 13 sayılık (1'den 13'e) ve 20 adlık bir dizi kombinezonu vardı:

Cipactli timsah
Eecatl rüzgâr

Calli ev
Cuetzpalin kertenkele
Coatl yılan
Miquitzli ölüm
Mazatl karaca
Tochtli tavşan
Atl su
Itzcuintli köpek
Ozomatli maymun
Malinalli ot
Acatl saz
Ocelotl jaguar
Quauhtli kartal
Cozcaquauhtli akbaba
Ollin hareket ya da deprem
Tecpatl sileks bıçak
Quiauitl yağmur
Xochitl çiçek

Dolayısıyla, 260 günlük dizi 1 '*cipactli*'yle başlıyor ve 13 '*xochitl*'le bitiyordu. Her gün hem güneş takviminde hem de kehanet takviminde yer alabilirdi. Her yılın ilk günü yıla adını veriyordu. Yılın başıyla ilgili olarak sadece dört simge gösterilebilirdi: *acatl* (saz), *tecpatl* (sileks), *calli* (ev) ve *tochtli* (tavşan). Aynı ad ve aynı rakama ancak elli iki yılda bir rastlanırdı (13x4). Öte yandan, sekiz dünya yılına denk düşen beş Venüs yılı, bu iki çevrim sadece altmış iki Venüs yılından ve yüz dört dünya yılından sonra çakışabiliyorlardı ancak (elli iki yıllık iki dönem). Elli iki yıllık her dönemin

sonunda, Mexico yakınlarında, Uixachtecatl Dağı'nda Yeni Ateş yakılıyordu; buna "yılların bağı" denirdi.

Sıkıntılı bir bekleyiş içinde bütün ateşler söndürülür ve her evde kapkacak kırılırdı. Uixachtecatl'ın tepesinde din adamları yıldızların hareketlerini izlerdi. Bir tutsak kurban edilirdi ve kanayan göğsüne yanan bir değnekle (*tlequauitl*) vurulurdu. Ateş yakılırdı! Ve haberciler başkente hem haber hem ateş ulaştırırdı. Her aile ocağını yeniden yakar ve genel bir rahatlama içinde evindeki aletleri yenilerdi: dünya elli iki yıllığına yeni bir harekete başlardı.

Ünlü Aztek yazması *Codex Azcatitlán*'a göre, ilk Yeni Ateş töreni, XII. yüzyılın sonuna doğru, Tula bölgesinde, Coatepec Dağı'nda –mitsel Uitzilopochtli'nin doğduğu yer– göç halindeki Aztekler tarafndan kutlanmıştır. Bu ritin Toltek kökenli olması mümkündür. Son Yeni Ateş 1507'de, II. Moktezuma döneminde yakılmıştır. Sonuç olarak, Yeni Ateş riti Aztek tarihinde yedi kez gerçekleşmiştir. Sekizinci kutlama için öngörülen tarih 1559'da Meksika İmparatorluğu Yeni İspanya olmuştu.

Tonalpoualli'nin iki yüz altmış günü on üç günlük 20 diziye bölünüyordu ve bunların her biri ilk gününün simgesiyle gösteriliyordu: 1 *cipactli*, 1 *ocelotl* vb. Her dizinin uygun (sözgelimi 1 *cipactli*, 1 *mazatl*, 1 *coatl*), zararlı (1 *ocelotl*, 1 *acatl*, 1 *calli*) ya da önemsiz (1 *xochitl*, 1 *ollin*, 1 *atl*) olduğu düşünülüyordu. Bu "on üçlükler" içinde 3, 7, 10, 11, 12, 13 rakamlarıyla ilgili günlerin yararlı günler oldukları düşünülüyordu; 4, 5, 6, 8, 9 rakamlarının bulunduğu günler zararlıydı. Ama bir yığın özel durum vardı: 1 '*miquiztli*'de doğanların kaderi büyücülüktü, 7 '*xochitl*'de doğanlar güzel yazı

yazma ve resim yeteneğine sahip olurlardı, 1 *coatl* doğumlular tüccarlık, 9 '*itzcuintli*'de doğanlar uğursuz büyücülük ve oymacılık, 1 '*calli*'de doğanlar ise hekimlik ve ebelik mesleğine yatkındılar. Yaşamın her alanında –seyahate çıkmak, savaşa gitmek, yeni doğan bebeğe adını vermek, bir evliliği kutlamak vb.– uzman kâhin-din adamı '*tonalpouhqui*'ye ve kutsal kitaplarına başvurmak gerekirdi.

Eski Meksikalılar kitaplara çok önem verirlerdi. Tapınaklarda, '*calmecac*'larda, yüksek devlet görevlilerinin evlerinde çok zengin kütüphaheler vardı. Ressam-kâtiplik mesleği (*tlacuiloani*) özellikle çok önemliydi. Bu kitapların çoğu dinsel konular ve ritüel konularıyla, kehanetle, rüya yorumlarıyla ilgiliydi. Bazı kitaplarda kabilelerin göçleri, sitelerin kuruluşu, hanedanların kökeni ve tarihi, bazı kahramanların maceraları anlatılırdı. Kitaplar agav ipliklerinden ya da dövülmüş ağaç kabuğundan oluşturulan kâğıtlara veya bir paravan gibi katlanan karaca derisi parçalarına yazılır veya daha çok resmedilirdi. Aztek yazısı ideografi ve fonetik notalama arasında bir sistemdi. Bazı karakterler fikirleri ya da objeleri gösterirdi; bazıları ya da aynıları ise sesleri gösterirdi. Bir turkuvazın itibari değeri "yıl"dı, bir diş (*tlan-tli*) birçok yer adında bulunan *tlan* hecesine denk düşerdi. Bir hükümdarın ölümü "mumya" ya da "cenaze eşyası"yla gösterilirdi; kuşatılan bir kentin düşmesiyse bir mızrağın deldiği yanan bir tapınak şeklinde gösterilirdi; bir güzergâh bilinmeyen yerleri birbirine bağlayan izlerle gösterilirdi. Rakamların yazılması konusundaysa basamak bir daireyle gösterilirdi; yirmilik bayrakla, *tzontli* (400) çalıya benzeyen bir işaretle, 8.000 ise para kesesiyle gösterilirdi.

Şekil 7. – Kehanet takviminin 13 günlük 9. dizisinin iki koruyucusu: sağda ateş tanrısı Xiuhtecuhtli; solda Uitzilopochtli'nin habercisi Paynal. *Codex Borbonicus*'tan alınmıştır.

Aztek kitapları, biçim açısıdan, sözgelimi, dinsel tezhip ustaları Teotitlán Mazatekleri ve yazılı tarihleri İS VII. yüzyıla kadar giden Mixtec halkı gibi Puebla ve Oaxaca bölgesi halklarının tekniklerinden çok etkilenmiştir. Paris'te, Ulusal Meclis'te bulunan ritüel manüskrisi *Codex Borbonicus* Aztek kitapları konusunda olağanüstü bir örnektir ve günü-

müze kadar gelen ender kitaplardan biridir. Gerçekten de, çok sayıda yazma İspanyol fethi sırasında tahrip olmuştur.

Meksikalıların, ülkelerinin fauna ve özellikle de florasıyla ilgili olarak bilgilerinin genişliği ve kesinliği çok farklı bir düşünceler düzleminde ele alınmalıdır. II. Felipe'nin hekimi Francisco Hernández Azteklerin tedavi amacıyla kullandıkları 1.200 çeşit bitki saptamıştır. Hiç kuşkusuz, dönemin yerli hekimliğinde büyücülük etkinliklerinin büyük payı vardı: hastalıkların nedenleri dağaüstü nedenlere, bazı tanrıların iradelerine ya da kötü ruhlu büyücülerin büyülerine mal ediliyordu. Ayrıca, Aztek '*ticitl*'i (hekim) falcılık, büyü bozma, dua, elleri okuma olgularına da başvuruyordu. Ama, aynı zamanda, kırıkları tedavi edebiliyor, pansuman yapabiliyor, alçı koyabiliyor, kan alabiliyor ve özellikle şifalı bitkilerden üretilmiş sıvı ilaçlar veriyordu hastalarına; bu ilaçlar kabızlığa karşı, idrar söktürücü, antispasmodik, rahatlatıcı olarak kullanılabiliyordu ve uzun bir gelenek sonucunda ortaya çıkmış ve yararları görülmüştü.

VI. – Yaşam çevrimi

Her bireyin kaderinin kesinlikle doğum tarihiyle belirlenmiş olduğu kabul edilirdi ve doğum tarihine karar verenler de iki yüce tanrı, Ometecuhtli ve Omeciuatl'dı ("ikilik Tanrı ve Tanrıçası"). Böylece, *2-tochtli* burcunda doğan bir erkeğin kaderi sarhoşluktu, *7-xochitl* burcunda doğan bir kadın ise çevresine sevgi ve iyilik dağıtırdı, *4-itzcuintli* burcu şan, şöhret ve zenginlik belirtisiydi.

Bununla birlikte, bebeğe ad olarak daha uygun bir gün seçerek önceden belirlenmiş kötü bir yaşamın düzeltilmesi mümkündü. İlke olarak çocuğa ad koymak için doğumdan sonra dört günden fazla beklenmemesi gerekiyordu. Kâhin-din adamı kitaplarına bakar ve tarihi belirlerdi; sözgelimi, çocuk 9 rakamıyla (kötü) ilgili bir burçta dünyaya gelmişse, 12 ve 13 rakamları yararlı olduğundan, adı üç ya da dört gün sonra konurdu. Doğumu yaptıran ebe bebeğin ritüel yıkama işlemini gerçekleştirir, dudaklarına, başına, göğsüne ve sonunda bütün bedenine su atardı. Su tanrıçasına dua eder, daha sonra çocuğu güneş ve toprakla tanıştırırdı. Bu tören ana-babanın ve aile dostlarının huzurunda gerçekleştirilirdi. Erkek çocuk söz konusu olduğunda, bir kalkan, bir yay ve dört ok yaptırılır, bunlar geleceğin savaşçısını koruması için tanrılara sunulurdu. Çocuk kız olduğunda, iğ iplikler, mekik, küçük bir sandık hazırlanır ve kişileştirilmiş beşik Yoalticitl'e, "gece üfürükçüsü"ne dua edilirdi. Tören bir yemekle son bulurdu ve yemeğin sonunda yaşlı erkekler ve kadınlar bol bol *octli* içerlerdi.

Çocuğun eğitimiyle ilk yıllarında ailesi ilgilenirdi. Çocuk odun ve su taşımayı öğrenirdi, bağ, bahçe ve alışveriş işlerine yardım ederdi, balığa çıkar, babasıyla birlikte oyma kayık kullanmayı öğrenirdi. Kız çocuk evi süpürür, mutfak, dikim, örgü işlerini öğrenirdi. 6-9 yaşları arasına gelince, ailesi onu, o dönemde Mexico'da yürürlükte olan iki resmi eğitim sisteminden birine emanet ederdi: genç erkeklerden ve kızlardan oluşan öğretmenlerinöğrencileri pratik yaşama hazırladıkları mahalle okulu ya da eğitimin din adamlarınca verildiği manastır okulu *calmecac*. İlke olarak sadece yüksek

devlet görevlilerinin çocukları '*calmecac*'a girebilirdi. Ama bu okullara tüccarların çocukları ve din öğretimi görmek isteyen halk sınıfından çocuklar da alınıyordu.

Bu iki eğitim sistemini ayıran derin farklılıkların çatışkı olduklarını söylememek için onları gözlemlemek gerekir. Savaş tanrısı Tezcatlipoca'nın ("Genç Adam" da denir) koruması altında olan mahalle okullarının en önemli amacı ödevlerini, özellikle de askeri ödevlerini yerine getirecek yurttaşlar yetiştirmektir. Öğretmenler kendilerini kanıtlamış, deneyimli savaşçılar arasından seçilirdi. Delikanlılar bu okullarda savaş sanatını öğrenir ve kamusal işlerde, ortak mülkiyet olan tarlalarda çalışırlardı; gündüzleri katı bir disipline tabiydiler. Akşamları ise şarkı söyler, dans ederlerdi; yaşları büyük olanlar '*auianime*'yle bağlantı kurmaya çalışırlardı. Buna karşılık, rahiplerin yönetimindeki, Tezcatlipoca'nın eski rakibi Quetzalcoatl'ın himayesindeki '*calmecac*'lara kabul edilen delikanlılar çok disiplinli bir yaşam sürerler, bedensel ve zihinsel çalışmalar yaparlar, oruç tutarlar ve çileye girerlerdi. "Görgü kuralları", rit, hiyeroglif yazı eğitimi verilirdi bu gençlere. Mitoloji ve tarih şiirlerini ezberlemek, kendileri için uygun bulunan görevlere (din adamlığı ya da yüksek devlet görevleri) hazırlanmak zorundaydılar.

"Görgü kuralları" yönetici sınıf" nezdinde çok önemliydi. Bütünüyle didaktik literatürün konusunu oluşturuyordu: '*ueuetlatolli*'ler ("eskilerin öğütleri"): bu bağlamda, söz konusu olan, kendine hakim olma, tutkulara direnme, ölçülü davranma, özveridir. Masada, sokakta üst-ast ilişkileri, yaşamın tüm alanlarını kapsayan davranış biçimleri açık

seçik biçimde belirlenmiştir. Öte yandan, mahalle okulu öğrencilerinin "küstah ve cüretli konuşmalar yaptıklarından" ilkel ve kaba oldukları düşünülüyordu.

Bu okullar ve '*calmecac*'lar arasındaki çelişki yılın on altıncı ayında, Atemoztli'de açıkça ortaya çıkardı: mahalle okulları öğrencileri ve manastırların öğrencileri karşılıklı olarak birbirlerinin okullarına giderler, eşyaların ya da mobilyaların yerlerini değiştirirler ya da zarar verirlerdi bunlara ve birbirlerine fiziki tacizlerde bulunurlardı.

Bu gençler, sözgelimi yirmi yaşına geldiklerinde, erkek evlenmemeye ya da kendini tanrılara adamaya karar vermemişse, okuldan ya da manastırdan ayrılırdı. Aynı şekilde, kızlar da kendilerini dinsel yaşama adayabilirlerdi: aileler bu konuda ilişkileri yönlendiren yaşlı kadınlar olan "çöpçatanlar" aracılığıyla evlilik işlerini ayarlardı. Anlaşma sağlandıktan sonra düğün hazırlıkları başlardı. Akrabalar ve dostlar davet edilir, erzak biriktirilirdi düğün günü için. Kâhin-din adamı uygun günü saptardı. Düğün oğlan evinde yapılırdı. Takıp takıştırmış olan gelin akşam vakti müstakbel kocasının evine giderdi ve yolda kendisine ellerinde meşalelerle neşeli bir kafile eşlik ederdi. Ocağın karşısında yana yana oturan nişanlılar armağanlarını alırlardı, daha sonra "çöpçatanlar" birlikte gelinin korsajını ve damadın pelerinini birbirlerine bağlarlardı ve bunlar birlikte bir tabak *tamalli* yerlerdi. Bu andan itibaren gençler evlenmiş olurdu. Bununla birlikte, dört gün süreyle dua ederlerdi ve düğün bu sürenin sona ermesinden sonra bitmiş olurdu. Dolayısıyla, özellikle soylu çevrelerde ve tüccar çevrelerinde, yukarıda anlatılan düğünü önem ve lüks açısından ya-

kalama, hatta aşma eğilimindeki beşinci gün şenliği kurumu gelişmiştir. Bu şenliklerde, ailelerin durumlarına göre, gösterişli yemekler verilir ve büyük harcamalar yapılabilirdi. Ayrıca, resmi töreni ileri bir tarihe bırakarak evlilik hazırlıkları yapmaya başlayan gençler de görülürdü bu düğünlerde. Bu ritler bir erkeğin müstakbel eşiyle evliliğini törenselleştirirdi. Ama çokeşli evlilik de özellikle hali vakti yerinde olan sınıflarda yaygındı ve her Meksikalının ikinci bir eşi olabilirdi. İlke olarak sadece resmi eşin çocukları babalarının yerini alabilirdi: bununla birlikte, literatüre bakıldığında bu kuralın her durumda geçerli olmadığı görülür. Itzcoatl'ın annesi de kökeni mütevazı bir birliktelikten geliyordu. Bu çokeşli aileler genellikle çok kalabalık olurdu: Axayacatl'ın 22, Tlacaeleltzin'in 83 çocuğu vardı; Nezaualpilli'nin 144 çocuğundan sadece 11'i resmi eşindendi.

Bir kadın hamile olduğunu anladığında bütün ev halkı ve çoğu zaman da bütün mahalle gösterişli yemeklerle kutlardı bu olayı ve bu yemeklerde çarpıcı ve renkli konuşmalar yapılırdı. Bir ebe müstakbel anneye yakın ilgi göstermeye başlar, onun sağlığına dikkat eder ve bazı tabulara uymasını (sözgelimi ay ya da güneş tutulması sırasında gökyüzüne bakmaması, kırmızı eşyalara bakmaması) sağlar ve doğum için gerekli tüm hazırlıkları yapardı. Hamile kadın, dişi tanrıçaların, "Tanrıların annesi"nin, "buhar banyosu büyük annesi"nin, "çocukları doğuran" küçük tanrı Ayopechcatl'ın koruması altındaydı. Ebe, banyo, masaj, şifalı ot aracılığıyla hastaya yardımcı olmayı bilirdi. Kazara, kadın doğum sırasında ölürse, yaygın inanca göre, batı gökyüzünde (*ciuatlampa*, "dişi tarafı") "tanrıça kadınlar", '*Ciuateteo*'lar

arasındaki yerini alırdı. Orada, ebedi cennette parlayan güneşte arkadaşlarına kavuşurdu. Doğururken ölen kadının bedeni de büyülü erdemleri içeren bir bedendi inanca göre. Kocası, dostları ve ebeler bu kadını Tanrıça Kadınlar tapınağının avlusundaki mezarına götürürlerken genç savaşçılar kafileye saldırır ve bu ölü kadının bir parmağını ya da saçlarını kesmeye çalışırlardı: bir kalkana sıkıştırılan bu kutsal eşyaların düşmanı körleteceğine inanılırdı. Büyücülerse mezarı bozup cesedin bir kolunu koparmaya çalışırlardı: büyücüler bu kol sayesinde bazı geceler bir hane halkını derin bir uykuya daldırarak evdeki her şeyi alıp götürebileceklerine inanıyorlardı.

Evlilikler genellikle kalıcıydı. Bununla birlikte, erkekler ve kadınlar boşanabilirlerdi. Mahkemeler çocukların korunması ve malların paylaşımıyla ilgili gerekli kararları alıyorlardı. Boşanan kadın yeniden bir evlilik yapabiliyordu. Dul kadın çoğu zaman kocasının kardeşlerinden biriyle evlenirdi.

Belirli bir yaşa geldiklerinde, yaşlı erkekler ve yaşlı kadınlar "eskiler" saflarındaki yerlerini alırlardı, onların düşünceleri dikkatle dinlenirdi ve bu insanlar kendilerini dine adarlardı, şölenlere katılırlar ve herhangi bir ceza korkusu olmadan istedikleri kadar *octli* içebilirlerdi. Yaşamları boyunca büyük bir hata işleyenler, hatta suç işlemiş olanlar günah çıkarırlardı: ancak bir kez günah çıkarılabilirdi ve bu rit –bağışlanmanın ötesinde– adalet karşısında dokunulmazlık da sağlardı. Rahiple baş başa kalan, günah çıkaran kişi onunla birlikte "her şeyi gören" Tezcatlipoca'ya ve "günah yiyici" aşk tanrıçası Tlazolteotl'a yakarırdı. Sonra hiç-

bir şey saklamadan günahlarını anlatırdı. Rahip bir ceza verirdi ona (oruç, dilin hafifçe çizilerek kan akıtılması, tanrılara bağış); sırrı saklanırdı.

Ölülerin çoğu yakılırdı. Ölünün bedeni oturmuş durumda, dizleri çenesine dayalı, mumya ya da cenaze oluşturacak biçimde, kat kat kumaşla örtülü halde sarılırdı. Bununla birlikte, doğum sırasında ölen kadınlar gömülürdü, boğularak, yıldırım çarpmasıyla ya da gut veya su toplaması gibi bir hastalık (su ve yağmur tanrısı Tlaloc'a mal edilen hastalıklar) nedeniyle ölenler gömülürdü.

Herkesin öbür dünyadaki yaşamının ölümüne bağlı olduğuna inanılırdı. Savaşta ölen ya da kurban edilen savaşçılar doğu gözyüzüne giderek, doğuşundan en yüksek noktasına kadar Güneşe eşlik ederlerdi; dört yıl sonra sinekkuşu biçiminde yeryüzüne geri dönerlerdi. Tlaloc'un kendi yanına çağırdıkları harikulade, tropikal bir bahçe olan ve Tlolacan denen cennette ebedi bir mutluluk içinde yaşarlardı. Ama ölülerin çoğu "kutsal toprağın altında" bulunan karanlık Mictlan'a giderlerdi. Dört yıl boyunca yeraltı dünyasında karanlık bir yolculuk deneyiminden geçmek zorundaydılar; daha sonra Dokuz Irmak'ı geçerek Ölülerin Dokuzuncu Yeri'ne giriyorlar ve bütünüyle yok olup kayboluyorlardı. Özel bir durum da şuydu: küçük yaşta ölen çocuklar, büyük olasılıkla, göğün üst katlarına, esas çiftin yanına, Tonacaquauhtitlan –"gıdalarımızın bahçesi"– denen bahçeye gidiyorlardı ve orada çiçekler arasında kuşlar gibi ebedi bir yaşam sürüyorlardı.

Ölüye gezileri sırasında yardımcı olabilmek için, kendisiyle birlikte besin maddeleri de yakılıyordu; bir köpek öldü-

rülüyor ve yakılıyordu: Xolotl, köpek başı tanrısı, Quetzalcoatl'ın ikiz kardeşi, büyüleyeci bir geçmiş içinde, cehennemin tuzaklarını aşmayı başarmamış mıydı? Aile cenaze töreninden sonra, seksen gün (dört ay), daha sonra bir, iki, üç, dört yıl kurban yakıyordu. Bir hükümdarın ölüsü yakıldığında, "mumyası"na Uitzilopochtli'ye özgü süslemeler konuyordu ve yüzü hizasına taş ya da turkuvaz mozaik bir maske konuyordu. Yaşam simgesi bir yeşimtaşı parçasıyla bir kaba konan küller Uitzilopochtli tapınağında korunuyordu. Önemli bir kimse boğularak öldüğünde ya da her durumda Tlaloc tarafından "seçildiğinde", bir '*icpalli*'ye oturınuş durumda, silahlarıyla ve mücevherleriyle birlikte bir mezar odasına gömülürdü. Erkekler, lagünde boğulan en mütevazıları bile *auitzotl* su canavarının pençeleri altında ölmüş kabul ediliyorlardı. Cesetleri yoğun biçimde kutsanıyor ve görkemli bir törenle bir su tanrıları tapınağına gömülüyordu.

V. Bölüm

DİN

I. – Tanrılar

Aztekler Meksika'da en dindar yerliler olarak ün yapmışlardı. Gerçekten de, basit ve başlangıçta bütünüyle ya da esasen yıldızlarla ve gökyüzüyle ilişkili olan dinleri iç bölgelerdeki yerleşik ve uygar halklarla ilişkilerinin etkisiyle zenginleşmiş ve karmaşıklaşmıştı. Daha sonra, imparatorlukları genişledikçe, uzaklardaki kabilelerin tanrılarını ve ritlerini de kendilerininkilere bağladılar. XVI. yüzyıl başında yaşamlarına her yönüyle egemen olan dinleri, kökenleri çok farklı inanç ve kültlerin henüz tamamlanmamış bir senteziydi.

Meksikalılar kuzeyli, avcı ve savaşçı geçmişlerinden göksel tanrıları korumuşlardı. Güneşin görünen yüzüne Tonatiuh adıyla tapılıyordu. Kabilenin rehber-tanrısı Uitzilopochtli öğlen güneşini temsil ediyordu. Efsaneye göre, eskiden "sadece bir insan", belki bir kabile şefi ama aynı

zamanda da büyücüydü. Miti özelliklerini Toltek inançlarından alıyordu: bu tanrı, Tula yakınlarında, Coatepec Dağı'nda, mucizevi bir biçimde yeryüzü tanrıçası Coatlicue'den ("yılan entarisi giyen") doğmuştu ve karakteristik silahı '*xiuhcoatl*'la ("turkuvaz yılan") kardeşlerini, Dört Yüz Güneyli'yi (güney yıldızları) ve kızkardeşi karanlıklar tanrıçası Coyolxauhqui'yi anında öldürmüştü.

Uitzilopochtli Aztek panteonunun hakimiydi ama başka bir göksel tanrı olan Tezcatlipoca da hemen hemen onun kadar önemliydi, en azından rahiplerin teolojik spekülasyonlarında rolü gitgide artmıştı. Büyük Ayı ve karanlık gökyüzünün (gece rüzgârı) sembolü olan Tezcatlipoca her şeyi görürdü ama kendisini kimse göremezdi. Genç savaşçıları ama aynı zamanda köleleri de korurdu, hükümdar seçimi sırasında ileri gelen seçicileri esinler, günahları cezalandırır ve bağışlardı. Mitsel bir geçmişte büyüleriyle iyiliksever Tüylü Yılan'ı Tula'dan uzaklaştırmayı ve Meksika'da insan kurban etme uygulamasını zorla kabul ettirmeyi başarınıştı.

Uitzilopochtli'nin yardımcısı küçük tanrı Paynal, av tanrısı, "bulutların yılanı" Mixcoatl" ve kuzey yıldızları Dört Yüz Bulut Tanrısı aynı gök tanrıları kategorisi içinde yer alırlar.

Yüksek yaylaların eski klasik uygarlıklarının dininin temelini yüce bir çift (Toprak ve Ateş), yağmur tanrısı ve su tanrıçası ve doğurganlık ve bitki bolluğu sembolü tüylü yılan kültü oluşturuyordu. Eski köylü halkları, özellikle Otomiler XVI. yüzyılda bir dünya ve ay tanrıçasına ve de bir ateş ve güneş tanrısına inançlarını koruyorlardı. Toltek ve Toltek sonrası bir döneme ilişkin uzun bir gelenekle ilişkili

olan bu anlayışlar Aztekler tarafından teolojilerine dahil edilmişler ama bu arada önemli değişikliklere de tabi tutulmuşlardı. Yüce çiftin bireyleri, İkiliğin Tanrı ve Tanrıçası ya da gıdalarımızın Tanrı ve Tanrıçası, evrenin tepesinde, gökyüzünün on üçüncü katında yaşıyordu. Ama öteki tanrılar tarafından ikinci plana atılmış gibiydiler ve işlevleri sadece insanları "indirmek", yani doğurmak ve dolayısıyla kaderlerini belirlemekti. Ateş tanrısı Aztek panteonunun en önemli tanrılarından biriydi. "Turkuvaz Tanrı", "Yaşlı Tanrı" (heykelleri yüzü kırışmış bir yaşlı gibi gösterilmiştir) ya da "Tanrı Otomi" adıyla bilinirdi. Her evin ocağında bulunurdu. Yemeklerden önce birkaç galeta ve biraz içecek ikram edilirdi ona. Özellikle tüccarlar taparlardı bu tanrıya.

Teotihuacán'da, I. binyılda tapılan çok eski su ve yağmur tanrısı Tlaloc'a ve akarsular tanrıçası Chalchiuhtlicue'ye ("yeşim eteklik giyen") daha coşkulu bir kült adanmıştı, çünkü çok kurak bir iklimde insanların yaşamı onların iyi niyetlerine bağlıydı. Tlaloc bereketli yağmurlar ama aynı zamanda da dolu yağdırabilir ve yıldırım da düşürebilirdi. Yağmur mevsiminde dağların üstünde bulutlar oluşurdu: öte yandan, bu tanrının birçok benzerinin, *Tlaloque*'nin dağların doruklarında yaşadıkları düşünülüyordu ve dağlar kültü yağmur kültüyle çok sıkı biçimde ilişkiliydi. Aynı şekilde, Uitzilopochtli başrahibi ve Tlaloc başrahibi dinsel hiyerarşide en yüksek makamı paylaşıyorlardı; Tenochtitlán Büyük Tapınağı'nın iki mabedi vardı: beyaz ve kırmızı Uitzilopochtli ve beyaz ve mavi Tlaloc. Böylece, savaşçı halkların göksel dini ve yerleşik halkların tarımsal dini Aztek sentezi içinde uzlaşmış gibiydiler.

Şekil 8. – Tlaloc, yağmur ve yıldırım tanrısı. XVI. yüzyıl resmi.

İki temel anlayışa özgü özelliklerden oluşan benzer bir birlik de "Tanrıların Annesi", "Atamız", "Yılan donu giyen", "Yılan-Kadın", "Kutsal Anamız" denen yeryüzü tanrıçalarında bulunur.

Heykeller, yazmalar, dinsel şiirlerde bunlar kimi zaman savaşçı özellikleriyle ("kartal tüyleri, yılan kanıyla boyanmış olarak"), kimi zaman bitki tanrıçaları olarak ("kutsal mısır

tarlasında") büyülü çıngıraklar yardımıyla yağmur yağdırmaya çalışırken görülür. Hem korkunç hem yücedirler, aynı zamanda kan emen dünyayı ve kurbanların cesetlerini temsil ederler. Aztekler bu tanrıçalardan bazılarını kuzeydoğudaki komşuları Huaxtec halkından almışlardı: aşk tanrıçası Tlazolteotl ve dört kızkardeşi. Buna karşılık, Itzpapalotl'un ("kaymaktaşından kelebek") belirgin özelliği bir kuzey stepleri tanrıçası olmasıdır ve bu tanrıça kuzey gökyüzü yıldızları, bulut yılanları Mimixcoa'larla bir tutulur. Yaşlı bir kadın şeklinde resmedilen Illamatecuhtli bir gök tanrıçasıydı. Batı gökyüzünde Tanrıça Kadınlar yaşıyordu ve bunlara "Prensesler" de deniyordu; Güneşin kaybolduğu yer ve Ana Tanrıçaların doğurganlığıyla gelen yaşam pınarı olan gizemli Tamoanchan bahçesi batıda bulunuyordu.

Klasik uzak Antikite döneminden beri bilinen tüm tanrılar arasında en önemli değişiklikleri geçiren Quetzalcoatl olmuştur. Tüylü yılan bundan böyle yeryüzü güçlerini ve bitkisel bereketi simgelemiyordu. Aynı zamanda Sabah Yıldızı ve Akşam Yıldızı olan Venüs gezegeni tanrısı ikizi Xolotl'la birlikte ölüm ve yeniden doğuş kavramını temsil ediyordu. "Şafak Evi Tanrısı", rüzgâr tanrısı, kültür kahramanı ve yazının, takvimin, sanatların yaratıcısı, efsanelerin Tula başrahibiyle karıştırdığı Quetzalcoatl, Meksika dinsel düşüncesinde Toltek altın çağına bağlıydı. Özellikle rahipler tanrısıydı.

En besleyici bitki kabul edilen mısır tanrılarının kültü özellikle coşku vericiydi. Bunların başında aynı zamanda "Yedi başak tanrıçası" denen Chicomecoatl ("Yedi Yılan") vardı. Efsaneye göre, yaşlı mısır Tamoanchan'dan yola çıkar ve yağmur tanrıları rehberliğinde bir yeraltı yolculuğundan

Şekil 9. – Kahverengi-kırmızı renkli porfirden tanrı Quetzalcoatl. Musée de l'Homme, Paris.

sonra doğuda Xilonen (*xiloxl*, 'genç mısır başağı'ndan) ve Cinteotl ("mısır tanrısı") biçiminde ortaya çıkardı. Bu genç mısır tanrıları gençlik, şarkı, müzik ve oyun tanrıları, *Xochipilli* ("Çiçekler Prensi") ve Macuilxochitl'le ("Beş Çiçek") özdeşleştirilmişti. Hoş, sevimli ve çekici mitoloji, Aztek ideolojisinin genel, karanlık ve kanlı havasıyla çelişerek bu tanrıları kuşatıyordu. Aztekler yaşam biçimini paylaştıkları lagün halklarıyla ilişkiye girerek onların tanrılarını benimsemişlerdi: "Solak" Opochtli, Churubusco tanrısı, At-

laua, Amimitl. Aynı şekilde, ama bu kez çiftçi kabileleriyle ilişki içinde, Dört Yüz Tavşan denen küçük ürün bereketi tanrıları kültünü benimsemişlerdir. Bunlar verimli hasatların kutlandığı şölenleri yönlendiren yerel, köylü tanrılarıydı. Ay'ın (özel bir ay kültü yoktu) görünen yüzünde bir tavşan biçimi olduğu kabul edildiğinden ve bitkilerin büyümesi bu yıldıza mal edildiği için, öte yandan şölenler sarhoşlukla bittiğinden, tavşanlar *octli* ve sarhoşluk tanrıları olmuştu. Çok sayıda sarhoşluk biçimi olduğundan bunların sayısının "çok fazla" (400 tane) olduğu söyleniyordu: "Herkesin bir tavşanı vardır", yani "herkesin bir sarhoş olma biçimi vardır" der bir atasözü. Aralarında Ometochtli ("İki tavşan") ve Tepoztecatl'ın da olduğu ("Tepoztlán tanrıları", Sıcak Bölgeler köyü) bu tanrılartopluluğu kültü Mexico'da bir okulda, başkanlarına Ometochtli denen 400 rahip tarafından öğretiliyordu.

Sözü edilen ve edilmeyen bu tanrılar ve tanrıçalar şu ya da bu halk kategorisine, şu ya da bu loncaya bağlıydılar. En ön sırada imparatorluğun güneydoğusundaki *Yopi* ülkesinden alınan kuyumcular tanrısı Xipe Totec'in ve kervanların koruyucusu, tüccarlar tanrısı Yicateucuhtli'nin bulunduğunu söylemek mümkündür. Coatlicue çiçekçileri korurdu; "Tanrıların annesi" Teteoinnan hekimlerin ve ebelerin tanrıçasıydı; Tzapotlatena şifalı reçine tüccarlarının tanrıçası; Chalchiuhtlicue sucuların tanrıçasıydı. Balıkçılar ve su kuşları avcıları Opochtli, Atlaua ve Amimitl'e dua ederlerdi; hasır ve söğüt dalından koltuk üreticilerinin tanrısı Napateuchtli denen küçük bir tanrıydı. Xochiquetzal'ın etki alanı dokumacılara ve saray nedimelerine kadar uzanıyordu;

Şekil 10. – Tanrı Xipe Totec'in yeşimtaşından maskı. Tanrı, maskın iç yüzünde alçak kabartma olarak tasvir edilmiştir. British Museum, Londra.

Uixtociuatl tuzcuların tanrısı; Chicomexochitl ressamların ve kâtiplerin tanrısı; Tlamatzincatl ve Izquitecatl *octli* tüccarlarının tanrısı; Coyotlinaual tüy mozaiği uzmanı zanaatçıların tanrısı; Cinteotl ve öteki üç tanrı oymacıların tanrısıydı.

Bir de şölenler tanrısı Omeacatl vardı: bu tanrı ev sahibinin kendisine yeteri kadar saygı göstermediğine karar verirse yemeklerin içinde saç çıkararak intikam alırdı. Bir başka tanrı "küçük siyahi" hasta çocukları iyileştirirdi. Tanrıça Quato ve tanrıça Caxoch'a baş ağrılarını geçirmesi için yakarılırdı, Temazcalteci ise buhar banyolarının yararlı olmaları için etkin olurdu.

Kısacası, bu eski ve yeni tanrıların, yeryüzü ve gökyüzü, tarım, göl, Toltek-Aztek tanrılarının ve egzotik tanrıların, kabile ya da lonca tanrılarının görüldüğü bu çok bereketli panteonda orduların yönetilmesinden kumaşların işlenmesine, hekimlikten aşka, din adamlığından saz üretimine, kuyumculuktan balıkçılığa kadar bütün biçimleriyle insan faaliyetleri doğaüstü bir güce bağlıydı.

II. – Evren ve kutsal savaş

Eski Meksikalılar dünyayı bir çeşit Malta haçı gibi tasavvur ediyorlardı. Dört anayönden her birine bir renk, bir ya da birçok tanrı, biri "yılın taşıyıcısı olan" beş kehanet takvimi simgesi denk düşüyordu. Kuzeyde, karanlıklar ülkesinde, Aztek Pluton'u Mictlantecuhtli'nin hüküm sürdüğü yeraltı ölüler ülkesi vardı. Doğuda Tlaloc'un himayesinde tropikal bereket cenneti bulunuyordu. Güney "dikenler" ve kuraklık ülkesiydi. Batıda Tamoanchan bahçesi ve dişi tanrıçalar vardı. Nihayet, iç bölgede, ocağın evin temeli olması gibi ateş tanrısı. Yıllar ilk günlerinin simgesine göre dört anayöne dağılmıştı: *acatl* (doğu), *tecpatl* (kuzey), *calli* (batı), *tochtli* (güney).

Aztekler dünyamızın öncesinde dört başka dünya, dört Güneş olduğuna kesinlikle inanıyorlardı. Birinci Güneş, *naui-ocelotl* ("dört jaguar") büyük bir katliamla son bulmuştu: insanlar jaguarlar tarafından parçalanmıştı. Günümüzde de bazı yerlilerin, Chiapas Lakandonlarının dünyanın sonunu bu şekilde tasarlamaları ilginçtir. Jaguar yersarsıntılarını simgeler; Azteklere göre, kedi tüyleri gibi yıldızlı gece de gökyüzündeki karanlıklar tanrısı Tezcatlipoca'yla ilişkiliydi.

İkinci evrenin adı '*naui-eecatl*'dır ("dört-rüzgâr"). Quetzalcoatl, Tüylü Yılan, rüzgâr tanrısı ve Tezcatlipoca'nın mitsel rakibi bu dünyaya büyülü bir fırtına üflemiştir. Ve insanlar maymunlara dönüşmüştür.

Yararlı yağmur tanrısı ama aynı zamanda korkunç yıldırım tanrısı Tlaloc üçüncü evren '*naui-quiauitl*'i ("dört-

yağmur") ateş yağmuruyla boğarak yok eder. İÖ dönemin son yıllarına doğru Mexico Vadisi'nin ("Pedregal") bir bölümünü küller ve lavlar içinde bırakan büyük yanardağ püskürmelerinin anısının bu mitte yaşamış olması mümkündür.

Nihayet, dördüncü Güneş *naui-atl*, su tanrıçası Chalchiuhtlicue burcundaki "dört su" elli iki yıl süren bir fırtınayla son bulmuştur. Bir erkek ve bir kadın bir servi ağacını siper alarak kurtulurlar. Ama Tezcatlipoca'nın emirlerine karşı gelince köpeğe dönüşürler.

Dolayısıyla, bugünkü insanlık dördüncü felaketten kurtulmuş olanların soyundan gelmez: yaşamını Quetzalcoatl'a borçludur. Gerçekten de, ölülerin kuru kemiklerini cehennemde gizleyen ve onları canlandırmak için kendi kanını veren, köpek başlı tanrı biçimindeki Tüylü Yılan'dır.

Bizim dünyamıza gelince, o "dört deprem" *naui-ollin* simgesiyle gösterilmiştir. Müthiş depremlerle çökmektir bu dünyanın kaderi. *Tzitzimime*'ler, batıdaevrenin sınırlarında dolaşıp duran iskelet ucubeler karanlıklardan çıkacaklar ve insanlığı yok edeceklerdir. Bu son felaketin her an olabileceği düşünülüyordu. Eski Meksikalılar için Güneşin geri dönüşünü ve mevsimlerin birbirlerini izlemesini garanti edebilecek hiçbir şey yoktu. Aztek ruhu dünya karşısında bunalıma girmişti. Elli iki yıllık her çevrimin sonunda "yılların birbirlerine bağlanamayacağı"ndan korkuluyordu; Yeni Ateş yanmayacaktı, her şey kaos içinde çökecekti.

Genel olarak insanın misyonu ve özel olarak da Güneş halkı Aztek kabilesinin misyonu hiçliğin saldırısını yorulmadan püskürtmekti. Bu amaçla, Güneşe, Dünyaya, tüm tanrılara, dünyanın düzeninin işlemesini sağlayan "değerli

su"yun (insan kanı) sağlanması gerekiyordu. Bu temel kavramdan kutsal savaş ve insan kurban etme uygulamaları çıkmıştır. Mitlere göre, her ikisi de dünyamızın kuruluşuyla birlikte başlamıştı. Güneş kan istiyordu: tanrılar güneşe kendi kanlarını vermişlerdi, sonra onun emriyle insanlar Kuzey bulutları yılanlarını yok etmişlerdi. Daha önce gördüğümüz gibi, Uitzilopochtli savaşırken doğmuştur. Bu bağlamda, tek istisna olarak, uzak klasik dönem barışçı teokrasilerinin simgesi Quetzalcoatl sadece kelebekleri, kuşları ve yılanları kurban etmek istemiştir. Ama Tezcatlipoca onu yenilgiye uğratmıştı ve tanrılar "yiyeceklerini" istiyorlardı.

Azteklere göre, savaşın, onların devletleri için amacı pozitif unsurlar içeriyordu: bir yerin fethedilmesi, haraç alma, tüccarları için serbest geçiş hakkı sağlama. Ama savaş özellikle tutsakların kurban edilmesi amacına hizmet etmeliydi onlar için. Böylece, savaşlar, düşmanları öldürmekten çok, olabildiğince çok sayıda tutsak almak amacıyla yapılıyordu. Yeteri kadar fetih yapıldıktan sonra, Meksika'nın büyük bölümünde barış tesis edilmiş olsa bile, hükümdarlar "çiçek açan savaş" diye bir şey icat etmişlerdi: tanrılara kurban bulmak amacına yönelik turnuvalar. 1450 yılında baş gösteren büyük açlık önceki birkaç yılda kurbanların seyrekleşmesi olgusuna bağlanmıştır; çiçek açan savaşların gazaba gelen tanrıları doyurınuş olmaları gerekir. Ve büyük olasılıkla savaşın hiç bitmemesi için imparatorlar kendi ülkelerinin tam ortasındaki kapalı düşman bölgesi Tlaxcala'ya göz yummuşlardır.

Ne kadar paradoksal görünse de, insan kurban etme olgusu, Meksika'da, Toltek çağından başlayarak, gelenekler

ve yaşam biçimi inceldikçe yoğunlaşmıştır. Bu kanlı rit sadece Azteklerin tekelinde değildi: özellikle XVI. yüzyılda, sadece bütün imparatorlukta değil, Yucatan Mayalarında ve Michoacán Tarasco halkında da vardı. Texcoco'da filozof-kral Nezaualcoyotl gibi açık fikirli bir hükümdar bile komşuları kadar uygulamıştır bu geleneği. Tlaxcala ya da Yopitzinco'daki bağımsız halklar veya Tolucalı Matlaltzincalar gibi imparatorluğa bağlanmış tüm yerli halklar kendilerine özgü yöntemlerle uygulamışlardır bu sistemi. Kurbanlar çoğu zaman savaş esirleriydi. Esir ve esir eden arasında tuhaf bir baba-oğul ilişkisi kurulurdu. Yerli literatürden öğrendiğimize göre, hayatı bağışlanan birçok esirden ebedi bir öte dünya mutluluğuna kavuşmaları için kurban taşında ölmeleri isteniyordu. Öteki kurbanlar köleler arasından seçiliyorlardı. Özellikle savaşa katılmayan tüccarlar ve zanaatçılar bu köleleri satın alıp tanrılarına kurban ediyorlardı. Bunun dışında, pek iyi bilmediğimiz yöntemlerle rahipler tarafından seçilen kurbanlar gönüllü olarak bir ödül gibi kabul ettikleri ritlere ve ölüme teslim ediyorlardı kendilerini: sözgelimi, her yıl Tezcatlipoca'ya kurban edilen, her yönüyle mükemmel, genç ya da yeryüzü tanrıçalarını kişileştirerek rahiplerin kendilerini ölüme göndermelerini beklerken sakin sakin dans eden ve şarkı söyleyen kadınlar.

En yaygın kurban etme biçimi kurbanı taşın üstüne yatırmaktı: sert bir sileks bıçak darbesiyle göğüs yarılır, kurbanın sahibi kurbanın yüreğini sökerek Güneşe takdim ederdi. Daha sonra kurbanın başı kesilir ve kafatası özel bir masanın (*tzompantli*) üstüne yığılan kafataslarına eklenirdi. Tanrı Xipe Totec'e ve bitki tanrıçalarına sunulan kurbanla-

rın öldükten sonra derileri yüzülürdü ve rahipler bu derilerle örtünürlerdi. Bazı kurbanlar da ağır bir taş tekere bağlanırdı ve çok güçlü silahlarla donatılmış dört savaşçıya karşı yalancı silahlarla kendilerini savunmaya çalışırlardı: İspanyollar buna "gladyatörlerin kurbanı" demişlerdir. Bazı kurbanlar tanrılara sunulurdu, bazıları ise *tanrıydı:* onlar gibi süslenirler ve giyinirler, selamlanırlar, yüceltilirlerdi, tanrının "imgesi" olurlardı. Kurban riti bu şekilde temsil edilen tanrının ölümünü simgelerdi ve bu ölüm törenleri sonrasında ritüel yamyamlık bir komünyon ayini anlamına gelirdi. Bazı şenliklerde, horozibiği hamuru *tzoalli* biçimlendirilip tüketilmeden önce –ritüel bağlamında– "öldürülen" idoller haline getirildiğinde de aynı şey söz konusudur.

III. – Ritler

Karmaşık ve egemen ritüel yaşam cemaatin enerjisini ve kaynaklarını büyük ölçüde alıp götürüyordu. Birçok ritin bazı ortak özellikleri belirtilebilir:

Öncelikle her ayrıntıya, her harekete, her söze büyük bir özen gösterilirdi. Kurbanların ve rahiplerin süslemeleri de dahil olmak üzere her şey büyük bir titizlik içinde ayarlanırdı. En küçük hatayı işleyen hizmetkârlara ağır cezalar (tazminatlar, bedensel cezalar) verilirdi. Birçok rit mizansenle ilişkiliydi: genellikle geleceğin kurbanları olan ve ilgili tanrı gibi giyinmiş olan insanlar o tanrının karakteristik eylemlerini ya da mitsel tarihinin epizodlarını taklit ederlerdi. Aynı zamanda, söylenen ilahiler bu kutsal pantomimi

anlatırdı. Kimi zaman sözü tanrının kendisi alırdı, kimi zaman ayini yönetenler "gösteri"ye ağırlık verirlerdi. Danslar çok önemliydi bu bağlamda. Görkemli ve heyecan verici olan bu danslar genellikle dansçıların dans sırasında el ele tutuştukları 'farandulo'ları andırırdı. Kimi danslarda dansçılar *teponaztli* ritmiyle ellerini kaldırıp indirirlerdi sadece. Kafileler bütün kenti, hatta kimi zaman göl kenarındaki mahalleleri dolaşırlardı.

İnsan kurbanlar dışında, sunakların önüne başka sungular yığılırdı: kumaşlar ve giysiler, kuşlar, galetalar ve mısır başakları, çiçekler ve yapraklar. Piramitlerin tepelerinde yakılan ateşlerin hiç sönmemesi gerekirdi: insanlar sürekli odun taşırlardı bu amaçla. Ayrıca, yüksek devlet görevlileri ve rahipler bacaklarına, kulak memelerine, dillerine derin çizikler atıp kanatırlar ve Güneşe sunarlardı kanlarını.

Önemli şenliklere bir yığın perhiz olgusu da eşlik ederdi: oruç, cinsel perhiz, beslenmeyle ilgili tabular. Bazı durumlarda herhangi bir besin zorunluydu: sözgelimi, altıncı ayda *etzalli* (fasulyeli mısır haşlaması) ya da sekiz yılda bir kutlanan Venüs şenliklerinde tuzsuz, suda '*tamalli*'ler. Başka halklardan alınan ritler de dahil edilmişti törenlere: Venüs şenliklerinde Oaxaca Mazatec yerlileri (ya da onlar gibi giyinen Aztekler) canlı kurbağa ya da yılan yerlerdi veya yiyormuş gibi yaparlardı. Aynı şekilde, kuzeydoğu Huaxtec yerlileri (ya da başlarına karakteristik sivri külah geçiren Aztekler) Ochpaniztli ayı ritlerine katılırlardı.

Güneş yılının on sekiz ayı ritüel yaşama uyardı. XVI. yüzyıl başında, yıl, Jülyen takviminin 2 Şubat'ıyla, Azteklerin *Atl caualo* (suyun durması) ve Nahuatl dili konuşan

öteki Meksikalıların *Quauitl eua* (ağaç yükseliyor) dedikleri ayın birinci günüyle başlardı. Bu ay Tlaloc ve yağmur tanrılarına adanmıştı.

Aşağıda öteki ayların ve bu ayların her birinde kendilerine kurban sunulan tanrıların listesini veriyoruz:

Tlacaxipeualiztli (insanların derilerinin yüzülmesi). Xipe Totec, kuyumcular, ilkbahar ve yeşeren bitkiler tanrısı.

Tozoztontli (küçük nöbet). Coatlicue, yeryüzü tanrıçası.

Uey Tozoztli (büyük nöbet). Chicomecoatl ve öteki mısır tanrıları.

Toxcatl (kuraklık?) Tezcatlipoca.

Etzalqualiztli (*etzalli* tüketimi). Tlaloc.

Tecuilhuitontli (yüksek devlet görevlilerinin küçük şenliği). Uixtociuatl (tuzlu su ve tuz tanrıçası).

Uey Tecuilhuitl (yüksek devlet görevlilerinin büyük şenliği). Xilonen, taze mısır tanrıçası.

Tlaxochimaco (çiçekler sungusu). Uitzilopochtli.

Xocotl uetzi (meyve düşüyor). Xiuhtecuhtli, ateş tanrısı.

Ochpaniztli (süpürme). Yeryüzü tanrıçaları: tanrıların yolunu" süpürürler.

Teotleco (tanrıların dönüşü). Bütün tanrılar, özellikle Tezcatlipoca ve ateş tanrısı.

Tepeilhuitl (dağlar şenliği). Tepelerde oturan yağmur tanrıları.

Quecholli (bir kuşun adı). Mixcoatl, av tanrısı.

Panquetzaliztli (*ketzal* tüyünden bayrakların yükselmesi).Uitzilopochtli.

Atemoztli (suyun inmesi). Yağmur tanrıları.

Tititl (?) Illametucuhtli, yaşlı gök tanrıçası.
Izcalli (büyüme). Ateş tanrısı.

Burada, bu 20 şenlik dolayısıyla yapılan törenleri ayrıntılı olarak anlatmamız mümkün değil. Panquetzaliztli ayındaki yoğun insan kurban etme olguları gibi kanlı ritlerin yanında, çiçekler sunma (Tozoztontli ve Tlaxochimaco), her birinin elinde yedi mısır başağı bulunan yedi genç kızın geçit töreni (Uey Tozoztli, Ochpaniztli), lagünlerdeki su kuşlarının hareketlerini ve seslerini taklit eden rahiplerin büyülü banyoları (Etzatqualiztli), halka yiyecek dağıtma (Uey Tecuilhuitl), imparatorun bağışladığı tören silahları ve sembolleriyle büyük bir askeri geçit töreni (Ochpaniztli), ritüel ok üretimi ve Zacatepec (Quecholli) Dağı'nda av, kadın hekimler ve ebeler arasında savaş taklitleri (Ochpaniztli), tepesinde yiyecekler ve eşyalar bulunan direğe tırmanma (Xocotl uetzi), savaşçıların ve genç kızların katıldığı (Uey Tecuilhuitl) ya da savaşçıların ve saray nedimelerinin katıldığı (Tlaxochimaco) danslar da bu alanda yerel etkinlikler arasındaydı. Törenlere kimi zaman belli bir sınıf ya da lonca, kimi zaman da bütün halk katılırdı: her evin seramik küçük heykelleriyle ayrı bir dua yeri vardı (Xochiquetzal ev sunaklarında ayrıcalıklı bir yere sahipti büyük olasılıkla). Aileler orada yiyecek ve çiçekler sunarlardı. Izcalli ayının son gününü Atlcaualo ayının ilk gününden ayıran beş gün (*nemontemi*) sırasında, hem din dışı etkinlikler hem dinsel yaşam dururdu. Kimse evlenmez, kimse seyahate çıkmaz, esasen zararlı olan bu günlerde kimse hiçbir işe girişmezdi. Yaygın inanca göre, bu dönemde çocukların kaderi kötü olurdu.

IV. – Teolojik spekülasyon

Bazı kimselerin Aztek dininin bereketli ve karmakarışık panteonuna bir düzen, bir yapı getirme ihtiyacı hissetmiş olmaları şaşırtıcı değildir. Derin düşüncelere dalan rahipler din işleriyle ilgili insanların sayısını azaltmak istiyorlar ve bu amaçla bazılarını daha üstün bir seviyeye getiriyorlar, onları çeşitli niteliklerle donatıyorlardı. Mexico '*calmecac*'larında olsun, Teotitlán gibi uzak kentlerin tapınaklarında ve manastırlarında olsun, teolojik bir düşünce gelişiyor ve *Borgia* gibi yazmalarla ifade ediliyordu bu düşünce. Bu sentez çabası çoğu zaman mekânın dört yönünü çerçeve alıyordu kendisine. En büyük tanrı kabul edilen Tezcatlipoca'nın dört biçimi vardı: kuzeyde (siyah) Tezcatlipoca adını koruyordu; güneyde (mavi) Uitzilopochtli adıyla tanınıyordu; doğuda (beyaz) Quetzalcoatl'la özdeşleştiriliyordu; batıda (kırmızı) Xipe Totec ya da Mixcoatl adıyla tanınırdı. Bu yöntemle yeni Nahuatl halklarının tanrıları (Tezcatlipoca, Mixcoatl), Tolteklerin tanrıları (Quetzalcoatl), büyük Aztek kabile tanrısı ve *Yopi* tanrısı Xipe Totec tek bir çerçeve içine konuyordu.

Texcoco Kralı Nezaualcoyotl, yüzü ve mitsel geçmişi olmayan, gözükmeyen ve madde dışı, "aracılığıyla yaşadığımız" adını verdiği bir tanrı için bir tapınak yaptırmıştır. Bir kulenin tepesinde bulunan bu yüce tanrının altın ve değerli taşlarla süslü tapınağında hiçbir idol bulunmuyordu.

VI. Bölüm

SANATLAR VE EDEBİYAT

I. – Kökenler

I. binyılın büyük klasik çağı Meksika'da plastik sanatların belli başlı özelliklerini saptamıştı: mimarlıkta yatay yapılarda (saraylar) görülen çok katlı piramitler; heykelcilikte alçak kabartmalı panolar ve kirişler, monolitik sunaklar; oyınalı masklar, adak baltaları ve çeşitli taş eşyalar; fresklerle süslenmiş duvarlar ve tezhipli yazmalar (özellikle Mayalarla ilgili). Bu belirgin özelliklerin büyük bölümü Olmek döneminden başlayarak ortaya çıkmıştır, ayrıca bu bağlamda hiyeroglifler ve kronolojik işaretler de söz konusudur.

Bu uzak geçmişin mirasçıları Azteklere, bu miras, göçlerinin sonunda orada buldukları iç yayla halkları aracılığıyla geçmiştir. Esasen, söz konusu olan, Tula'nın düşmesinden sonra ayakta kalan ve kuzeyden gelen istilacıların kurdukları yeni sitelerde gelişen Toltek uygarlığıydı. Toltek mimarlığı Teotihuacán gibi klasik sitelerin mimarlığına göre birçok

alanda yenilik getirmişti: çok sayıda yontma sütunla desteklenen tavanlı geniş salonlar, yılan başlarıyla süslenmiş mazgallı surlar (*coatepantli*), tüylü yılan biçiminde sütunlara dayanan revaklar, piramitlerin merdivenlerinin üstünde sancaklı heykeller. Bu özelliklerin çoğuna Aztek anıtlarında da rastlanır.

Öte yandan, Toltek nüfusunun büyük bölümü, X. yüzyılın (Tezcatlipoca ve Quetzalcoatl rekabetiyle simgelenen iç savaşlar) ve XVI. yüzyılın sonunda Tula'nın düşüşü sırasında göç etmek zorunda kalmıştı. Bu göçmenler Quetzalcoatl kültünün gücünü koruduğu kutsal kent Cholula'ya ve bugünkü Puebla eyaletinin bir bölümünde Oaxaca dağlarına kadar uzanan yüksek yaylalara yerleşmişlerdi. Minör sanatlar alanına çok egemen olan Toltekler orada, kuyumculuk alanında söz sahibi olan Mixtec halkıyla ilişki kurmuşlardı. Bu "Mixtec-Puebla" bölgesinde, kuyumculuk, duvar resmi, seramik süsleme ve yazma tezhibi alanında yeni bir stil doğmuştur. XIV. Yüzyılda, dördüncü Texcoco kralı Quinatzin bu bölgedeki Toltek kökenli tüm zanaatçıları getirtmiştir; bu zanaatçılar iç bölgedeki vadide daha sonraki yüzyıldan itibaren Aztek sanatını büyük ölçüde etkileyen bu Mixtec-Nahua sanatını yerleştirmişlerdir.

Böylece, Klasik Antikite'den başlayıp İspanyol fethinden önceki son yüzyıllara kadar çeşitli sanat gelenekleri aynı yönde gelişerek sonunda Aztek potasına dökülmüştür. Ayrıca, Meksikalılar yabancı tanrıları ve ritleri kendi dinlerine katarken aynı zamanda komşu halkların gerçekleştirdikleri yapıtlardan da esinlenmişlerdir: Mexico'da inşa edilen yuvarlak anıtlar –bu anıtlar piramitlerin ve diktört-

gen yapıların egemen olduğu bir mimari içinde bir istisna oluşturuyorlardı– Huaxteclerin ve Totonakların anıtlarını ya da Michoacán '*yácata*'larını hatırlatır. Ama Aztek sanatını basit bir taklit, genel olarak Meksika sanatının bir "eklenti"si gibi düşünmek yanlış olur ve haksızlıktır. Tenochtitlán mimarları ve heykelcileri, kuyumcuları ve tezhipçileri ilk bakışta tanınan bir Aztek stili yaratabilmişlerdir ve bu stil içinde zengin ve ince bir gelenek yüksek bir kültür düzeyini son zamanlarda yakalayabilmiş olan bir halkın dinamizmiyle birleşir. Toltek sanatı kadar taklide dayanmayan, bu sanattan daha esnek olan, Maya sanatı kadar çarpıcı olmayan, derin bir sembolizmi olağanüstü bir enerjinin gerçekçi figürasyonuyla bağdaştıran bu stil tüm alanlarda özgünlüğünü göstermiştir. Olmeklerden bu yana tüm Meksika sanatları gibi dinsel özellikler taşıyan Azteklerin sanatı aynı zamanda tarihsel ve din dışı konuları da işler, kuyumcuların ve oymacıların ustalığı sayesinde yaşam dekorunu zenginleştirir.

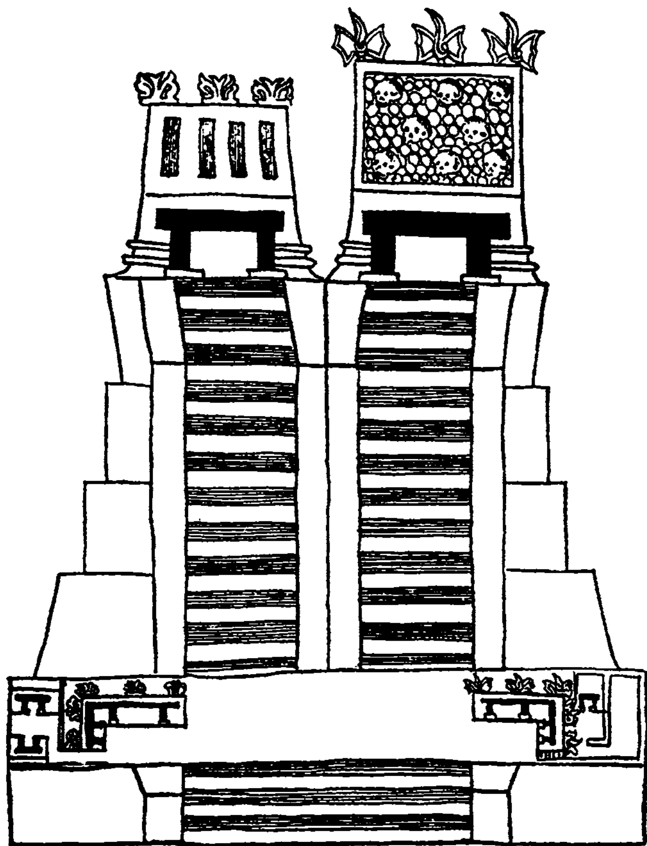
II. – Mimarlık

1521 yılında, Mexico kuşatıldığı sırada kentin bütün anıtları tahrip edilmiştir. Bu anıtlarla ilgili olarak ancak Büyük Tapınak kazılarını destekleyen, o döneme ait tasvirler ve resimler aracılığıyla bilgi sahibi olabiliyoruz. Tahrip edilen sitenin dışında, Aztekler tarafından inşa edilen bazı yapılar ayakta kalmıştır: sözgelimi bugünkü Morelos'ta Teopanzolco tapınakları, Huatusco ve Teayo (Veracruz) tapı-

nakları. Mexico'ya pek uzak olmayan bir yerdeki Tenayuca piramitinin inşaatı az çok Tolteklesmiş "Chichimecler" tarafından başlatılmış olmasına rağmen Aztekler tarafından tamamlanmıştır.

Dinsel mimaride en yaygın biçim tepesinde bir tapınak bulunan piramittir. İki tarafında tüylü yılanların bulunduğu dik merdivenleri ve sancaklı heykelleriyle bu piramitler Toltek anıtlarına çok benziyordu. Tenochtitlán'da büyük tapınağın surları Tula'daki gibi bir '*coatepantli*'ydi. Ama bütünüyle bir Aztek karakteristiği olarak *teocalli* piramitinin tepesinde yan yana iki tapınak vardı. Ağaç ve beton karışımı çatıları eski Maya tapınakları gibi bir tür çıkıntı ya da tepelikle yükseliyordu.

*Conquistador*ların tanımlamalarından öğrendiğimize göre, Quetzalcoatl yuvarlak bir yapıydı. Dolayısıyla, rüzgâr tanrısı *Eecatl* onuruna inşa edilmişti: bir piramitin sivri köşelerinin rüzgârın etkisinde kalmaması için özen gösterilirdi. Bu anıttan hiçbir şey kalmamıştır ama Toluca düzlüğündeki Calixtlahuaca neredeyse inşa edilmiş olduğu haliyle günümüze kadar gelmiştir. Bu yapıda, ayrıca, çok güzel bir rüzgâr tanrısı heykeli bulunmuştur. Malinalco'da, güneydeki Toluca düzlüğünü kuşatan dağlarda bütünüyle kaya içine yontulmuş bir tapınak bulunmuştur ve bu tapınak Meksika'da günümüze kadar gelmiş bu tür anıtlar içinde tek örnektir. Hiç kuşkusuz, kartal şövalyelerin ve jaguar şövalyelerin kültlerine hizmet eden bir tapınaktı burası, çünkü yılan ağzı biçiminde bir kapıdan girilen ölülerin gömüldüğü mahzen kartal ve jaguar heykelleriyle süslenmiştir.

Şekil 11. – Mexico büyük *Teocalli*'si; solda Tlaloc tapınağı; sağda Uitzilopochtli tapınağı. Ixtlilxochitl'e ait olduğu sanılan resim. Bibliothèque nationale, Cabinet des Manuscrits (Jacques Soustelle, *La vie quotidienne chez les Aztèques*, Paris, Hachette).

Askeri mimari doğal olarak Aztek anıtsal sanatında önemli bir yere sahipti. Kulelerle donatılmış tahkimli kaleler ve sığınaklar, sözgelimi, gölü geçme olanağı veren yollara giriş gibi geçiş noktalarını koruyordu. Oztoman'da imparatorluğun ve Michoacán'a düşman krallığın sınırlarında Aztek mimarlarının gerçek tonozlu mimarlık örnekleri vermeyi başardıkları küçük kale ve burç kalıntıları bugünü kadar gelmiştir. Hükümdarların ve ileri gelenlerin saraylarına gelince, hiçbir şey kalmamıştır bunlardan.

Dönemin tanıklarına bakılırsa, bu yapılar esas olarak Maya, Zapotec ya da Toltek yapılarına benzer yapılardı: sütunlu geniş salonlar, iç avlular, teraslar ve bahçeler. Azteklerde ve müttefiklerinde bahçe sanatı özellikle önemliydi. Nezaualcoyotl'un emriyle düzenlenen Tetzcotzinco bahçesi, su ve sulama kanalları kronikçilerin betimlemelerine uymaktadır.

III. – Heykel

Birçok heykel ve alçak kabartma Aztek-İspanyol savaşında ve fetişizme karşı mücadele sırasındaki sömürge rejiminde tahrip edilmiştir. Bununla birlikte, geri kalanlar, Meksika'da ve bütün dünya müzelerinde sayı, çeşit ve mükemmellik açısından şaşırtıcıdır.

Bir tapınağa bir tanrı heykeli yapmakla yükümlü heykelciler titiz bir simgeciliğin kurallarına uymak zorundaydılar. Sözgelimi, su tanrıçaları heykelleri Tlaloc heykelleri gibi kaçınılmaz bir biçimde arkaik yapıdadırlar: bu bağ-

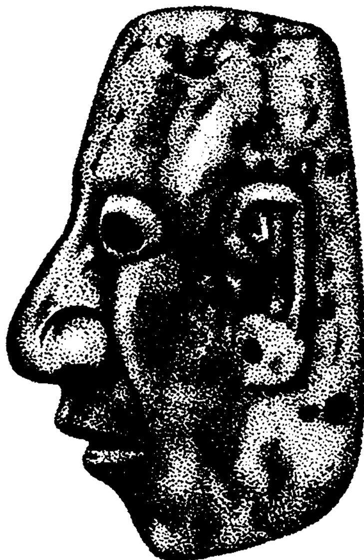
lamda, eski tanrılar söz konusudur ve klasik modellere uyma zorunluluğu vardır. Coatlicue yeryüzü tanrıçasını temsil eden devasa tek parça taş, son derece etkileyici ölüm sembolizmiyle dinsel sanatın olağanüstü başyapıtlarından biri olarak düşünülebilir. Xipe Totec idolleri etkileyici bir gerçekçilikle bir kurbanın derisine sarınmış bir tanrıyı gösterirler. Buna karşılık, çiçeklerle süslü gençlik, müzik ve oyun tanrısı Xochipilli heykelinden daha çekici bir heykel yoktur.

Quetzalcoatl tasvirlerinin sayısı da çok fazladır. Bu bağlamda, kimi zaman çöreklenmiş ve başında hiyeroglif *ceacatl* yazısı bulunan bir tüylü yılan, kimi zaman da, daha ender olarak, Paris'teki Musée de l'Homme'daki çok güzel porfir örnekteki yılan bedeniyle birleşmiş insan yüzü ve uzuvları söz konusudur.

Mexico'nun düşmesinden sonra tapınakların ve sarayların yıkıntıları altında birçok tek parçalı taş heykel kalmıştır. Bunların bazıları çıkarılmıştır. "Aztek takvimi", hiç kuşkusuz, en ünlüsüdür bunların. Taşında eski Meksikalıların kozmolojik ve kronolojik anlayışlarının tümü özetlenmiştir. Ortada kana susamış Güneşin yüzü, evrenimizin simgesi '*nauiollin*'in ortasında dikkat çeker. *Ollin* işaretiyle ilişkili Saint-André Haçı'nın dört kolu dört eski Güneş sembollerini taşırlar. Bu hiyerogliflerin çevresinde, eşmerkezli çemberler günlerin simgelerini, beşli küme içinde beş noktadan oluşan *xiuitl* oluğuyla betimlenen yılları ve, nihayet, iki "turkuvaz yılan"ı (*xiuhcoatl*), yani, daha önce gördüğümüz gibi, altmış beş Venüs yılına denk düşerek *ce ueuetiliztli* "bir yaşlılık" denen yüz dört yıllık çevrimi oluşturan

elli iki yıllık iki dönemi gösterirler. Ayrıca, Güneşe ithaf edilen ve şahane hiyerogliflerle süslenen "Kutsal Savaşın *Teocalli*'si"nden de söz edilebilir. Her yüzünde bizim dünyamızın doğuşundan önce yok olmuş dünyaların hiyeroglif yazıyla tarihi bulunan "Güneşler Taşı" da aynı kategori içinde yer alır. Nihayet, tanrıça Coyolxauhqui tasvirinin bulunduğu şahane bir alçak kabartma taş yakın zamanda eski Büyük Tapınak'ın eteğinde bulunmuştur.

Mart 1978'de, Mexico Katedrali yakınlarında girişilen teraslama çalışmalarında, olağanüstü, çokrenkli, tek parça

Şekil 12. – Yeşimtaşından mask. Museum für Völkerkunde, Basel.

bir yontma taş bulunmuştur: efsaneye göre, erkek kardeşi tarafından katledilen ve parçalanan, güneş tanrı Uitzilopochtli'nin kız kardeşi ay tanrıçası Coyolxauhqui. Kesinlikle büyük *Teocalli*'de gerçekleştirilen kültlerle ilişkili olarak bu ve başka bazı objelerin bulunması Meksika yöneticilerini başkentte önemli kazılar örgütlemeye yöneltmiştir.

Böylece, kurbağa tasvirleriyle süslü dua yeriyle birlikte, Tlaloc mabedi, Uitzilopochtli mabedi ve '*techactl*'ı (kurban taşı), taş sandıklara sungu olarak konmuş beş binden fazla obje, mask, heykelcik, vazo bulunmuştur. Bu objelerin çoğu imparatorluğun eyaletlerinden getirilmiştir ya da eski dönemlerden, Teotihuacán'dan, hatta Olmek kültüründen gelir.

Bazı taş objeler, küçük boyutlu, heykel ve oyınacılık sanatları sınırlarında olsalar da, bu dinsel sanata bağlanabilirler: sözgelimi, Musée de l'Homme ve British Museum'da bulunan kaya kristalinden iki kafatası, yeşimtaşından bir Tezcatlipoca heykeli (Musée de l'Homme) ve Stuttgart Müzesi'nde bulunan, olağanüstü, mükemmel bir Xolotl heykeli.

Dinsel heykel ne kadar önemli olursa olsun, din dışı sanat da büyük bir gelişme göstermişti. Hükümdarların ve soyluların dönemlerinin sanatçılarına yapıt ısmarladıklarını biliyoruz: II. Moktezuma cömertçe ödüllendirdiği heykelcilere Chapultepec kayalarına alçak kabartma portresini yaptırmıştır. Söylentiye göre, Axayacatl'ın bir kızı gözdesi genç soyluların heykellerini yaptırırmış. İmparator Tizoc, kutsal niteliklerinin de yazıldığı, adını taşıyan tek parça

bir taşa resmedilmiştir ve aynı tasvirde hiyeroglif işaretlerle belirtilen yabancı kabileler kendisine bağlılıklarını sunarken gösterilmiştir. Aynı hükümdar ve ardılı Auitzotl, 1487'de büyük Tenochtitlán tapınağının ("Sekiz Saz") açılışını kutlamak amacıyla dikilen bir stelin tepesindeki alçak kabartmada resmedilmişlerdir; bu tarih iki imparatorun yer aldığı panonun altında dekoratif amaçlı şahane hiyeroglif karakterlerle kaydedilmiştir.

Mexico Ulusal Antropoloji Müzesi'ndeki başyapıtlar arasında, olağanüstü, taştan bir kartal-şövalye başı vardır. Bir yırtıcı kuş gagasıyla çevrelenmiş savaşçının yüzü, etkileyici bir biçimde bu askeri tarikatın enerji ve özverisini yansıtır. Ama Aztek heykelleri geniş bir yelpazeye yayılmıştır: üstlerinde sadece peştemalları olan *maceualtin* (halktan insanlar) heykelleri, cüceler, kamburlar, imparatorların ve soyluların saraylarında, konaklarında beslemekten hoşlandıkları biçimsiz insanlar, kurt, jaguar, yılan, kurbağa, çekirge gibi hayvanlar, hatta kabak gibi bitkiler. Tümüyle dekoratif amaçlı bazı alçak kabartmalarda kuşlar, çiçekler resmedilmiştir.

Aztekler genellikle turkuvaz, kayınaktaşı, sedef, süleymantaşı kakmalı, taştan maske sanatını canlandırmışlardır ve bu sanat klasik dönemde, Teotihuacán'da çok parlak bir devir yaşamıştır. Bu masklar çoğu zaman cenazelerde kullanılırdı, zaman zaman da tanrıları temsil eden unsurlar olarak dinsel törenlerde takılırdı.

Ağaç heykelciliğiyse savaşlara, yangınlara ve zamana pek fazla direnç gösterememiştir. Bu ürünlerden kalanlar sadece dikey davullar (*hueuhuetl*) ve iki tonlu gonglardır

(*teponaztli*). Özellikle de Malinalco kökenli, çok ince süslemeleri olan bir davulda kartal ve jaguar figürleri vardır.

IV. – Resim ve tezhip

Büyük klasik uygarlıklar döneminde duvar resmi sanatı yaygındı: Mayalarda Bonampak freskleri, Monte-Albán Zapotec halkının renkli cenaze odaları, şahane Teotihuacán dinsel freskleri. Yakın dönemde, Chichén-Itzá'da (Toltek-Maya), Mixtec yurdunda ve Mixtec-Puebla'da (süslü Tizatlán sunağı) duvar resimleri bulunmuştur. Gene aynı bölgede, Cacaxtla'da (Tlaxcala eyaleti) estetik kalitesi çok yüksek ve arkeolojik özellikleri çok önemli duvar resimleri bulunmuştur: bunlar, muhtemelen, Teotihuacán uygarlığıyla ilişki kuran, iç bölgelerdeki yaylalara yerleşmiş Meksika Körfezi kökenli bir halkın yapıtlarıdır. Azteklerin tapınaklarının ve saraylarının duvarlarına resimler yaptıkları kesindir. Bu yapıtlar süsledikleri yapılarla birlikte yok olmuştur. Bununla birlikte, Malinalco'da, yukarıda belirttiğimiz yekpare taştan tapınağa bitişik bir yapıda bir fresk kalmıştır: konusu büyük olasılıkla avcı ve savaşçı tanrı Mixcoatl'ın yer aldığı bir sahnedir.

Aztek kâtibine "ressam" (*tlacuiloani*) denirdi. Gerçekten de, hiyeroglifik ve piktografik yazmalar, konuları dinsel olsun, tarihsel olsun, hatta yönetimle ilgili olsun, her şeyden önce resim derlemeleri, özenle yapılmış ve renklendirilmiş küçük tablolardı. İspanyolların ateşlerinden kurtulabilmiş en güzel "codex"ler özellikle Mixtec ülkesinden

(*Codex Nuttall*) ya da Mixtec-Puebla'dan (*Borgia*) çıkmıştır; gerçek anlamda Aztek yazmalarının üslubunda bu kültürlerin kesin etkileri görülür. *Codex Borbonicus* (Bibliothèque du Palais-Bourbon, Paris) özellikle çok güzel bir kehanet takvimi içeren bir ritüel kitabıdır. Bu takvimin on üç günlük 20 dizisi, gündüz ve gece koruyucu tanrılarıyla birlikte bütün simgeleri yer alır bu kitapta. Her dizinin sorumluluğunu üstlenmiş olan tanrılar ve tanrıçalar sayfanın ortasında, bir yığın sembolik nitelik ve objeyle birlikte yer alırlar. *Codex Telleriano-Remensis* (Bibliothèque nationale, Paris) tarihsel bir yapıttır ve belli başlı olayları yıl yıl anlatır: hükümdarların tahta çıkmaları ve ölümleri, savaşlar ve fetihler, büyük tapınağın hizmete girişi, depremler, ay ve güneş tutulmaları vb. Çok önemli bir idari ve mali belge olan *Codex Mendoza*'ya (Bodleian Library,Oxford) İspanyol fethinden kısa süre sonra Aztek kâtipleri tarafından kesin şekli verilmiş, kral naibi don Antonio de Mendoza'nın emriyle II. Moktezuma dönemindeki imparatorluk haracının defterleri kaydedilmiştir buraya. Her sayfada hiyeroglif karakterlerle bir eyaletin kentleri, bu eyaletin vergi kesenekçilerine vermek zorunda oldukları malların nitelik ve niceliği yer almıştır. Dinsel ve tarihsel kitaplar minyatürlerle, genellikle karışık sahnelerle süslenirken, *Mendoza*'da memurların düzenlediği bir dosyanın kesinliği ve kuruluğu görülür. Burada figüratif unsur aşırı bir biçimde stilize edilmiştir: esasa indirgenmiş olan piktografi gerçek bir yazıya yaklaşır.

Sadece estetik açıdan incelendiğinde, bu Aztek kitapları zengin bir sanat geleneğini ve ince bir zevki yansıtır. Bu

bağlamda, açık seçik bir üslup birliği bunları heykel ve alçak kabartma yapıtlarına bağlar.

V. – Minör sanatlar

"Minör" sanatlar adlandırması, Meksika'da, başka yerlere göre pek yerinde olmayan bir adlandırmadır: çünkü oymacılık, kuyumculuk, hayvan tüyü işçiliği lüks süs eşyalarının ve gündelik dekorun sürekli önem kazandığı bir toplumda çok önemli roller oynamıştır. Değerli madenler ama daha çok da yeşil taşlar (yeşimtaşı, nefrit) ve tropikal kuşların tüyleri yerlileri gerçek anlamda büyülüyordu. İspanyollar ve yerli müttefikleri Mexico'yu yağmaladıklarında Avrupalılar altın ve gümüşe saldırdılar, yerli yardımcılarının çılgınca saldırdıkları yeşimtaşı ve hayvan tüylerini önemsemediler.

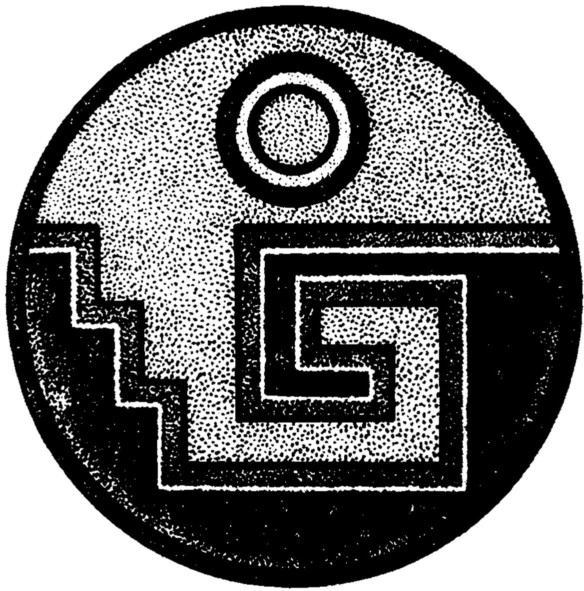
Bütün bu sanatlar içinde özellikle oymacılık Meksika'nın en eski sanatıdır. Bu alanda Olmeklerin yakaladığı düzeye ulaşmak mümkün olmamıştır. Sözgelimi, Palenque'de Maya sanatından şahane heykelcikler, mücevherler, mozaik masklar kalmıştır. Toltekler taş işçiliğinin ustaları kabul edilirler. Efsaneye göre, Quetzalcoatl'ın bütünüyle yeşimtaşından bir evi vardı. Aztek döneminde tüccarlar güney eyaletlerinden ve Xicalanco'dan Meksikalı zanaatkârların oydukları yarısaydam yeşimtaşı parçaları, kaya kristali, amber, süleymantaşı getirtiyorlardı. Ayrıca zümrüt de kullanılıyordu. II. Moktezuma'nın Cortés'e hediye ettiği altın ve değerli taşlarla süslü bir kolyede 183 zümrüt ve 232 süley-

mantaşı vardı. Her türlü süslemenin simge değeri taşıdığı bu hiyerarşik toplumda mücevherlerin biçimi ve maddesi insanların mensup oldukları sınıfları yansıtıyordu. Yeşimtaşından bazı süs eşyalarını ancak imparatorlar takabilirlerdi.

Birçok ağaç, taş ya da kemik objede özenle işlenmiş, küçük turkuvaz, sedef, kaymaktaşından parçalardan oluşmuş mozaik kakmalar vardı: göğüslere takılan süs eşyaları, kalkanlar, başlıklar, âsâlar. British Museum'da iki sileks, ağaç sapları işlemeli ve bütünüyle turkuvaz moazik iki başlı yılan figürlü kurban bıçağı ve çok ender bulunan bir eşya olan turkuvaz kakmalı bir mask parçası vardır. Bu mask Moktezuma'nın Cortés'e verdiği ve onun da Şarlken'e verdiği armağanlar arasındaydı. İç içe geçmiş yılan figürleri maskın ağız ve göz hizasını çevrelemiştir: büyük olasılıkla bir Tlaloc maskıdır bu.

Daha önce söylediğimiz gibi, tüy mozaiği sanatı Azteklerin iç kesimlerdeki yaylalara yerleşmelerinden önce Amantlán yerlilerine özgü bir sanattı. Efsaneye göre, bu, Quetzalcoatl mitiyle özdeşleşmiş bir Toltek sanatıydı.

Amanteca'lar iki teknik uyguluyorlardı: bu tekniklerden biri, tüyleri pamuk ipliği aracılığıyla sazdan ya da bodur söğütten hafif bir yüzeye tutturmaktan ibaretti. Öbürü daha ince bir teknikti ve bu uygulamada küçük parçalar halinde kesilen tüyler bir kumaş ya da kâğıt parçasına yapıştırılırdı –yarı değerli taşlardan bir mozaik biçiminde– ve kimi zaman saydamlık yoluyla bazı nüansların sağlanabilmesi amacıyla üst üste konuyordu bu kâğıtlar. Bu seçkin zanaatçıların ince şaheserlerinin hemen hemen tümü kaybolmuştur. Bununla birlikte, Viyana (su canavarı *auitzotl* tasvi-

Şekil 13. – Tüylerden oluşmuş bir mozaikle kaplı süslü bir kalkan. Württembergisches Landesmuseum, Stuttgart.

riyle) ve Stuttgart'ta (geometrik motifler) bulunan şahane kalkanlar ve pamuklu ve dinsel simgeli tüylerle süslenmiş kâğıttan şahane bir tören pelerini (Berlin Müzesi) bugüne kadar korunabilmiş nadide parçalardır.

Altın ve gümüş objelere gelince, bunların çok azı *conquistador*ların elinden kurtulabilmiştir. Bu bağlamda, özellikle New York'ta, Amerikan Yerli Müzesi'nde bulunan, İmparator Tizoc'un küçük bir altın heykelinden söz edilebilir. Ama İspanyol ya da yerli çağdaş sanatçılar aracılığıyla

Aztek kuyumcularının yapıtlarının çeşitliliği ve güzelliği konusunda bilgi sahibi olabiliyoruz: çeşitli kabilelerin yerlilerinin, kuşların, kaplumbağaların, balıkların, timsahların ve başka hayvanların betimlendiği küçük heykeller, kolyeler, bilezikler, çıngıraklar, süs iğneleri, kalkanlar, sivri külahlar vb. Moktezuma'nın fatihlerin komutanına hediye ettiği, onun da Temmuz 1519'da Şarlken'e gönderdiği eşyalar arasında 2.10 m. çapında, biri altın (Güneş), öbürü gümüş (Ay) iki disk vardır.

VI. – Edebiyat, müzik ve dans

Edebiyat ve müziği birbirinden ayırmak mümkün değildir: gerçekten de, vokabülerde görüldüğü gibi (*cuicatl*, "şarkı" ve "şiir"; *cuicani*, "şarkıcı" ve "şair"), şiire hemen her zaman, en azından ritmi belirleyen vurmalı aletler aracılığıyla müzik eşlik ederdi. Dans sırasında ise genellikle şairler şiir okurlardı ve gene her zaman müzik enstrümanlarına yer verilirdi bu törenlerde.

Azteklerin ve vadiye daha sonra gelmiş halkların ortak dili *Nahuatl* esnek ve zengin bir dildir; bu dil aynı zamanda olguların kesin biçimde belirtilmesi, soyut düşüncelerin anlatılması ya da Meksikalıların çok düşkün oldukları etkileyici ve imgelere dayanan söylemler için de elverişlidir. Gramatikal yapısı ve fonolojisiyle anlam ve ses, asonans, "retorik çiçekleri" koşutluğu kurulabilmesi için de uyumlu bir dildir. Texcoco'da bu dilin çok güzel ve çok katıksız biçimiyle konuşulduğu kabul edilir.

Dinsel şiirler (*teocuicatl*) gelenek yoluyla, arkaik ve bulanık stilleriyle, eğretilemeleri ve anıştırmalarıyla aktarılmıştır ve bunlar çok güzel şiirlerdir; Azteklerin dinsel düşünceleriyle ilgili tükenmez bilgi kaynaklarıdır.

Yüreğimin çiçeği açtı
İşte Geceyarısının efendisi
Anamız geldi, geldi
Tanrıça Tlazolteotl

Mısır tanrısı doğdu
Tamoanchan bahçesinde
Çiçeklerin yükseldiği yerde
"Bir çiçek" denir ona.

Mısır tanrısı doğdu
Yağmur ve sis bahçesinde
İnsanların çocuklarının yaratıldığı yerde
Yeşimtaşı balıkların avlandığı yerde

Venüs şenliği *atamalqualiztli* vesilesiyle sekiz yılda bir söylenen ilahiden bir parça.

Kuzey avcısı ve "Bulutların Yılanları" namlı tanrı Mixcoatl onuruna şu ilahi söylenirdi:

Yedi-Mağaralar'dan geldim...
Kaktüsler ülkesinden geldim...
Dikenli çiçek sapıyla doğdum ben, doğdum.
Av filesiyle doğdum, doğdum ben.
Av avladım; avladım, ah! Ah! Avladım, avlandı.

Bu dizeler tanrı gibi giyinmiş ve avcıların başarılı olmalarını sağlamak amacıyla avcılık hareketleri yapan bir din adamı tarafından taklit edilirdi. Bu dizeler, aynı zamanda, dinsel bir şiir, bir ilahi ve büyülü bir danstı

Aztekler, geleneksel seçmecilikleri doğrultusunda, başka halklardan bazı şiir ve müzik temaları alırlardı. Şiirler "sahil bölgeleri tarzı", "Huaxtec tarzı", "Cempoala stili" diye ayrılırdı; bazı şarkılarda Chalco, Uexotzinco, Tlaxcala, Metztitlán, "dağlılar" (*tepetlacayotl*), "kervancılar" (*oxtomecayotl*), Otomiler (*otoncuicatl*) kökenliydi. Şiirler türlerine göre de ayrılırdı: "ilkbahar" şarkıları, "çiçek açmış" şarkılar, "savaş" şarkıları, "kadın" şarkıları vb. Bazı yapıtlar Quetzalcoatl gibi epik ve mitsel çevrimler ya da tarihsel çevrimler oluştururdu.

Soylular arasında şölenlerin sonunda şiir okuma alışkanlığı çok yaygındı. Şarkıcılar ve müzisyenler "şarkı evleri"ne (*cuicacalli*) kayıtlıydılar ve bu evlerin en önemlisi Tenochtitlán imparatorluk sarayında bulunuyordu. Texcoco'da "müzik konseyi" ödüllü şiir yarışmaları düzenliyordu. Kral Nezaualcoyotl döneminin ilk şairlerinden biridir. Odları soğukkanlı ve gerçekçi bir felsefeyi yansıtırlar.

Tüm Meksika lirik şiiri iki önemli tema çevresinde gelişir: yaşamın, dünyanın, çiçeklerin güzelliği ve kaçınılmaz ölüm.

Boşuna çiçek açmış 'teponaztli'*ni tutuyorsun*
Avuç avuç çiçek atıyorsun,
Soluyor bu çiçekler!
...Ah, dostlar, bu topraklar sadece ödünç verilmiştir bize.

Güzel şiirlerden vazgeçmek gerekecek.
Güzel çiçeklerden vazgeçmek gerekecek.
İşte bu yüzden Güneş için şarkı söylerken mahsun olurum.

Şiire tutkun olan Aztekler hitabet sanatına da önem verirlerdi. "Hatip" sanı taşıyan imparatordan mahalle konseyinin mütevazı bir üyesine, yaşlılara, ailelerin yaşamlarına müdahale eden ebelere, "çöpçatanlar"a kadar genel ya da özel toplantılarda söz verilmeyen kimse yoktu. Her vesileyle, herkes, geleneksel modellere uygun biçimde, renkli bir üslupla yorulmadan nutuk atardı. "Eskilerin öğütleri" (*ueuetlatolli*) denen uyarılar ve ahlaksal söylevler de bu tür içinde yer alırdı.

Tarihsel yazmalar gençlerin '*calmecac*'larda ezberledikleri ritimli düzyazı öyküler anlatmak amacıyla akıl defteri işlevi görürürlerdi. Bu yıllıklardaki stil, doğal olarak şiirlerin ya da söylevlerin stilinden daha kesin ve açık seçik olmak zorundaydı.

Azteklerin kullandıkları müzik aletleri iki kategoriye ayrılır: vurmalı ve üflemeli aletler. Birinci kategori içinde dikey davullar, iki tonlu ağaç gonglar (bazılarında sukabağından rezonatör, çıngıraklar, ziller bulunurdu), geyik boynuzuyla vurulan kaplumbağa kabukları, ağaç yayla çalınan kertikli sopalar ya da kemikler yer alırdı. İkinci kategorideyse ağaç borular, kabuklar, basit, ikili hatta üçlü ve dörtlü flütler bulunurdu. Dolayısıyla, yerli müziğinin neredeyse sadece vurmalı olduğunu söylemek doğru değildir: tersine, melodiye çok geniş yer verirdi bu müzik.

Toplu ya da özel danslar çok yaygındı. Dini bayramların çoğunda dans vardı ve saatlerce sürerdi bu danslar. Ritüel,

tavırları ve hareketleri ve dansçıların tercihlerini belirlerdi: sözgelimi, belli bir sınıfa mensup savaşçılar saraya mensup kadınlarla, onları bellerinden tutarak dans edebilirlerdi ama gençlere yasaktı bu tür danslar. Yeryüzü tanrıçalarına adanmış Ochpaniztli ayında, sekiz gün boyunca, şarkısız ve flütsüz, sadece gong ve davul eşliğinde, el ve kol hareketleriyle dans edilirdi.

Danslar genellikle güneş battıktan sonra, büyük meydanda, meşaleler ve reçineli ağaçların verdiği aydınlıkta başlardı. İmparator da katılırdı dansa. Bu ritüel dansların amacı tanrıların gözünde "paye kazanmak"tı.

Soylular ve tüccarlar, yemeklerden sonra, evlerin iç avlularında, bir *teponaztli* orkestrası ve flütler eşliğinde dans ederlerdi. Yüksek devlet görevlileri tüccarların davetlerine gittiklerinde dans edenler onlardı, ev sahipleriyse oturur, tütün ve kakao içerlerdi.

Tapınaklarda kutlanan büyük şölenler genellikle gerçek dramatik temsillerdi, tanrının imgesi başaktörün kurban taşında kurban edildiği çok görülmüştür; aynı şekilde, özel şenliklerde de bir dramatik sanat unsuru vardı: zenginlerin konaklarında aktörler tarihsel ya da mitsel kahramanları canlandırırlar ya da kılık değiştirerek hayvanları (sözgelimi kuşları) taklit ederler ve bir koroyla karşılıklı atışırlardı. Bu eğlencelere kadınlar da katılırdı; sözgelimi kendisini kuş görünümüne sokmuş bir kadın şu şarkıyı söylerdi:

Dilim mercan
Gagam zümrüttür.

Bu aktörler bir orkestra eşliğinde şarkı söyler, dans eder, geleneksel sahneleri canlandırırlardı. Sözgelimi, Kral Nezaualcoyotl'un yaşamından epizodlar bale ve trajedilerden oluşan bu gösterilerin konularını oluştururdu.

İmparatorun sarayında ve soyluların konaklarında akrobatlar ve soytarılar kimi zaman uzun sırıkların üstünde akrobatik ve komik hareketler yaparlar, takla atarlar ve maharetlerini gösterirlerdi. Bu gösteriler Aztek aristokrasisinin en fazla rağbet ettiği vakit geçirme aracıydı.

VII. Bölüm

AZTEK İMPARATORLUĞU'NUN SONU

I. – İlk İspanyol seferleri

Kristof Kolomb, 12 Ekim 1492'de Bahama Adaları'ndan birine ulaştığında, büyülü ve zengin altın madenlerinin bulunduğu Hint Adaları'na ayak bastığından emindi.

İspanyol işgali önce adalarda yaygınlaştı. St. Domingo, Porto Riko, Küba. Güney Amerika ve Orta Amerika kıyıları daha sonraki yüzyılın başında tanındı ve 1513'te Núñez de Balboa kıstağı geçerek "Güney Denizi"ni, Pasifik'i keşfetti. Bununla birlikte, Meksika'nın varlığından, muazzam topraklarından ve uygarlığından kimsenin haberi yoktu. 1502'de, Yucatán yakınlarında kumaş, kakao ve bakır balta yüklü büyük bir Maya teknesi gördüğünde, Kolomb bile bu keşfin yanından geçmişti. 1511'de, Darien-St. Domingo seferi yapan bir gemi fırtınaya tutulunca Yucatán sahillerine vurur.

Şekil 14. – Mexico Vadisi.

Bu deniz kazasından sadece iki İspanyol kurtulur ve bunlar daha sonra bir Maya kabilesi tarafından esir alınırlar. Bunlardan biri, Aguilar, büyük olasılıkla, sekiz yıl sonra Cortés tarafından kurtarılmıştır: öbürü, bir Maya soylusuyla evlenen Guerrero da yaşamını büyük olasılıkla bir yerli şefi olarak geçirmiştir. Kıtanın bu ilk "keşfi" o dönemde çok yaygın olan deniz kazaları arasında hiç fark edilmez.

1517'de, Francisco Hernández de Córdoba komutasında Küba'dan hareket eden üç gemilik bir filo Yucatán ve Campeche Mayalarıyla ilişkiye girer. Savaşçı yerliler tarafından püskürtülen ve büyük kayıplar veren İspanyollar hızla geri çekilmek zorunda kalırlar. Keşfe çıkan 110 kişiden elli yedisi bu macerada yok olur ve ölenler içinde komutanları da vardır. Ama hayatta kalanlar, kıyıda görebildikleri Maya kentlerini, taş binalarını ve tapınaklarını, gösterişli kıyafetlerini ve yerli mücevherlerini çok güzel ve başarılı bir biçimde anlatırlar. Henüz bir ada kabul edilen Yucatán, Antiller'den daha kalabalık ve daha uygar yeni bir dünya gibi gözükür.

Ertesi yıl, Juan de Grijalva, dört gemiden oluşan bir filoyla Cozumel Adası'nı keşfeder, Yucatán kıyısı boyunca, daha sonra Meksika Körfezi boyunca uzanır. Tabasco'dan Tuxpan'a kadar giderek Maya bölgelerinden ayrılır: Avrupalılar ilk kez Aztek İmparatorluğu bölgeleriyle ilişkiye girerler. Önceki seferde olup bitenlerin tersine, yerliler büyük bir konukseverlik gösterirler onlara: İspanyollara hediye olarak altın eşyalar verirler. Fatihlerin anlamını bilmedikleri "Mexico" sözcüğünü defalarca telaffuz ederler.

II. – Hernán Cortés

Hernán Cortés, Grijalva'nın izini sürmek amacıyla, 10 Şubat 1519'da (Aztek takviminin *ce-ucatl*, "bir-kamış" yılı) Küba'dan yola çıkar. 11 gemisinde 508 asker, 16 at ve 14 top vardır. Yucatán'da, uzun yıllar esaret hayatı yaşadığından Maya dilini konuşan Aguilar'la buluşur. Bir süre sonra Tabasco'da yerel ileri gelenler İspanyollara birçok genç köle hediye ederler. Bunlar arasında bulunan, kökeni soylu olan ve çok zeki bir kadın hem Maya hem Nahuatl dilini konuşmaktadır. Cortés, Aguilar ve bu kadın aracılığıyla yerlilerle ve özellikle de Aztek İmparatorluğu'nun resmi dilini konuşanlarla ilişki kurar: bu, İspanyol komutan için çok önemli bir avantajdır. Marina adıyla vaftiz edilen ve genellikle Malintzin (Malinche) adıyla tanınan eski köle kadın fatihin en değerli ve en sadık işbirlikçisi olur. Aynı zamanda oğlu ve Meksika tarihinde çok önemli bir rol oynayan ilk melez Don Martin Cortés'in annesi olur.

Nisan ayında, geleceğin Veracruz'u olan yere ulaşan Cortés, orada Cuetlaxtlan eyaleti Aztek '*calpixqui*'si tarafından, beraberinde başka soylular ve köleler olduğu halde ziyaret edilir. Yerliler İspanyollara Moktezuma adına yiyecek, pamuklu kumaştan ve tüylerle, altın mücevherlerle süslü şahane giysiler verirler. Aztek soylularıyla Aguilar ve Marina aracılığıyla konuşan *conquistador*, o zaman, merkezi aşırı sıcak kıyı bölgesinden uzakta, yüksek dağlarla çevrili bir düzlüğün ortasında yükselen imparatorluğun büyüklüğünü ve zenginliğini kavramaya başlar.

Azteklerin, Avrupalıların Antiller'e gelişiyle ilgili olarak hiçbir bilgileri yoktur, ama Yucatán ve Tabasco'yu etkileyen seferlerden haberlidirler hiç kuşkusuz. Efsanevi inançlara göre, uğursuz işaretler (gökyüzünde görülen parıltılar, lanetler yağdıran sesler, nedenleri bilinmeyen yangınlar ve başka birtakım mucizevi olaylar) büyük bir felaketi önceden haber vermiştir. Çok dindar olan Moktezuma ve danışmanları İS 1519 yılının "bir-kamış" yılının her elli iki yılda bir gelen ve Quetzalcoatl mitine göre Tüylü Yılan'ın dönüşünün işareti olabilecek tarihle çakışmasına şaşırmışlardır. Doğudan, yani Tula kâhin kralının büyülü bir geçmişte gitmiş olduğu gizemli ülkeden gelen, şimşek çaktıran ve Meksika'da o zamana kadar kimsenin görmediği atları olan bu tuhaf varlıklar tanrı değiller miydi? Quetzalcoatl mirasını almak üzere dönmüyor muydu?

Aztek görevlileri ve habercileri 'sierra'ları aşarak, imparatora fatihlerin, gemilerinin, atlarının ve toplarının tariflerini, resimleriyle birlikte ulaştırıyorlardı, Cortés zaferinin tohumlarını taşıyan bir keşif yapıyordu: Mexico'ya tabi olan bazı halkların Azteklerden ölesiye nefret ettiklerini fark etti. Bunlar arasında, kıyı bölgesine yakın başkentleri Cempoala'da İspanyolları coşku ve heyecan içinde bağırlarına basan Totanaklar da vardı. Cortés, Ağustos ayında 13.000 Totanak savaşçı, rehber, haberci ve hamalla iç kesimdeki yaylalara doğru ilerlemeye başlar.

2 Eylül 1519'da İspanyollar Tlaxcala sınırlarında Tlaxcalteklerin ve müttefikleri Otomilerin inatçı bir direnişiyle karşılaşırlar. Ama günlerce süren savaşlardan sonra Azteklere karşı yüzyıllık bir düşmanlık duygusu içinde olan

Tlaxcaltek aristokrasisi Meksikalı düşmanına karşı yabancı güçlerin ittifakını aramaya başlar. İspanyollar "Granada'dan çok daha büyük buldukları" Tlaxcala'ya girerler, çiçeklerle karşılanırlar. Bu tarihten sonra fetih esasen İspanyol-Tlaxcaltek hareketi olur.

Tlaxcala kontenjanıyla güçlenen İspanyol kolonu Cholula'ya doğru yönelir; müttefikler orada 6.000 yerliyi katleder ve daha sonra volkanlar arasından orta vadiye girerler. Fatihler geceyi Iztapalpan'da bir şatoda geçirdikten sonra güney kıyısını göl sitesine bağlayan yüksek yoldan lagünü geçerler. Moktezuma, aralarında Texcoco kralının da bulunduğu çok sayıda soyluyla birlikte Cortés'i kentin girişinde karşılar ve kendisine özetle şöyle der: "Hoş geldiniz, efendimiz, ülkenize ve halkınızın arasına döndünüz, kısa bir süre için sizin adınıza sahiplendiğim tahtınıza oturmak üzere aramıza döndünüz." İspanyollar, 8 Kasım 1519'da, eski Axayacatl sarayına yerleşirler.

III. – Savaş

Bu tarihten itibaren sekiz ay sürecek tuhaf bir durum başlar: Moktezuma aslında tutsaktır ama sürekli yakın çevresindeki soyluların ve halkının gittikçe artan öfkesini dindirmeye çalışır; İspanyollar, imparator aracılığıyla, yavaş yavaş bir tür protektora kurarlar; müttefikleri Tlaxcaltekler Azteklere karşı her fırsatta nefretlerini kusmaya hazırdırlar. Zaman geçtikçe tansiyon yükselir: gerçekten de, İspanyollar yerli tanrıları kültüne karşı çıkarlar ve el koyabilecekleri

her türlü altını sahiplenirler, Tlaxcaltekler ise yeşimtaşlarını ve değerli tüyleri yağmalarlar.

Küba'dan gelen hasını Narváez'le savaşmak üzere alelacele kıyıya inmek zorunda kalan Cortés'in yokluğunda, İspanyollar, büyük bir hıyanet içinde, Uitzilopochtli bayramını kutlayan çok sayıda Aztek soylusunu katlederler. Her türlü direnişe inatla karşı çıkan Moktezuma'ya rağmen halk ayaklanır. Cortés'in dönüşüyle ortam yatışmaz. 30 Haziran 1520'de, "Hüzünlü Gece"de, dört bir yandan kuşatılan İspanyollar ve Tlaxcaltekler büyük kayıplar verirler ve Mexico'dan zor kaçarlar. Söylentiye göre, Cortés Popotlan'da bir ağacın altında oturup ağlamıştır. Teotihuacán bölgesi Otomileri ve Tlaxcaltekler yardımlarına yetişmeseydi fatihler yok olmuş olacaklardı. Tlaxcala sığınakları daha sonra da harekat merkezleri olur onların. Texcoco tahtının talihsiz talibi Ixtlilcochitl ve gölün güney bölgesindeki kabileler onlara katılır. Cortés, yerli müttefiklerin yardımıyla, kenti tecrit etmeyi başarır. Lagünü ateş altına almak amacıyla toplarla donanmış iki direkli gemiler yaptırır. Açlık ve susuzluk kuşatılan kenti bunaltır, öte yandan, Meksika'da o zamana kadar görülmeyen ve zenci bir kölenin Küba'dan getirdiği çiçek salgını baş gösterir.

Moktezuma, Haziran 1520 çatışmaları sırasında, hem İspanyolların elinden hem de bir Aztek savaşçısının attığı merminin kurbanı olarak can verir. Halefi Cuitlahuac ancak seksen gün hüküm sürebilir ve salgın hastalık sırasında ölür. Son hükümdar Cuauhtemotzin'in adının anlamı "düşen kartal", yani batan güneştir. Ve kaybolacak olan kesinlikle Aztek güneşidir. Cuauhtemotzin'in olağanüstü kahra-

manlığına, savaşçıların ve bütün halkın gözüpekliğine rağmen, çıkarmaların ve saldırıların yirmi kez püskürtülmesine karşın, İspanyollar ve yerli müttefikleri kente girmeyi başarırlar. Toplar duvarları yıkar. Saldırganlar kanalları enkazla doldurarak yıkıntılar arasından ilerler. 13 Ağustos 1521'de, genellikle şans getirdiği kabul edilen ama "3-Ev" yılında kötü bir işaret gibi görülen "bir-Yılan" gününde, Cuauhtemotzin Cortés'e teslim olmak zorunda kalır. Böylece imparatorluk son bulmuştur.

IV. – Bozgunun nedenleri

Yiğit savunucularına güvenebilecek olan bir devletin ani çöküşü çağdaş araştırmacılara açıklanması zor bir felaket ya da mucize gibi görünmüştür. Bununla birlikte, nedenleri de anlaşılır gibidir.

Öncelikle bütünüyle askeri nedenler: silahları ve çelik zırhları, arkebüzleri ve topları, gemileri ve atlarıyla, İspanyollar, sayıları az olmasına rağmen, silahları taştan kılıçlar, yaylar ve sileks uçlu oklar, hafif maddelerden oluşmuş kalkanlar ve başlıklar olan, içlerine pamuk tıkılmış uzun gömlekler giyen, bir yerden bir yere yaya ya da kayıklarla gidebilen Aztekler üstünde ezici bir üstünlük kurmuşlardır.

Ama özellikle Aztekler ve İspanyolların savaş anlayışları farklıydı. Aztekler için savaş bir çeşit düelloydu, hakemleri tanrılar olan bu düello çok kesin geleneksel kurallara uygun biçimde yürütülüyordu. Bu düellonun en önemli amacı kurban edilmek üzere tutsak almaktı. Mağluplar kesinlikle

Mexico'nun otoritesini kabul etmek, tapınaklarını Uitzilopochtli'ye açmak, haraç ödemek zorundaydılar ama kültürel ve hatta politik özerkliklerini korurlardı. İspanyolların savaş anlayışı ise, tersine, bütüncül bir savaştı. Onlar için söz konusu olan yerli dinini yok etmek, tek gerçeklik gibi gördükleri kendi dinlerini egemen kılmak, Aztek devletini yıkmak ve kendi hükümdarları Şarlken'in hükümdarlığını yayınaktı. Öte yandan, gene söz konusu olan, yerlilerden sadece vergi almak değil, onların bütün zenginliklerini ele geçirmek ve onları köleleştirmekti.

Bu bağlamda, biyolojik olguya bakalım şimdi de: çiçek salgını savunmacıları öldürerek ve Cuitlahuac'ı da yok ederek İspanyolların zaferine çok büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Din olgusu çok daha belirleyici olmuştur. Moktezuma'nın karşısında Meksika'ya dönen Quetzalcoatl'ı bulduğu inancı, her türlü direniş isteğine hükümdarlık otoritesiyle karşı çıkması. Azteklerdeki yaşama arzusunun büyük Cuauhtemotzin figüründe somutlaşması için aylarca beklemek, büyük tapınak katliamının olması, Haziran savaşlarının yapılması ve nihayet imparatorun ölmesi gerekmişti, ama çok geçti artık. Nihayet, bu üstünlüğün sadece onların değil, birlik oluşturdukları birçok devlet ve halkın üstünlüğü olduğu olgusu görmezlikten gelindiği takdirde İspanyolların Aztekler karşısındaki zaferi kesinlikle anlaşılamazdı. Hiç kuşkusuz, *conquistador*ların silahları, taktik ve enerjileri imparatorluğun düşmanlarının intikam amaçlarını hayata geçirmek, örgütlemek ve desteklemek bağlamında çok önemli bir rol oynamıştır. Ama Totonakların, Tlaxcala'nın, Uexotzinco'nun, Otomilerin, vadinin güneyindeki kabile-

lerin ve Texcoco'da Ixtlilxochitl'in desteğinin sağladığı kaynaklar ve insanlar, bilgiler ve savaşçı atılım olmasaydı hiçbir şey mümkün olamazdı.

Cortés'in uyguladığı diplomasi, güç dengeleri konusundaki güçlü önsezisi ve siyasal ustalığı egemen siteye karşı öfke ve hırsları kendi lehine çevirmiştir. Tlaxcalalılar ve öteki yerli müttefikleri için söz konusu olan, sadece, eskiden Azcapotzalco hegemonyasının yıkılınası sırasında görüldüğü gibi, savaşan devletlerin durumundaki yeni bir olguydu. Mexico'nun düşmesiyle kendi sitelerinin de düşeceğini, dinlerinin ve kültürlerinin yok olacağını düşünebilmeleri uzak bir ihtimaldi.

Gerçekten de, Azteklerin bozgunuyla birlikte Meksika'nın son yerli uygarlığı da yok olmuştu. Bu parlak ve kırılgan kültür ülkeye yaklaşık bir yüzyıl boyunca egemen olmuştu: Itzcoatl'ın hükümdar olmasından Cuauhtemotzin'in teslim olmasına kadar tam doksan üç yıl geçmişti.

KAYNAKÇA

I. – YERLİ YAZMALARI
YERLİ VE İSPANYOL KRONİKÇİLER

Codex Azcatitlán, yeniden üretilmiş figüratif manüskri, *Journal de la Société des Américanistes*, c. 38, Paris, 1949.

Codex *Borbonicus*, yay. haz.: E. T. Hamy, Paris, 1899.

Codex Mendoza, yay. haz.: James Cooper Clark, Londra, 1938.

Codex *Telleriano-Remensis*, yay. haz.: E. T. Hamy, Paris, 1899.

Diaz del Castillo (Bernal), *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*, Mexico, 1950.

Ixtlilxochitl (Don Fernando de Alva), *Obras históricas*, Mexico, 1891-1892.

Sahagún (Fr. Bernardino de), *Historia general de las cosas de Nueva España*, Mexico, 1938.

Tezozomoc (Don Alvaro), *Crónica Mexicayotl*, Mexico, 1949.

II. – YAKIN DÖNEM YAPITLARI

Barlow (R. H.), *The Extent of the Empire of the Culhua Mexica*, Berkeley, 1949.

Baudot (Georges), *Les lettres précolombiennes*, Toulouse, Privat, 1976.

Baudot (Georges) ve Todorov (Tzvetan), *Récits aztèques de la Conquéte*, Paris, Seuil, 1983.

Caso (Alfonso), *El Pueblo del Sol*, Mexico, 1953.

Davies (Nigel), *The Aztecs*, Londra, Macmillan, 1973.

Duverger (Christian), *L'origine des Aztèques*, Paris, Seuil, 1983.

Garibay K. (Angel Maria), *Historia de la literatura nahuatl*, Mexico, 1953.

León-Portilla (Miguel), *La pensée aztèque*, Paris, Seuil, 1985.

Marquina (Ignacio), *Arquitectura prehispanica*, Mexico, 1951.

Matos Moctezuma (Eduardo), The Templo Mayor of Tenochtitlán: Economics and ideology, *Ritual Human Sacrifice in Meso-America*, Washington, DC, Dumbarton Oaks, 1984.

Simoni-Abbat (Mireille), *Les Aztèques*, Paris, Seuil, 1976.

Soustelle (Jacques), *La vie quotidienne des Aztèques*, Paris, Hachette, 1955.

Soustelle (Jacques), *L'univers des Aztèques*, Paris, Hermann, 1979.

Stierlin (Henri), *L'art aztèque et ses origines*, Freiburg, Office du Livre, 1982.

Toscano (Salvador), *Arte precolombino de México y de la América Central*, Mexico, 1952.

Vaillant (George C.), *Aztecs of Mexico*, Garden City, NY, 1947.